

T.C.

Hitit Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Keziban Bihter ESKİN

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2018

TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Keziban Bihter ESKİN

Hitit Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

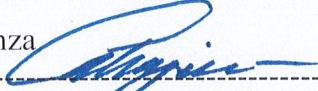
Tez Danışmanı
Prof. Dr. Süleyman GEZER

Çorum 2018

KABUL VE ONAY

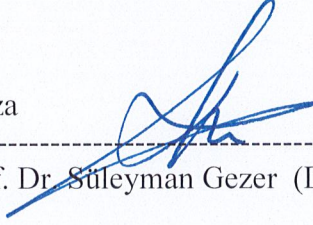
Keziban Bihter ESKİN tarafından hazırlanan "**Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsir'nin Değerlendirilmesi**" başlıklı bu çalışma, 22 / 06 / 2018 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

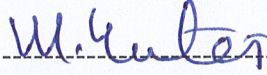
Prof. Dr. Selim Türcan (Başkan)

İmza

Prof. Dr. Süleyman Gezer (Danışman)

İmza

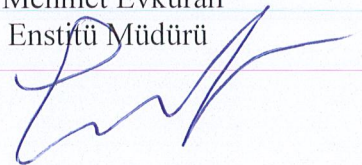

Prof. Dr. Mevlüt Erten

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Prof. Dr. Mehmet Evkuran
Enstitü Müdürü

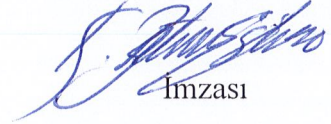
T.C.

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(01/06/2018)

Keziban Bihter ESKİN

İmzası

ÖZET

ESKİN, Keziban Bihter, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri'nin Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2018.

Tezimiz; sîret-nüzul ve bağlam bilgisi eksenli Kur'an yorumunu esas alan *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri* adlı eserin incelendiği betimleyici bir tezdır. Çalışmamızda, müelliflerin bu iddiasının yöntem olarak eserde uygulanışı ele alınmış ve eser, genel tefsir literatürü açısından değerlendirilmiştir. Ayrıca müelliflerin -eserde kullanılan kaynaklara atfen- "...elinizdeki bu tefsiri, mushaftaki kelimelerin birebir lugavî karşılıklarıyla/meallerle değil referans verdiğimiz klasik tefsirlerle mukayese etmek gerekmektedir."¹ görüşünden hareketle eserin klasik tefsirlerle ne derece örtüştüğü tespit edilmeye çalışılmıştır. Çağdaş dönemde yazılmış özlü bir tefsir olma özelliğinden yola çıkılarak da müelliflerin çağdaş konulara yaklaşımı bazı tenkit ve değerlendirmelere tabi tutulmuştur.

Çalışmamız giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde; araştırmanın konusu ve önemi, amacı ve yöntemi ele alınmıştır. Birinci bölümde; *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri* adlı eser; uygulanan yöntem açısından incelenmiş, eserde tercih edilen kaynaklar ve müelliflerin bu kaynakları tercih sebepleri ele alınmıştır. İkinci bölümde eserin içeriği, Kur'an ilimlerine ve tefsir ilmiyle alakalı bazı konulara yaklaşımı açısından değerlendirilmiştir. Sonuç bölümünde ise yapılan çalışmalar neticesinde müelliflerin sîret-nüzul ilişkisi ve bağlam bilgisi esas alınarak Kur'an'ın yorumlanabileceği, Kur'an'ın sözlü bir hitap olarak değerlendirilmesi gerektiği, mevcut tefsirin klasik tefsir çizgisinde olduğu şeklinde özetlenebilecek teorilerinin, eserde pratik anlamda ne derece uygulanabildiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sîret-nüzul, bağlam, sözlü hitap, özlü tefsir, Kur'an ilimleri.

---

¹ Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, 1. Baskı, Fikir Yay. İstanbul 2013, s. XXIII.

ABSTRACT

ESKİN, Keziban Bihter, The Commentary of Tawhit The Evaluation of The Explanation of the Ozlu Qur'an, (Graduate Thesis), Çorum 2018.

Our thesis; sîret-nüzul and contextual information. Based on the interpretation of the Qur'an, the message of Tawhit is a descriptive lecture in which the essay entitled The Essential Qur'anic Tefsiri is examined. In our study, the application of this claim of the authors as a method was examined and the work was evaluated in terms of general tafsir literature. It is also necessary to compare these excerpts in your hands with the classical interpretations we refer to, not with one-to-one correspondance of the mushaft words. " it was tried to determine how much the work overlaps with the classical commentaries. The authors' approach to contemporary issues has been subject to some criticisms and evaluations by way of being a concise commentary written in the contemporary period.

Our study consists of two main parts and the result. In the introduction section; the subject of the research and its importance, purpose and method are discussed. In the first chapter; The Message of Tawhit The work titled Ozlu Qur'an Tefsiri; The preferred sources in the work and the reasons for preferring these sources are discussed by the authors. In the second chapter, the content of the work was evaluated in terms of its approach to the Qur'anic sciences and some issues related to exegesis. In the conclusion section, it is concluded that the theories that the Qur'an should be regarded as an oral appeal and that the present tafsir is in the classical commentary line can be summarized in terms of sirret-nüzul relationship and contextual knowledge of the authors can be applied.

Key Words: Sirret-nüzul, context, verbal appeal, concise tafsir, Qur'anic sciences.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	I
ABSTRACT	II
KISALTMALAR.....	V
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ.....	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	3

I. BÖLÜM TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN YÖNTEM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TEFSİRİN YÖNTEMİ VE ÖZELLİKLERİ	6
1.1. Sîret-Nüzul İlişkisi	6
1.2. Bağlam Bilgisi	11
1.3. Tarihî Uygulamalar	18
1.4. Söz-Yazı Ayrımı	21
1.5. Meal-Tefsir Yöntemi.....	25
2. TEFSİRİN KAYNAK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ	31
2.1. Kaynak Olarak Kullanılan Eserlerin Tercih Açısından İncelenmesi	31
2.2. Tarih Bilgilerinin ve Sîretin Kaynaklığı.....	33

II. BÖLÜM TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN İÇERİK AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TEFSİRİN KUR'AN İLİMLERİ KONUSUNA YAKLAŞIMI.....	36
1.1. Esbâb-ı Nüzul	36
1.2. Nasih-Mensuh.....	44
1.3. Muhkem-Müteşabih	48
1.4. Mukattaa Harfleri.....	49
1.5. Kıraatler.....	50
1.6. İ'câzu'l-Kur'an	52

2. TEFSİRİN BAZI KONULARA YAKLAŞIMI	54
2.1. Bilimsel Konular	54
2.2. Fıkhî Konular	56
2.2.1. Faiz (Ribâ)	56
2.2.2. Kısas	58
2.2.3. Zina	59
2.2.4. Kadının Şahitliği	62
2.2.5. Miras Dağılımı	63
2.2.6. Boşanma	64
2.2.7. Çok Evlilik	66
2.2.8. Kadının Dövülmesi	68
2.2.9. Hırsızın Cezalandırılması	69
2.2.10. Kur'ân'a Abdestsiz Dokunmak	70
2.2.11. Kur'ân Dinleme Adabı ve Ücret Karşılığı Kur'ân Okumak	71
2.2.12. Mut'a Nikâhı	71
2.2.13. Kürtaj ve Doğum Kontrolü	72
2.2.14. Sihir ve Büyü	72
2.3. Kelamî Konular	74
2.3.1. Tevhit	74
2.3.2. Şefaât	76
2.3.3. Kader	78
2.3.4. Hidayete ve Dalalet	79
2.4. Kıssalar	84
2.5. Mucizeler	89
SONUÇ	95
KAYNAKÇA	98

KISALTMALAR

- age** : Adı geçen eser.
- AİBÜ** : Abant İzzet Baysal Üniversitesi.
- AÜİFD** : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
- bk.** : Bakınız.
- C.** : Cilt no.
- Çev.** : Çeviren.
- ÇÜ** : Çukurova Üniversitesi.
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı.
- h.** : Hicrî
- Haz.** : Hazırlayan.
- İFAV** : Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
- İYV** : İlim Yayma Vakfı.
- Md** : Madde, maddesi.
- nşr** : Neşreden.
- s.** : Sayfa no.
- ss.** : Sayfadan sayfaya.
- S.** : Sayı.
- TDK** : Türk Dil Kurumu.
- thk** : Tahkik eden.
- ty** : Tarih yok.
- ö.** : Ölümü.
- Yay.** : Yayınları.

ÖNSÖZ

Kur'an'ın nüzulüyle beraber başlayan tefsir faaliyetleri; her devirde toplumun sosyal, siyasî, ekonomik, kültürel dinamikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda ana eksenini olan Kur'an'dan ayrılmadan 1400 yıllık seyrine devam etmektedir. Ancak Hz. Peygamber dönemindeki tefsir anlayışı ile günümüz tefsir anlayışı arasında önemli farklılıklar olduğu da ortadadır. Zira Kur'an'ın nüzulüne bizzat şahitlik eden, Hz. Peygamber'le aynı havayı teneffüs ederek kendi dilleriyle inen dolayısıyla kendi kültürlerini içinde barındıran Kur'an'a direkt muhatap olan sahabe ile günümüz müslümanlarının Kur'an ile olan ilişkisinin aynı olamayacağı su götürmez bir gerçektir. İlerleyen süreçle birlikte İslam'ın, Arap Yarımadası'ndan çıkarak tüm dünyaya yayılması da Kur'an'ı farklı kültür ve problemlerle yüz yüze getirmiştir. Bu süreç içerisinde ilk muhatapların da yavaş yavaş aradan çekilmesiyle günümüz müslümanları, sözlü bir hitap olarak yirmi üç yılda Arap dili ve kültürüyle yeşeren bir Kur'an yerine yazılı bir metin olan Kur'an'la karşı karşıya kalmışlardır. Nüzul dönemi ile günümüz arasındaki makas açıldıkça da Kur'an'ı anlamada yaşanan kapalılık ve karışıklıklar artmıştır. Zira Hz. Peygamber'in Kur'an'ın çok az bir kısmını tefsir etmiş olması, daha sonraki dönemlerde ise Kur'an'ın tamamının tefsir ediliyor olması bu durumu teyit eder niteliktedir. Her ne kadar Kur'an'ı anlama ve yorumlama konusunda Ulumu'l-Kur'an sahasında verilen eserlerle bir disiplin oluşturulmaya çalışılsa da bu gayret yeterli olmamıştır.

Özellikle son dönemlerde tefsir kitaplarının hacmi sebebiyle fazla tercih edilmemesi, bunun yerine Kur'an'a müdahale etmeme gibi iyi bir niyetle yola çıkılarak yapılan meal çalışmalarının tercih edilmesi çözülmesi gereken bir problem olarak önümüzde durmaktadır. Çünkü bu tür çalışmaların Kur'an'ı; Hz. Peygamber'in sîretinden, nüzul sebeplerinden, indirildiği toplumun dil ve kültüründen kopardığı deyim yerindeyse Kur'an'ı sözlü hitap statüsünden tamamen yazılı bir metin alanına taşıdığı ortadadır. Dolayısıyla salt kelime çevirisini esas alan meal çalışmalarının yeterliliği tartışmaya açık bir alandır. Mealler, her ne kadar okuyucu tarafından sorumluluğunu yerine getirme adına kestirme bir yol olarak daha çok tercih edilse de okuyucunun zihnindeki boşlukları dolduramadığı aşıkardır. Çünkü sözlü bir hitabın referansı yazılı bir metinden yola çıkılarak tespit edilemez. Tam bu noktada Kur'an yorumunun; Hz. Peygamber'in sîretinden, nüzul sebep ve şartlarından, ayetin iç ve dış bağlamından ayrı olamayacağını savunan ve bunu muhtasar tefsir yöntemi ile ele alan Hasan ELİK ve

Muhammed COŞKUN tarafından yazılan Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri adlı eseri tez konumuz olarak seçmeyi uygun gördük. Çünkü günümüzde bir hayli revaçta olan meal çalışmalarının, tefsirlere göre daha çok tercih edildiğini ortadadır. Bu durumun ise okuyucunun zihnindeki soru işaretlerini gidermekten çok arttırdığı kanaatindeyiz.

Çalışmamızın ilk bölümünde eser, kullandığı yöntem ve kaynaklar açısından değerlendirilecek ve tercih sebepleri tespit edilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde ise eserin Kur'an ilimlerine ve bazı konulara yaklaşımı ele alınarak eser, içerik açısından değerlendirilecektir.

Çalışmam boyunca, benim bu tezi bitirebileceğime inan, cesaretimin kırıldığı her anda beni yüreklendirip teşvik ederek yoluma devam etmemi sağlayan çok saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Süleyman GEZER'e, yardım ve desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, tefsir sahasında sağlam bir temel oluşturmamı sağlayan değerli hocam Prof. Dr. Selim TÜRÇAN'a, ayrıca ders döneminde bilgilerinden istifade ettiğim, Prof. Dr. Mesut OKUMUŞ ve Doç. Dr. Ömer BAŞKAN'a, maddî-manevî hiçbir fedakarlıktan kaçınmayarak sabır ve hoşgörülle her zaman bana destek olan, bu çalışmayı bitirebilmemde büyük emeği geçen kıymetli eşim Mesut ESKİN Bey'e, başta babam olmak üzere her zaman arkamda olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkürü ödenemez bir borç biliyorum.

Keziban Bihter ESKİN

Çorum-2018

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU ve ÖNEMİ

İlk insanın yaratılışı "din" olgusunu da beraberinde getirmiştir. Hz. Adem (as)'le birlikte Allah; insana emir ve yasaklarını bildirmiş, insanoğlundan sorumluluklarını yerine getirmesini istemiştir. Hz. Muhammed (sav) vasıtasıyla bütün insanlara gönderilen Kur'an'la da dinini tamamlamıştır. Dolayısıyla Kur'an vahyolunduğu dönemden bu yana müslümanlar tarafından her zaman hayatlarının merkezinde olmuş, anlaşılması hususunda her dönem ve devirde azami gayret gösterilmiştir. Elimizde bulunan geniş tefsir literatürü de bunun kanıtıdır diyebiliriz. Vahiy sürecinden epeyce uzaklaştığımız günümüz müslümanları için ise Kur'an'ın "isabetli" tefsiri hayatî bir önem arz etmektedir. Çünkü şu an iki kapak arasında yazılı bir metin olarak elimize aldığımız Kur'an ne Hz. Peygamber'in sîretini ne de ilk muhatapları olan Arapların dilini, kültürünü, sosyo-psikolojik durumunu yansıtır niteliktedir. Özellikle günümüzde bir hayli artmakta olan meal çalışmaları ile birlikte Kur'an, Hz. Peygamber'in sîretinden ve nüzul sürecinden gitgide uzaklaştırılmaktadır. Sözlü bir hitap olan Kur'an'ın, yazılı metin kuralları çerçevesinde okuyucuya sunulduğu meal çalışmalarında ayetten ayete değişen muhataplar ve olaylar, yazılı metinlerde pek rastlanmayan tekrarlar, hitap cümleleri, kapalı ifadeler gibi hususlar okuyucunun zihninde anlamlandırılmayan ifadeler olarak durmaktadır. Modern dönem müslümanlarının; siyasî ve ideolojik fikirleri teyit amacıyla yazılan, deyim yerindeyse kendi fikirlerini Kur'an'a onaylatma gayesiyle kaleme alınan, değişen ve gelişen çağın ihtiyaçlarını Kur'an'a söyletme çabasının ürünü olan tefsirler ve her şeyden arınarak salt Kur'an'a yönelme fikriyle yazılan meal çalışmaları arasında bir handikapa düştüğü görülmektedir. Böyle bir aşamada günümüz müslümanlarının Kur'an'ı; sîret ve nüzul bilgileri ışığında, ilk muhatapların algı dünyasını dikkate alarak mevcut tefsir literatürü çerçevesinde yeniden değerlendirmeye her zamankinden daha fazla ihtiyacı vardır.

"Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri" adlı eser, "sîret-nüzul" eksenli bir özlü tefsir olma iddiası dolayısıyla dikkatimizi çekmiş ve araştırmamıza konu olmuştur. Tezimiz betimleyici bir tez olmakla beraber gerekli görülen yerlerde -faydası olacağı düşüncesiyle- bazı yorumlar yapılması da uygun görülmüştür. Eser, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi hocalarından Prof. Dr. Hasan ELİK ve Dr. Muhammed COŞKUN tarafından kaleme alınmış muhtasar bir tefsirdir. Hacimli tefsir kitaplarına nazaran oldukça kısa olması, sîret-nüzul ilişkisini ve ayetin iç-dış bağlamını dikkate alarak Türk dil ve cümle yapısına uygun bir çeviri yöntemi kullanması sebebiyle okuyucular tarafından tercih edilen

çalışmalar arasında yerini almıştır. Muhammed Coşkun'un doktora tezi olan "Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi" adlı çalışmasında sîret-nüzul temelli tefsir yazımının teorik kısmı belirlenmiş, Tevhit Mesajı adlı eserde ise bu teori, pratik hale dönüştürülmüştür.

Eserde, sîret-nüzul eksenli bir çeviri tercih edilmesi sebebiyle okuyucuda nüzul sırasına göre bir tertip beklentisi oluşsa da nüzul sırasına göre değil, mushaf sırasına göre bir tertip söz konusudur. Eserde Türkçe'nin yapısına uygun, günlük konuşma dili esas alınarak oldukça akıcı ve sade bir üslup tercih edilmiştir. Sure başlarında, surenin nerede nazil olduğu, kelime anlamı ve varsa nüzul sebebi kısaca verilmiştir. Sure, ayetler arası konu bütünlüğü dikkate alınarak çeşitli alt başlıklara ayrılmıştır. Diğer tefsirlerden farklı olarak ayetlerin lafzî anlamlarına yer verilmemiş, direkt ayetin yorumu verilmiştir. Bu durum, ilk etapta eserin daha akıcı okunmasını sağlasa da Arapça'ya tam manası ile hakim olmayan bir okuyucu için, müellifin ayete verdiği farklı bir manayı tespit edebilmesi açısından zor bir durum olduğu kanaatindeyiz.

Eserde, Mehmet Vehbî Efendi'nin de tefsirinde tercih ettiği muhtasar tefsir yöntemi kullanılmıştır. Dolayısıyla eserden "tam teşekküllü bir tefsir" beklemek yanlış olur ki zaten eserin adına da "özlü tefsir" ibaresi eklenerek bu duruma dikkat çekilmiştir. Eserde - muhtasar bir tefsir olması hasebiyle- rivayet zincirlerine, kelime tahlillerine ya da ayetlerin nüzul sebeplerine dair tartışmaların tamamına uzun uzadıya yer verilmemiştir. Gerekli görülen yerlerde kimden rivayet edildiği belirtilmiş, ayete verilen manayı teyit açısından yer yer kelime tahlilleri yapılmıştır. Mukatil b. Süleyman, Taberî, Râzî gibi müfessirlerin tefsirlerinde yeterli açıklamaların bulunduğu durumlarda öncelikli olarak onların görüşleri tercih edilmiştir. İlk dönem müfessirlerinde yeterli açıklamaların bulunmadığı ya da yetersiz bulunduğu durumlarda ise müellifler, Kur'an'ı Kur'an'la açıklama yoluna gitmiş veya Kur'an'ı Hz. Peygamber'in sîretine arz ederek kendi yorumlarını esas almışlardır. Mevcut açıklamaları kabul etmeyip kendilerinin de yeni bir yorum getiremediği yerler de açıkça belirtilmiştir. Sahabe ve tâbiinden gelen rivayetlere de sıkça başvurulmuştur. Eser, özlü bir tefsir olarak kaleme alındığı için rivayet ve dirayet konusunda araştırma yapabilecek yeterli bilgiye ulaşamadık. Bu sebeple tefsiri, rivayet ve dirayet açısından incelemeye tabi tutmadık. Eserde, daha çok klasik tefsir kaynakları referans alınmakla birlikte bu durum eserde çağdaş dönem müfessirlerinin de görüşlerine yer verilmediği anlamına gelmemektedir. Özellikle çağdaş dönemde tartışılan bazı konularda, müelliflerin klasik tefsirlerden farklı fikirler ortaya koyduğu da dikkatlerden kaçmamaktadır.

Müelliflerin, sîret-nüzul ilişkisinin dikkate alması dolayısıyla araştırmaya başlamadan önce "Her ayetin nüzul sebebinin olmaması ve rivayetlerdeki senet sıkıntısı" zihnimizi kurcalayan iki sorun idi. Eserin giriş bölümünde de aynı sıkıntının dile getirildiği, ayetlerin nüzul sebeplerine dair rivayetler konusunda öncelikle ilk dönem müfessirlerine başvurulduğu, ayetin bağlamına ve Hz. Peygamber'in sîretine uygun olmayanların tercih edilmeyerek bu sorunun minimize edilmeye çalışıldığı görülmektedir. Müelliflerin, esas aldıkları bu yöntem sebebiyle muhatap tespitine de azami derecede önem verdiği dolayısıyla okuyucunun zihninde daha belirgin bir tablo oluşturmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir. Eserde baştan sona kadar bütüncül bir anlama ve yorumlama yöntemi tercih edilmesi de tespit edilen önemli noktalardan bir tanesidir. Tevhit Mesajı, klasik tefsir kaynaklarını referans alıp sîret-nüzul ilişkisini uygulama düşüncesiyle hareket etmesi açısından önemli görülmüş; modern dönemde Türkçe yazılmış yeni, özlü bir tefsir olması ve okuyucunun ilk etapta -piyasadaki meallere nazaran- daha anlamlı bir temel oluşturmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle de detaylı bir şekilde incelenmeye gayret edilmiştir.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI ve YÖNTEMİ

Tez çalışmamızda Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri'ni, klasik tefsir eserleri ve modern dönem tefsir çalışmalarından yararlanarak tefsir literatürü açısından genel bir değerlendirmeye tabi tuttuk. Eseri değerlendirirken ilk amacımız; günümüz Türkçe tefsirlerinden olması sebebiyle eserde Kur'an'ın çağdaş dönemlerde farklı yorumlanan düşüncelerini, klasik tefsirleri referans alması sebebiyle de klasik tefsirlerle olan benzerliğini ve Ulum'ul Kur'an'a yaklaşımını tespit etmeyi hedefledik. İkinci amacımız ise eserin, sîret-nüzul ilişkisini ve bağlam bilgisine dayanarak yaptığı anlamlandırmaların çerçevesini belirlemek oldu.

Giriş, iki ana bölüm ve sonuçtan oluşan tezimizin birinci bölümünde eserde; sîret-nüzul ilişkisinin esas alınması, bağlam bilgisine önem verilmesi, tarihî uygulamalara yer verilmesi, söz-yazı ayrımının dikkate alınması, meal-tefsir yönteminin esas alınması ve kullanılan kaynaklar göz önünde bulundurularak eseri yöntem açısından değerlendirdik. Bu bölümde eserin yazılış amacı ve metodunu tespit etmeye çalıştık. İkinci bölümde ise Tevhit Mesajı adlı eseri; Kur'an ilimlerine ve bazı meselelere yaklaşımı açısından değerlendirmeye, bu çerçevede mevcut örnekleri inceleyerek eserin bakış açısını tespit etmeye çalıştık. Araştırmamızı ana kaynağımız Tevhit Mesajı adlı eser olacak şekilde planladık. Sîret-nüzul kavramını uygulama yöntemi, bağlam bilgisinin ayeti anlamlandırmada ne dereceye kadar kullanıldığı, çağdaş yaklaşımların müelliflerin Kur'an yorumuna etkisi ve klasik tefsir anlayışıyla örtüşen fikirler gibi ana temalar köşe taşları olacak şekilde planımızı oluşturduk.

Bu plan dahilinde eseri baştan sona inceledik. Elimizdeki verilerden hareketle tezin içindekiler kısmını oluşturarak araştırmamız için gerekli olan kaynakları belirledik. Elde edilen veriler ve eserden tespit edilen örnekler doğrultusunda maddelenen başlık ve alt başlıkları netleştirerek ortaya koymaya çalıştık. Bu konuda mümkün olan her ayrıntıyı incelemeye özen gösterdik. Her başlık ve alt başlığı eserden çarpıcı örnekler vererek somutlaştırmaya çalıştık. Eserde; klasik tefsir literatürünün dikkate alınması, özellikle Mukatil b. Süleyman, Taberî, Râzî gibi müfessirlere öncelik verilmesi dolayısıyla eserin incelenme ve değerlendirmesi boyunca bu kaynaklarla mukayeseli bir çalışma yürütmeye gayret ettik. Ayet meallerinin verilmesinde ise Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları'ndan çıkan Kur'an Yolu Meali'nin 2. baskısından yararlandık. Tevhit Mesajı'nın ise 2013 tarihli 1.baskısından istifade ettik.

I. BÖLÜM

TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN YÖNTEM AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TEFSİRİN YÖNTEMİ VE ÖZELLİKLERİ

1.1. Sîret-Nüzul İlişkisi

Kur'an-ı Kerim; ilahî vahyin Arap toplumuna, kendi dilleriyle yirmi üç yılda peyderpey indirilerek tamamlandığı sözlü bir hitaptır. Yaşanılan coğrafya ve kültürün doğal taşıyıcısı dil olduğu göz önünde bulundurulduğunda Kur'an-ı Kerim'in Arap toplumunun dil ve kültürünü de içinde barındırdığını söylemek mümkündür. Kur'an, ilk muhataplar açısından açık ve anlaşılır bir kitaptır. Çünkü Kur'an'ın ilk muhatapları; vahyin geldiği nüzul ortamını Hz. Peygamber rehberliğinde bizzat teneffüs etmekte ve nüzulün muhatabını, sebebini ya da yerini tespit gibi bir çaba içerisine girmemektedirler. Hz. Peygamber'in Kur'an'ın az bir kısmını tefsir etmiş olması da ilk muhataplar nezdinde anlaşılmayan bir konu olmadığına delil gösterilebilir niteliktedir. Dolayısıyla nüzul ortamından oldukça uzaklaştığımız bir dönemde sözlü bir hitaptan çok yazılı bir metin olarak karşımızda duran Kur'an'ı Kerim'i, nüzul sebeplerinden ve Hz. Peygamber'in sîretinden ayrı ele almanın yanlış yorumlara kapı açması da kaçınılmaz bir sonuçtur. Bu sebeple Kur'an yorumunda başvurabileceğimiz birinci kaynak Esbâb-ı Nüzul rivayetleri, ikinci kaynak ise Hz. Peygamber'in sîreti diyebiliriz.

Esbâb-ı Nüzul; "Hz. Peygamber zamanında meydana gelen bir hadise veya kendisine sorulan bir soru dolayısıyla bir veya birkaç ayetin yahutta bir surenin inmesine âmil olan şeyler"² olarak tarif edilebilir. Sîret ise "siyer" kelimesinin tekilidir. Siyer, "insanın gidişâtı, tuttuğu yol, hal ve tavır"³ demektir. Sîret, Hz. Peygamber'in doğumundan ölümüne kadar maddî-manevî alanda tüm söz ve davranışlarını kapsayan bir kavramdır denilebilir. Fakat bu kavram çoğu zaman ya "sünnet" kavramı ile birlikte değerlendirilmiş ya da Hz. Peygamber'in peygamberliğinden sonraki dönemlerini anlatan olaylar üzerine yoğunlaşmıştır. Halbuki sîret; sünnet kavramını da içine alan, tabiri caizse yaşayan bir Kur'an olan Hz. Peygamber'in doğumundan ölümüne kadar tüm yaşamını kapsayan bir kavramdır. Bu alan, İslam alimlerince oldukça önemsenmiş zengin bir siyer literatürü oluşturulmuştur.⁴ Aslında Kur'an'ın Hz. Peygamber aracılığı ile tebliğ edildiği göz önünde bulundurulduğunda "Hz. Peygamber'i ve etrafındakileri çevreleyen bütün olgu ve olayların Kur'ân'ın ilk muhataplarının yaşadığı sosyo-kültürel çevrenin, sahip oldukları inanış, düşünce, duygu, algı, kaygı, tutum, davranış ve eylemlerin Kur'ân'ın genel nüzul sebebi

² Muhammed Abdülazim ez-Zerkânî, *Menâhilü'l-İrfân fi Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1952, C. 1, s. 99.

³ İbn Manzur, *Lîsanu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Dârul Maarif (I-VI), Kahire 2003, C. II, s. 797.

⁴ bk. Ali Çelik, Kur'an ve Sünnetin Doğru Anlaşılmasında Sîretin Önemi, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi III*, 2003, S. 3, s. 9.

olduğu söylenebilir."⁵ Söz konusu ortamı/çevreyi hatta Cahiliye dönemini de ekleyerek iyi bir şekilde anlamının, Kur'ân-ı Kerîm'in doğru anlaşılmasındaki rolü asla göz ardı edilmemelidir.⁶ Bu durum özellikle günümüz Kur'an algısını doğru yorumlayabilmek adına oldukça önemlidir. Nitekim son elli yılın Kur'an tasavvuru hakkında genel bir değerlendirme yapacak olursak İslam'ın "salt Kur'an" baz alınarak arındırılıp anlaşılabilceği yönündeki söylemlerin arttığını görmemek mümkün değildir. Bu söylemler, gerek hadis ve siyer kaynaklarının sıhhatinin sorgulanması gerektiği gerekse Kur'an'ın evrensel nitelikte açık ve anlaşılır bir kitap oluşunun kabulü üzerinden temellendirilmektedir. Kur'an'ın evrenselliğini savunan alimlerin, hadis veya siyer bilgilerine Kur'an'ın evrenselliğini sınırlandırdığı gerekçesiyle pek fazla başvurmadıkları bilinmektedir. Allah'ın Kur'an'ı tüm insanlara indirdiği ve her müslümanın Kur'an'ı herhangi bir ilmin aracılığına başvurmadan okuyup anlayabileceği savunulmaktadır. Dolayısıyla klasik tefsir literatürünün de bu iddia ile boşa çıkartıldığı söylenebilir. Modern dönemde revaçta olan bu Kur'an tasavvurunun sonucu da şüphesiz salt Kur'an'ı referans alma adına yapılan meal çalışmalarıdır. Bu çalışmaların temelini oluşturan Kurancı söylem Müslümanca bir hayatı metinden üretmeyi önerir.⁷ Oysa Kur'an, yirmi üç yılı kapsayan inzal süreci ve Hz. Peygamber'in sîretiyle ile bir bütün olarak değerlendirilebilecek sözlü bir hitaptır. Elimizdeki metinden de bunu rahatça anlamak mümkündür.

Tevhit Mesajı adlı eserde sîret ve nüzul konusu, eserin giriş bölümünde "Kur'an'ın Nüzülüyle Hz. Peygamber'in Sîretinin Ayrılmazlığı" adı altında müstakil bir başlık olarak ele alınmıştır. Burada eserde ortaya konulan bakış açısına önemli derecede vâkif olunmaktadır. Eserde, ilk muhatapların Kur'an'a muhatap oluş keyfiyetiyle bizim Kur'an'a muhatap oluş keyfiyetimiz arasında önemli bir fark olduğu belirtilmiş; bu farkın temel sebebinin ilk muhatapların nüzul ortamında yaşamaları olduğu ifade edilmiştir.⁸ Dolayısıyla Kur'an'ın vahyedildiği dönemde yaşamayan insanların, onu doğru bir şekilde anlayabilmesi için nüzul şartlarını araştırmak gibi bir vazifeye mükellef oldukları vurgulanmıştır.⁹ Günümüzde bağlamından kopuk bir mushaf olarak Kur'an'ı eline alan bizler için durumun oldukça farklı olduğu dolayısıyla bağlamdan uzak bir anlamlandırmanın yanlış yorumların

⁵ Nihat Uzun, "Bağlamı Göz Ardı Etmek: Siyasî Mücadelelerde Ayetlerin Kullanımı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2012, S. 37, s. 6.

⁶ Murat Sülün, "Makâm-ı Mahmûd Âyetine Farklı Bir Yaklaşım", *AÜİFD*, Ankara 2009, C. 50, S. 2, s. 10.

⁷ Mustafa Öztürk, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru -Kur'ancılık ve Kur'an İslamî Söyleminin Tahlil ve Tenkîdi-", *Mârife*, 2010, S. 3, s. 39.

⁸ Hasan Elik, Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, Fikir Yay. İstanbul 2013, s. XXVIII.

⁹ *Age*, s. XXIX.

önünü açacağı ifade edilmiştir.¹⁰ Ayetlerin bağlamı ifadesinden kastedilen şeyin Esbâb-ı Nüzul rivayetleriyle sınırlı olmadığı zira Esbâb-ı Nüzul adı altında aktarılan rivayetlerin senet kriterleri açısından olduğu kadar muhteva açısından da birçok problem barındırdığı belirtilmiştir.¹¹ Eserde bağlam ve nüzul bilgisi adı altında kastedilen ise Hz. Peygamber'in on üç yılı Mekke'de, on yılı Medine'de süren daveti ve bu süre boyunca yaşanan olaylar hakkındaki malûmatların yanı sıra, o günkü Arap toplumunun din, kültür, gelenek ve yaşam tarzlarına ilişkin bilginin mümkün merteye bütün kaynaklardan toplanması ve vahyin inzal edildiği ortamın olabildiğince detaylı tasvir edilmesidir. Bunun sağlanması için de sadece Esbâb-ı Nüzul verileri değil başta bizzat Kur'an'ın kendisi ve ona ilaveten siyer ve hadis kaynakları olmak üzere, bu alanda veri sağlayacak her türlü kaynağa başvurmak gerektiği belirtilmiştir.¹² Aslında eserde tercih edilen sîret ve nüzul kaynaklı kısa açıklamalı tefsir yönteminin temel mantığı da budur diyebiliriz. Eserde, meal yöntemi de nüzul ve sîret-i nebevîyi dikkate almadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir.¹³ Müellifler, ayetlerin ikame ettiği bir de nefyettiği anlamlarının olduğu belirtilmiş; ikame olunan anlamın metnin içinde, nefyedilen anlamın ise siyerde olduğunun altı çizmektedirler.¹⁴

Müelliflerin bu konudaki bakış açısını kavrayabileceğimiz en önemli kaynaklardan bir tanesi de şüphesiz eserin yazarlarından Muhammed Coşkun'un kaleme aldığı "Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi" adlı kitabıdır. Bu çalışmada sîret-nüzul eksenli tefsir yazımı yönteminin, tefsir sahibi Muhammed Âbid el-Câbirî tarafından kullanıldığı belirtilmiştir. Câbirî'nin bu yöntemi kullanırken öncelikle surenin ne zaman nüzul edildiğini tespit ettiği daha sonra surenin nüzul döneminde yaşanan olayları göz önünde bulundurarak sureyi tefsir ettiği ifade edilmiştir. Coşkun, Câbirî'nin bu yöntemi uygulama biçimini değerlendirirken, Kur'an surelerinin özellikle uzun surelerin sîret-i nebevînin hangi aşamasında inzâl edilmiş olduğunu tespit etmenin oldukça zor olduğunu vurgulamaktadır.¹⁵ Buradan yola çıkarak yazar, her bir ayeti nüzul şartları çerçevesi ile ilişkilendirmek genel anlamda Kur'an'ın bütünü Hz. Peygamber'in sîreti ve cahiliye dönemi ile ilgili bilgi ve kaynaklardan edinilen malumatlar eşliğinde okumak gerektiğini ifade eder.¹⁶ Kur'an'ı Hz. Peygamber'in sîreti eşliğinde okumanın Esbâb-ı Nüzul rivayetleri ile tefsir yapmaktan daha geniş bir alanı içerdiğine işaret eden yazar, Câbirî'nin vaat ettiği halde yeterince tahakkuk

¹⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXIX.

¹¹ *Age*, s. XXX.

¹² *Age*, s. XXX.

¹³ *Age*, s. XXII.

¹⁴ *Age*, s. XXVII.

¹⁵ Muhammed Coşkun, *Kur'an Yorumunda Sîret- Nüzul İlişkisi*", Fikir Yay. İstanbul 2014, s. 40.

¹⁶ *Age*, s. 40.

ettiremediği sîret-nüzul eksenli tefsir yöntemini Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri adlı çalışmalarında gerçekleştirdiklerini belirtmektedir. Mevcut kitabın bu yöntemin teorik kısmını, Tevhit Mesajı'nın ise pratik kısmını temsil ettiği ifade edilmektedir.¹⁷ Eserde teorik anlamda Kur'an'ı anlamada sîret ve nüzulün ayrılmazlığı hususunda net fikirlere sahip olduğu görülmektedir. Peki eser, bu fikirlerini pratikte ne kadar yansıtabilmiştir? Ya da klasik tefsirlerle mukayesesi tavsiye edilen bu eser klasik tefsirlerin Esbâb-ı Nüzul ve sîrete bakış açısıyla ne kadar örtüşmektedir? Bunların tespiti eserin iddiasını doğrulamak adına oldukça önemlidir.

Müelliflerin, ayetlerin nüzul sebepleri ve bağlamı göz önünde bulundurularak ayeti anlamlandırmayı öncelediği görülmektedir. Eserde ayetlerin anlamını belirleyen şeyin, onların lafızları değil Hz. Peygamber ve sahabenin anlama ve uygulama biçimleri olduğu vurgulansa da¹⁸ sîret bilgilerinin özellikle ayetin bağlamıyla çelişen yorumların teyidi veya tenkidi noktasında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin, Bakara Suresi 191-192. ayetlerde¹⁹ geçen ve "Onları ele geçirdiğiniz yerde öldürün!" şeklinde tercüme edilen ifadelerin Kurtubî'nin de ifade ettiği gibi esirlerin öldürülmesi şeklinde yorumlanamayacağı zira ayetin nazil olduğu dönem dikkate alındığında "onlar" ifadesiyle o dönemde fiilen savaş halinde olunan Mekke müşriklerinin kastedildiği belirtilir. Onlarla savaşmak için yola çıkan müslümanlarda Mescid-i Haram civarında savaşıp savaşmama konusunda tereddütlerinin olduğu, bu ayetin de savaşı kendileri başlatmamış oldukları için Harem dahi olsa müşriklerle savaşabileceklerini belirtmek amacıyla indirildiği söylenmektedir. Dolayısıyla ayetten müşriklerin nerede bulunurlarsa hemen öldürülmeleri gerektiği anlamı çıkarılmaması gerektiği ifade edilmiştir.²⁰ Zira Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi esnasında orada bulunan müşrikleri öldürmediği sadece kendisi ile savaşanlarla savaştığı belirtilmiş, böyle bir durumun Hz. Peygamber'in uygulamasına aykırı olduğu ifade edilmiştir. Ayetin anlamının "Onlar şirkten vazgeçinceye kadar savaşın" şeklinde olacağı belirtilmiştir. Kur'an ayetlerinin tam olarak ne anlama geldiğini tespit noktasında en belirleyici kriterin, Hz. Peygamber'in o ayetleri nasıl anlamış ve uygulamış olduğu ifade edilerek Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethinde müşrikleri öldürmeyip bağışladığı hatta bazı müşrik kabilelerle ittifak dahi yaptığı belirtilmiştir. Bu durumda ayette geçen "zalimler" ifadesinin "müşrikler" değil, "İslam'a

¹⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. VIII.

¹⁸ *Age*, s.72.

¹⁹ Ayet mealen: "Onları yakaladığınız yerde öldürün; sizi çıkardıkları yerden siz de onları çıkarın. Fitne öldürmekten daha kötüdür. Mescid-i Haram civarında onlar sizinle savaşmadıkça siz de onlarla savaşmayın. Şayet sizinle savaşmaya kalkışlarsa o zaman onları öldürün. İşte kafirlerin cezası böyledir./ Eğer onlar vazgeçerlerse, artık Allah bağışlayıcıdır, merhametlidir." şeklindedir.

²⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 68.

düşmanlık eden Kureyş müşrikleri"²¹ olduğu ifade edilmiştir.

Lokman Suresi 17. ayette²² de "İyiliği emret, kötülükten sakındır." ifadelerinin Lokman tarafından küçük bir çocuğa öğüt olarak söylendiği göz önünde bulundurulduğunda, küçük bir çocuğun başkalarına bir şeyler emretmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ayrıca İslam'daki "emir-i bi'l-mâ'ruf ve nehiy-i ani'l-münker" ilkesinin iyilikleri "buyurmak", kötülükleri "yasaklamak" şeklinde olmadığı, İslam'ın güzelliklerini yaşayışı ile temsil edip insanlara örnek olmak olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in kendisi ve ashabının da tebliğ vazifesini bu şekilde yerine getirdikleri belirtilmiş dolayısıyla burada anlamın "İyiliği benimse, kötülükten uzak dur!" şeklinde olduğu vurgulanmıştır.²³ Âl-i İmran Suresi 76. ayete²⁴ baktığımızda ise eserde ayetin nüzulü esnasında Hz. Peygamber'in "Emanete riayet hariç, Câhiliye'nin her adeti ayaklarımın altındadır. Emaneti mutlaka sahibine iade etmelisiniz. Allah'ın düşmanları yalan söylüyorlar emanet o kadar önemlidir ki sahibinin iyi veya kötü, dindar veya günahkar olması bu durumu değiştirmez." dediği belirtilmiştir. Bu hükme dayanarak ayetin "...Zira Allah onlardan emanete riayet etme ve ahde vefa hususunda söz almış, bu hükümlere uyarak haramları çiğnemeyen, emanete hıyanet etmeyen kimselerden razı olacağını, onları mükafatlandıracağını vaat etmiştir."²⁵ şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir.

Son olarak Nisa Suresi 34. ayete²⁶ baktığımızda, müelliflerin ayette geçen "vedribuhüna" ifadesini tefsir geleneğindeki hakim anlayışa göre "tedip etmek" şeklinde anlamlandırdıkları görülmektedir. Fakat ayetin açıklamasında her ne kadar bu ifade "tedip etmek" şeklinde anlamlandırılrsa da buradaki esas amacın aile içi barışın temini, eşler arasında anlaşmanın sağlanması olduğunun altı çizilmiştir. Nitekim aynı surenin 128. ayetinde de benzer bir durumun ele alındığı orada da kocalarının geçimsizliğinde yakınan kadınlara da benzer nasihatlerin yapıldığı ifade edilmiştir. Bu ayet çerçevesinde bir taraftan Kur'an ve İslam'a karşı art niyetli kimselerin zorlama yorumları yaptığı, diğer taraftan da İslam'ı savunduğunu düşünenlerin ayete olmadık anlamlar vermeye çalıştıkları belirtilmiştir.

²¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 69.

²² Ayet mealen: "Yavrucuğum! Namazını özenle kıl, iyi olanı emret, kötü olana karşı koy, başına gelene sabret. İşte bunlar, kararlılık gerektiren işlerdendir." şeklindedir.

²³ Elik, Coşkun, *age*, s. 879.

²⁴ Ayet mealen: "Hayır, öyle değil! Her kim ahbine vefa gösterir ve sakınırsa, bilsin ki Allah o sakınanları sever." şeklindedir.

²⁵ Elik, Coşkun, *age*, s. 145.

²⁶ Ayet mealen: "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah'a itaatkardırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür." şeklindedir.

Ayetin kadına yönelik şiddet ya da bu konuda bir tavsiye içermediği ifade edilmiştir. Bu konuda teşvik içerdiğini düşünenlerin, buradaki ifadeye muhalefet pahasına eşine şiddet uygulamayı terk ettiği takdirde günah değil sevap kazanacağını altı çizilmiştir. Zira Hz. Peygamber'in eşleriyle ayrı kaldığı bir ay boyunca eşlerine hiçbir şekilde şiddet uygulamadığı belirtilmiş, buradan hareketle Hz. Peygamber'in bu ayetten vurma konusunda herhangi bir teşvik ya da izin anlamı çıkarmadığı özellikle vurgulanmıştır.²⁷

1.2. Bağlam Bilgisi

Söz, insanın maddî ve manevî dünyasının dışavurumudur. İnsanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik olarak her ne kadar öncelikle "akıl" zikredilse de aslında insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli özellik "beyân"dır. Zira melekleri Hz. Adem'e secde ettiren de şeytanın gururunu kıran da Hz. Adem'in beyanıdır. Allah'ın kulu ile olan diyalogu da yine beyan yani söz ile olmuştur. Bunun için Kur'an, "Onu, senin kalbine uyarıcılardan olasın diye açık bir Arapça ile indirdik."²⁸ şeklinde belirtildiği üzere muhatapların zihninde daha iyi anlaşılmasını diye Arapça indirilmiştir. Çünkü "söz" yeşerdiği coğrafyanın, iklimin, kültürün yegane ürünüdür ve hitabın daha iyi anlaşılması da muhatapın birikimine hitap ettiği ölçüdedir. Yani bir kitabı okuyanlar ona aynı zamanda kendi kültürleri, tarihleri ve dilleri açısından yaklaşmışlardır denilebilir.²⁹

Nüzul sürecine baktığımızda Kur'an'ın; vahyin tamamlandığı yirmi üç yıl içerisinde yaşanan olayları, İslam ile uyuşmayan olumsuz nitelikteki kültürel ve ahlaki değerlerin yeniden inşasını, dönemin hakim şirk olgusu üzerinden tevhit vurgusu gibi konuları ele aldığı görülmektedir. Dolayısıyla Kur'an'ın; Arap toplumunun dilini, sosyo-kültürel yapısını, coğrafyasını barındırdığını söylemek yanlış bir söylem olamasa gerektir. Hz. Peygamber döneminde ilk muhataplar tarafından Kur'an hem kendi dilleriyle hitap etmesi hem de vahyin indiği ortamı bizzat yaşıyor olmaları açısından daha kolay anlaşılacaktır. Anlaşılmayan konularda ise bizzat Hz. Peygamber'e müracaat etme söz konusudur. Hz. Peygamber'in vefatı, ilk muhatapların zamanla aradan çekilmesi ve İslam coğrafyasının sınırlarının genişlemesiyle birlikte Kur'an'ın sözlü hitap alanından yazılı metin alanına aktarıldığı görülmektedir. Nüzul ortamından uzaklaştıkça elimizde kalan salt bir metinle anlam problemi ve karmaşası yaşamamak da mümkün değildir. Bu sebeple Kur'an her ne kadar yazılı bir metin olarak karşımızda dursa da onun sözlü hitap olduğu unutulmadan Kur'an metnini bağlamı ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Tefsir faaliyetinde öncelikle Kur'an'a başvurulması ve aynı konuyla ilgili ayetlerin bütünlük içinde mukayeseli

²⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, ss. 210-211.

²⁸ İbrahim Suresi 14/4, *Kur'an Yolu Meali*, DİB Yay. 2. Baskı, Ankara 2014, s. 254.

²⁹ Süleyman Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2015, s. 250.

olarak yorumlanması gerekir.³⁰

Bağlam, "Bir cümlede, bir konuşmada veya bir metin içinde yer alan herhangi bir kelimenin anlamının daha iyi belirlenebilmesi ve başka anlamlarından ayırt edilebilmesi için kendisini çevreleyen ve karşılıklı ilişkide bulunduğu öteki öge veya ögelerle oluşturduğu bütün"³¹ şeklinde tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle "bağlam"ın metnin bütünlüğü ve metni çevreleyen koşullar olmak üzere iki yönlü bir kavram olduğu söylenebilir. Bağlamın birinci yönüne "dil-içi bağlam", ikinci yönüne ise "dil-dışı bağlam" denilebilir.³² Bağlam; İslam alimleri tarafından da siyak-sibak, hâl, karîne ve makam gibi kavramlarla karşılanmıştır. Siyak-sibak kavramları ayetin daha çok iç bağlamını karşılamakta; hâl, karîne ve makam ise ayetin dış bağlamını karşılamaktadır. Sonraki dönemlerde ise bağlam, geniş ve dar bağlam olarak nitelendirilmiştir. Dar bağlam, ayetlerin metin içindeki siyak-sibak bütünlüğü, geniş bağlam ise vahyin sosyo-kültürel bağlamı yani Hz. Peygamber'in hayatı, dönemin normları, değerleri ve uygulamalarının yanı sıra ilk muhatapların görüşlerini içermektedir.³³ Bu ifadelerden hareketle şu anda yazılı bir metin olarak muhatap olduğumuz Kur'an'ı kendi bağlamından bağımsız değerlendirmeye kalkışmak oldukça kısır veriler elde etmemize neden olacaktır. Örneğin Âraf Suresi 28. ayette geçen 'Onlar bir kötülük yaptıkları zaman "Babalarımızı bu yolda bulduk. Allah da bize bunu emretti." derler. De ki: "Allah kötülüğü emretmez. Allah hakkında bilmediğiniz şeyler mi söylüyorsunuz?"³⁴ ifadelerinin Araplar'ın kabile sistemi, bu yapıya bağlı olarak düzenlenen iş bölümü gibi şartlar bilinmeden yani ayetin iç ve dış bağlamı dikkate alınmadığında, bu ayetin cahiliye döneminde Araplar'ın Kabe'yi çıplak tavaf etmesi üzerine indiğini tahmin etmek oldukça zor olsa gerektir. Kur'an bazında düşündüğümüzde tabii ki her ayetin nüzul sebebini ve bağlamını belirlemek mümkün değildir. Kaldı ki olgusal alan dışındaki bazı ayetlerde bir bağlamın varlığı söz konusu değildir.³⁵

Tevhit Mesajı adlı esere baktığımızda ayetler anlamlandırılırken ayetin bağlamına azami derecede dikkat edilerek yorumlama yapıldığı, bağlam bilgisinin mümkün olan her ayette uygulanmaya çalışıldığı görülmektedir. Aslında eserin sîret-nüzul eksenli bir tefsir olma iddiasıyla yazıldığı göz önünde bulundurulduğunda ayetin dış bağlamının dikkate alınması bu iddianın tabii sonucudur diyebiliriz. Ayetin iç bağlamının dikkate alınması

³⁰ Muhammed Hüseyin ez-Zehabi, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirîn*, Beyrut ty. , C. I, ss. 28-29.

³¹ Zeynep Korkmaz, *Grammer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay. Ankara 2007, s. 33.

³² Coşkun, *Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi*, s. 26.

³³ Abdullah Saeed, *Interpreting the Qur'an Towards a Contemporary Approach*, Routledge, New York 2006, s. 105.

³⁴ Âraf Suresi 7/28, *Kur'an Yolu Meali*, s. 152.

³⁵ bk. Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, s. 265.

hususunda da ise gerek kelimelerin bulunduğu cümlenin veya ayetin bütünlüğü içerisinde kazandığı anlam açısından yorumlanması gerekse olay veya durumun önce ve sonrasını ya da Kur'an'ın iç bütünlüğü açısından anlamlandırılma çabası, eserde iç bağlama da titizlikle dikkat edildiğini göstermektedir. Hatta bu çaba müelliflerin nesh, muhkem, müphem ve müteşabihat konusundaki duruşlarını belirlemesinde de ana etken olmuştur diyebiliriz. Örneğin muhkem, müteşabih ya da müphem ifadeler konusunda müelliflerin görüşüne vakıf olabileceğimiz Âl-î İmrân Suresi 7. ayete³⁶ yapılan açıklamaya baktığımızda, Kur'an ifadelerinin anlaşılmasında zorluklar yaşanması ve bu zorlukların aşılması için birçok tefsir telif edilmesinin sebebi olarak nüzul çağında şifahî bir kelam olarak herkes tarafından gayet kolaylıkla anlaşılan vahyin daha sonraki devirlerde "bağlamından ve nüzul ortamından" kopuk bir "yazılı metin" olarak ele alınmasından kaynaklandığı belirtilmiştir. Nüzul çağının sonrasındaki dönemler için tefsirin görevinin; söz ile bağlamı, vahiy ile sîreti buluşturmak olduğu ifade edilmiş, muhkem-müteşabih gibi ifadelerin ayetin lafzı ile değil gayba taalluk eden konularla ilgili olduğu vurgulanmıştır.³⁷ Yine nesh meselesine konu olan Â'la Suresi 6-7. ayetlere getirilen açıklamada burada beşinci sırada vahyedilen bir surede "nesh" ten söz edilemeyeceği "unutmak" kavramından kastedilenin şirkten nehiy olduğu ve bu mananın nüzul şartları değerlendirildiğinde bağlama daha uygun olduğu belirtilmiştir. Ayrıca yedinci ayetin başında geçen istisna kaydının, "Allah'ın diledikleri başka" şeklinde bir anlam değil, "asla" anlamı kattığı ifade edilmiştir.³⁸

Eserde, ayetlerin anlamlandırılmasında nüzul dönemindeki algının ve siyak-sibak ilişkisinin tespitine de önem verilmektedir. Â'raf Suresi 204. ayetin³⁹ anlamlandırılmasında tercih edilen yoruma sadece Râzî'nin eserinde rastlanıldığı, bu yorumun dışında kalan yorumların ayeti siyaktan kopuk ve nüzulünden yüzyıllar sonra oluşmuş fikhî tartışmaların dayanağı haline getirdiği belirtilmektedir.⁴⁰ Ayet, 203. ayetle birlikte bağlamı içerisinde değerlendirilmiştir. Ayete verilen manada; Hz. Peygamber'den, peygamberliğini yalanlamak maksadıyla mucize isteyen müşriklerin "Hiç değilse bir şeyler uydursaydın!" şeklinde alaya almaları eleştirilmektedir. Allah'ın; Hz. Peygamber'e onların istediği şekilde mucize

³⁶ Ayet mealen: "Sana kitabı indiren O'dur. O'nu (Kur'an) bir kısım ayetleri muhkemdir ki bunlar kitabın esasıdır; diğerleri ise müteşabihtir. Kalplerinde eğrilik bulunanlar, fitne çıkarmak ve onu (kişisel arzularına göre) te'vil etmek için ondaki müteşabihlerin peşine düşerler. Halbuki onun te'vilini ancak Allah bilir; bir de ilimde yüksek payeye erişenler. Derler ki: Ona inandık, hepsi rabbimiz katındandır. (Bu inceliği) yalnız aklıselim sahipleri düşünüp anlar." şeklindedir.

³⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 119.

³⁸ *Age*, s. 1332.

³⁹ Ayet mealen: "Kur'an okunduğu zaman onu dinleyin ve sessizce durun ki rahmete nail olasınız." şeklindedir.

⁴⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 403.

getirmekle yükümlü olmadığını zira buna gücünün de yetmeyeceğinin bildirdiği, tevhit ve Hz. Peygamber'in peygamberliğini tasdik eden en büyük mucizenin ise Kur'an olduğunu belirttiği ifade edilmiştir. Müşriklerin Kur'an'ı muarazadan vazgeçip saygıyla dinledikleri takdirde Kur'an'ın mucize, Hz. Peygamber'in ise Allah'ın elçisi olduğunu kavrayacakları ve ilahî rahmete nail olabilecekleri şeklinde ayet yorumlanmıştır. Yine Fatır Suresi 11. ayette⁴¹ geçen "Bu Allah için kolaydır." ifadelerinin mealen bu şekilde olduğu ancak bu lafzın anlamının, nüzul döneminde nasıl olduğunu dikkate almak gerektiği belirtilir. Çünkü müşriklerin Allah'ın bazı şeyleri göremeyeceğini, bilemeyeceğini düşündükleri dolayısıyla Allah'ın kudretinin eksiklik atfettikleri göz önünde bulundurulduğunda "Bunları bilmek Allah için kolaydır." ifadelerinin karşılıksız kalacağı belirtilmiştir. Onların kabul etmedikleri şeyin aslında Allah'ın bilgisi değil, "kendi sonlarının kötü olacağı iddiası" olduğu ifade edilmiştir. Ayetin üç ayet öncesine bakıldığında müşriklerin kendilerini dosdoğru yolda gördüklerinin bildirilmiş olduğu, Hz. Peygamber'i ise "sapkın ve iftiracı" olarak gördükleri dolayısıyla "ahirette kendilerinin cehenneme gideceklerine dair uyarıları" dikkate almadıkları belirtilmiştir. Yukarıdaki ifadeden, onların hiç beklemedikleri bir sonucun mümkün olduğu ve yanıldıkları anlamının çıkabileceği ifade edilmiştir.⁴²

Eserde, ayetin muhatabının belirlenmesi konusunda oldukça seçici davranıldığı neredeyse her ayetin muhatabının tespit edilmeye çalışıldığı ve bu hususta ayetin iç ve dış bağlamından ziyadesiyle yararlanıldığı görülmektedir. Örneğin, Nisa suresi 136. ayette⁴³ "Ey iman edenler!" ifadesi ile kimin kastedildiğinin anlaşılmadığı nitekim müfessirlerin bu ifadeden yahudilerin ve hristiyanların mı kastedildiği yoksa Hz. Peygamber'e iman eden müminlerin mi kastedildiği konusunda ihtilafa düştükleri belirtilmiştir. Eserde, ayetin bir önceki ayet ile değerlendirildiğinde bu ayetin münafıklara yönelik eleştiri içerdiği ve müminlerin bu konuda uyarıldığı ifade edilmiştir. Kendilerinin de 105. ayet ve devamında konu edilen Tu'me olayına gönderme yaparak bu durumu vurgulamak istedikleri, nitekim 137. ayet ve devamına bakıldığında münafıklara yönelik eleştiriler yapıldığı "Ey elçimiz Muhammed'e iman edenler!" şeklinde bir anlamlandırma yapmanın daha uygun olduğu belirtilmiştir. Taberî'nin tefsirinde de olduğu gibi burada yahudi ve hristiyanların kastedildiğini düşünmenin ayetin bağlamından uzak olduğu vurgulanmıştır. Eserde ayetteki

⁴¹ Ayet mealen: "Allah sizi topraktan, sonra nutfeden yarattı. Sonra da sizi eşler kıldı. O'nun bilgisi olmadan hiçbir dişi ne gebe kalabilir ne de doğurur. Bir canlının ömrünün uzun olması da kısa tutulması da mutlaka yazgıya uygun olarak gerçekleşir. Kuşkusuz bunlar Allah için kolaydır." şeklindedir.

⁴² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 928.

⁴³ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Allah'a peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr eden kimse iyice sapmıştır." şeklindedir.

muhababın, "Ey elçimiz Muhammed'e iman edenler! Yaptığı hırsızlığı başkasının üzerine atan ve suçu ortaya çıkınca da dinden dönüp Mekke'ye kaçan ve müşriklere katılan kimse (Tu'me) gibi davranmayınız!... "⁴⁴ şeklinde belirtildiği görülmektedir. Fatır Suresi 32. ayete⁴⁵ baktığımızda da "nefsine zulmeden kişi"den maksadın, Hz. Peygamber'i inkâr edenler olduğu buna karşılık tefsirlerde genellikle bu ayette sözü edilenlerin tamamının mümin olduğu ve amellerine göre üç grup olarak derecelendirildikleri fikrinin benimsendiği belirtilmiştir. Hatta ayetin kelimelerinde tartışılan "sahibü'l-kebîre" konusunda yorumlandığı ancak Mekke döneminde müminler arasında bu şekilde bir amel farklılığı olduğunu düşünmenin oldukça zor olduğu, bu durumun daha ziyade Medine döneminde ortaya çıktığı ifade edilmiştir. Mekke'de Hz. Peygamber'i inkâr edenlerin iki tutumu benimsedikleri buna göre birinci grupta sayılabileceklerin Ebû Cehil, Velid b. Mugire gibi azıllı müşrikler olduğu ve bunların "kendilerine yazık edenler" olabileceği, ikinci gruptakilerin ise Hz. Peygamber'e inanmadığı halde ona karşı fiili düşmanlık yapmayanlar olduğu, bunların da "muktesid" ifadesi ile karşılandığı belirtilmiştir. Ayetin nüzul ortamı dikkate alındığında en uygun yorumun bu olduğu ifade edilmiştir.⁴⁶ Eserde ayetin "...İşte bütün bu ilahî kitaplara iman edenler Allah katında seçkin ve değerli kullardır. Buna karşılık bu ilahî mesajları dikkate almayıp kendilerine yazık edenler olduğu gibi, bunlara iman eden ve ilahî ödülünden nasiplerini alacak kullar da vardır."⁴⁷ şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir.

Eserde bazı ayetlerde geçen kelimelere de ayetin bağlamı dikkate alınarak anlam verildiği görülmektedir. Örneğin Se'be Suresi 12. ayette⁴⁸ "cin" kavramının "yerli yabancı çok sayıda insan" kelime grubuyla karşılandığı ve bunun "yabancılar" olarak algılanmasının bağlama daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken bazı noktalar mevcuttur. Eserde, ayetin lafzında Hz. Süleyman'ın emrine verildiği söylenen rüzgar ve bu rüzgar vasıtasıyla sabahleyin bir aylık yol alması ifadeleri "bir aylık yolu bir sabahta gidip bir akşamda dönen rüzgar gibi süvariler" olarak anlamlandırılmıştır. Bu yorumlamayla ayetin bağlamı müellifler tarafından mecaz anlamı bir zemine oturtulmuş dolayısıyla "cin" kavramı da bu bağlama uymadığı için "yerli yabancı çok sayıda insan"

⁴⁴ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 241.

⁴⁵ Ayet mealen: "Sonra biz kullarımızdan seçtiklerimizi o kitaba mirasçı kıldık. Onlardan kimi kendi kendine kötülük eder, kimi orta bir durumdadır, kimi de Allah'ın izniyle hayır işlerinde yarışır; işte büyük lütuf budur." şeklindedir.

⁴⁶ Elik, Coşkun, *age*, s. 934.

⁴⁷ *Age*, s. 934.

⁴⁸ Ayet mealen: "Süleyman'ın emrine de rüzgarı verdik; onunla sabahleyin bir aylık yol alırdı. Onun için bakır madenini eritip akıttık. Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı. Onlardan kim buyruğumuzdan sapsa, ona yakıcı ateşin azabını tattırdık." şeklindedir.

kelime grubuyla karşılanmıştır. Halbuki ayetin lafzî manasına ve öncesine baktığımızda herhangi bir bağlam probleminden söz edilmesi mümkün görünmemektedir.

Rahman Suresi 9-10. ayetlerde⁴⁹ geçen "mizan, vezn, kıst" kelimelerinin temelde adalet vurgusu taşıdığı ancak bu surede mevcut kelimelerin adalet anlamında kullanıldığını düşünmenin yanıltıcı olabileceği belirtilmiştir. Bu surenin temel konusunun "tevhit inancı" olduğu ve böyle bir konu içerisinde toplumsal veya siyasal anlamda adaletten söz edilmesinin mümkün olamayacağı ifade edilmektedir. Burada adaletsizlikten maksadın tevhitte sapmak olduğu nitekim Kur'an'da da tevhitte sapmak yani şirkin "zulüm" olarak ifade edildiği vurgulanmıştır.⁵⁰

Bağlam konusunda eserin duruşunu değerlendirebileceğimiz son husus da bağlam bilgisi üzerinden müelliflerin çağdaş konulara yaklaşımıdır. Burada Tevhit Mesajı adlı eserin müelliflerinden biri olan Muhammed Coşkun'un "Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi" adlı eserinden yararlanmak daha net bir değerlendirme yapmamızı sağlayacaktır. Zira adı geçen eserde de belirtildiği üzere "...bağlamsalcı olarak nitelenen, fakat çağdaş sosyal bilimlerdeki demokrasi, kadın-erkek eşitliği, insan hakları gibi söylemleri Kur'an metninden çıkarsamaya çalışan düşünürler de mevcuttur."⁵¹ Kitapta bağlam konusunda benzer yorumlar yapan Fazlurrahman örnek gösterilerek, her ne kadar kendisinin nüzul çağını tefsirde esas almak gerektiğini savunduğunu söylese de özellikle kadın-erkek eşitliği, ribâ, kölelik gibi konulardaki yorumlarının, bu konularda nüzul çağında ne anlaşıldığından ziyade modern insanın kabulleri açısından ne söylemesi gerektiği üzerinden hareket ettiği belirtilmiş dolayısıyla bu yorumların nüzul çağı açısından problemlili olduğu vurgulanmıştır.⁵² Buradan hareketle kadına dayak meselesinin ele alındığı Nisa Suresi 34. ayetin⁵³ Tevhit Mesajı'ındaki çevirisine baktığımızda, "vedribuhüna" ifadesinin tefsir geleneğindeki hakim anlayışa göre "tedip etmek" olarak çevirildiği fakat buradaki esas amacın aile içi barışın temini, eşler arasında anlaşmanın sağlanması olduğunun altı çizilmiştir. Nitekim aynı surenin 128. ayetinde de benzer bir durumun ele alındığı orada da kocalarının geçimsizliğinde yakınan kadınlara da benzer nasihatlerin yapıldığı ifade

⁴⁹ Ayetler mealen: "Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız./O yeryüzünü canlıların altına serdi." şeklindedir.

⁵⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1153.

⁵¹ Coşkun, *Kur'an Yorumunda Sîret- Nüzul İlişkisi*, s. 80.

⁵² bk. *Age*, s. 80.

⁵³ Ayet mealen: "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah'a itaatkardırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmamasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür." şeklindedir.

edilmiştir. Bu ayet çerçevesinde Kur'an ve İslam'a karşı art niyetli kimselerin zorlama yorumlar yaptığı diğer taraftan da İslam'ı savunduğunu düşünenlerin ayete olmadık anlamlar vermeye çalıştıkları belirtilmiştir. Bu ayetin kadına yönelik şiddet ya da bu konuda bir tavsiye içermediği ifade edilmiş, buradaki ifadeye muhalefet pahasına eşine şiddet uygulamayı terk eden kimsenin günah değil sevap kazanacağını altı çizilmiştir. Zira Hz. Peygamber'in eşleriyle ayrı kaldığı bir ay boyunca eşlerine hiçbir şekilde şiddet uygulamadığı belirtilmiş, buradan hareketle Hz. Peygamber'in bu ayetten vurma konusunda herhangi bir teşvik ya da izin anlamı çıkarmadığı özellikle vurgulanmıştır.⁵⁴

Yine surenin çok eşliliğe delil olarak gösterilen 3. ayetine⁵⁵ baktığımızda ayetin "Bakmak durumunda olduğunuz yetim kızlarla malları için evlenip de onların sahipsiz ve savunmasız olmalarını istismar etmeyiniz. Kendileri ile evlenmeniz helal olan birçok kadın var; onlarla evleniniz..."⁵⁶ şeklinde çevrilmiştir. Ayetin açıklamasında, ayette geçen "ikişer, üçer, dörder" ifadesinin herhangi bir sayısal sınırlama içermediği belirtilmiş zira Hz. Peygamber'in uygulamasının da bu şekilde olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca ayetten bu durumun sadece Hz. Peygamber'e has bir durum olduğu düşüncesinin de pek müdellel olmadığı belirtilmiştir. Ona has olanın sadece mehirsiz bir şekilde kendisini hibe eden kadınlarla evlenme ayrıcalığı olduğu belirtilmiştir. Ayette bahsedilen ana konunun yetimlerin himayesi olduğu vurgulanmış, eş sayısı meselesinin ayetten çıkarılabilecek tali bir konu olduğu belirtilmiştir. Eş sayısını dört ile sınırlandırmanın dörtten fazla evliliği yasakladığı gibi, dört evliliği de her zaman geçerli bir hak gibi ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Böyle bir sınırlama kabul edilmediği takdirde içtihat alanının genişleyeceği belirtilmiştir. Zira Kur'an'ın aklın belirleyebileceği hususlarda insanların "ne yapmaları gerektiği"nden bahsetmediği, onu öğretmediği bunu şartlar doğrultusunda aklın belirlediği ifade edilmiştir. Kur'an'ın bu ayette olduğu gibi olay ve olguların mahiyeti, teknik yönü üzerinde değil ahlaki yönü üzerinde durduğu, bu değerlerin herkes ve her zaman için geçerli olup alternatifsiz olduğu özellikle vurgulanmıştır.⁵⁷

Tevhit Mesajı'nı müelliflerinden Muhammed Coşkun'un "Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi" adlı kitabındaki "Çağdaş İslam Düşüncesinde Bağlam" bölümünde zikrettiği ve yukarıda bahsedilen ifadelerden hareketle, Tevhit Mesajı'nda bu ayetlere getirilen yorumlar değerlendirildiğinde müelliflerin de zaman zaman çağdaş yorumlar çizgisinde

⁵⁴ Êlik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, ss. 210-211.

⁵⁵ Ayet mealen: "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariye ile yetinin; bu adaletten ayrılamamanız için en uygun olanıdır." şeklindedir.

⁵⁶ Êlik, Coşkun, *age*, ss. 198-199.

⁵⁷ *Age*, ss. 198-199.

yorumlar yaptığı görülmektedir. Kitapta Fazlurrahman ve Fatıma Mernissi gibi çağdaş düşünürlerin yorumları, bağlam adı altında Kur'an'a çağdaş kavramları söyletmeye çalışmak suretiyle tefsirde nüzul ortamını esas alma anlayışını karartan, değersizleştiren popülist, vulgarize ve bilim dışı söylemler olarak değerlendirilmiştir. Hatta sîret-nüzul yöntemini tam olarak uygulayamadığını ve onun bu teorisini geliştirerek Tevhit Mesajı adlı eserin ortaya çıktığını ifade ettikleri Cabiri'nin de yukarıda zikredilen kimseler kadar olmasa da çağdaş yorumlara yer verdiği belirtilmiş, bu durumun onun nüzul ortamını belirleyici kabul etme prensibini göz ardı ettiğinin göstergesi olarak ifade edilmiştir.⁵⁸ Bu söylemler çerçevesinde esere baktığımızda her ne kadar Hz. Peygamber'in bu yönde uygulamaları olmadığı yönünde sürekli vurgular yapılsa da kendilerinin de çağdaş düşüncelerin etkisinden pek de kurtulamadığı görülmektedir.

1.3. Tarihî Uygulamalar

Herhangi bir olay ya da durumun sağlıklı bir değerlendirmesini yapabilmek için öncelikle meydana gelen olay veya durumun öncesini, sonrasını ve meydana geldiği şartları iyi okumak gerekir. Bunlardan bağımsız bir olay ya da durum değerlendirmesi yapmak büyük olasılıkla yanlış çıkarımlara kapı aralamış olacaktır. Her olayı kendi şartları ve zamanı içerisinde değerlendirmek ve yorumlamak hata payını en aza indirecektir. Salt bir metin olarak nitelendiremeyeceğimiz Kur'an'ı da inzal olduğu şartları ve zemini, hakim bilgiler ışığında değerlendirmek şüphesiz daha verimli sonuçlar elde etmemizi sağlayacaktır. Örneğin "zihar" kavramının -Türk kültüründe yeri olmadığını göz önünde bulundurduğumuzda- kapsamı ve uygulanış şeklini bilmeden Mücadele 1. ayetten doğru bir sonuç çıkarılabilmesi düşünülemez.

Tevhit Mesajı'na baktığımızda, sîret-nüzul eksenli bir tefsir olarak tarihi bilgilere yeri geldikçe değinildiğini görüyoruz. Eserde, bazı ayetler farklı bir bakış açısının tercih edildiği durumlarda ayete verilen mananın teyiti için cahiliye dönemindeki bazı uygulamalar delil olarak gösterilmiştir. Örneğin, En'am Suresi 137. ayette "kız çocuklarının toprağa gömülmesi" meselesinin -kimi ayetlerde de belirtildiği üzere- sadece "yoksulluk endişesi" ile kız çocuklarının öldürüldüğünün belirtildiği fakat bu ayette kızların toprağa gömülme gerekçesinin "geçim sıkıntısı" olmadığı belirtilmiştir. Nitekim cahiliye döneminde müşriklerin melekleri Allah'ın kızları olarak gördükleri ve "kızların da kişiyi Allah'a ulaştırması gerektiği" düşüncesiyle putlara kurban olarak sundukları ifade edilmiştir. Meseleye sadece "geçim sıkıntısı" olarak bakmanın hem müşrikler açısından ehemmiyetinin anlaşılmasına ve dolayısıyla esas tenkit edilen hususun gözden kaçırılmasına sebep

⁵⁸ Coşkun, *Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi*, ss. 75-81.

olacağı hem de günümüz çağdaş mesellerinde (kürtaj, doğum kontrolü...gibi) aşırı yorumlara kapı açacağı belirtilmektedir.⁵⁹

En'am Suresi 29. ayet⁶⁰ ve Vakıa Suresi 57-59. ayetlerin⁶¹ lafzına bakıldığında müşriklerin ahirete inanmadıklarına dair bir sonuç çıktığı fakat Cahiliye dönemi hakkında bilgi veren kaynaklara bakıldığında müşriklerin ölen kimsenin mezarı başına devesini bağladıkları ve ölünceye kadar orada bağlı tuttıkları, "âkire" ve "beliyye" adı verilen bu develerin o kişi diriltildiğinde üzerine bineceği, eğer deve mezarı başına bağlanılmazsa o kişinin mahşer günü yaya kalacağı düşünülüyor belirtilmektedir. Yine İbn Habîb ve Şehristânî'den aktarılan bilgilere göre de Cahiliye döneminde müşriklerin ölümlerini yıkayıp kefenledikleri ve İslam'daki şekline benzemese de namazını kıldıkları ifade edilmektedir. Eserde, Makdîsî'nin belirttiğine göre de müşriklerin hesap gününe inandıkları, cennet ve cehennemi bildikleri ve kabul ettikleri belirtilir.⁶²

Maide Suresi 2. ayette de hac yapmak üzere Mekke'ye giden müşriklerin Allah'ın rızasını kazanmayı amaçladıklarından bahsedilmektedir. Müşriklerin ahiret inancı olduğuna dair en büyük delilin ise "şefa'at" inancı olduğu vurgulanmaktadır. Şirk inancının bütünüyle şefa'at mantığına dayandığı dolayısıyla ahirete inanmayanların Allah'a yakınlaşmak istemelerinin makul olmadığı ifade edilmiştir.⁶³ Hatta Kur'an'da sıkça ifade edilen müşriklerin "Çürümüş kemikleri kim diriltecek?" yönündeki itirazlarının, ahirette kendilerine şefa'at bekledikleri ilahlarının faydasızlığını söyleyen Hz. Peygamber'in tevhit-nübüvvet-ahiret esasları üzerine mebnî olan davetini toptan inkâr etmedikleri sadece kendilerinin zararlı çıkacağı düşüncesini reddettikleri belirtilmiştir.⁶⁴ Tarihi bilgiler ve Kur'an'daki uyarılar esas alındığında müşriklerin ahireti inkâr etmesinin mümkün olmadığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda En'am Suresi 29. ayetin ahiretteki azabı alaya alan müşriklerin gün gelip de Allah'ın huzuruna çıkarıldıkları zaman hakikati görecekleri ekseninde yorumlandığı görülmektedir. Vakıa Suresi 57-59. ayetlerin ise "Ey Tevhidi inkâr eden ve elçimiz Muhammed'in uyarılarını alaya alan müşrikler! Sizi yaratan Allah olduğunu halde niçin kıyamet ve ahiret uyarısını alaya alıyorsunuz?..." şeklinde "umursamamak, alaya almak" olarak anlamlandırıldığı görülmektedir.⁶⁵

⁵⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 337.

⁶⁰ Ayet mealen: 'Onlar "Hayat ancak bu dünyada yaşadığımızdan ibarettir; biz bir daha diriltilecek değiliz." demişlerdi." şeklindedir.

⁶¹ Ayet mealen: "Sizi biz yarattık artık inansanıza!!Akıttığımız meniyi düşündünüz mü??Onu siz mi yarıyorsunuz yoksa biz miyiz yaratan?"şeklindedir.

⁶² Elik, Coşkun, *age*, s. 1163.

⁶³ *Age*, s. 1163.

⁶⁴ *Age*, s. 1163.

⁶⁵ *Age*, s. 1163.

Müelliflerin özellikle cahiliye adetlerinin tenkidi noktasında inen ayetlerde, kavram ve tenkit edilen olayı tespit açısından tarihî bilgilere başvurduğu görülmektedir. Bu yöntemin, ayetin amacını ve tenkit ettiği unsuru daha iyi kavrama konusunda olumlu katkılarının olduğunu söylemek mümkündür. Örneğin, Ahzab Suresi 59. ayette⁶⁶ geçen dış kıyafet uygulaması ile ilgili olarak o dönemde Medine toplumunda kadınların gündüz vakitlerinde ve herhangi bir zaruret olmadan dışarı çıkmalarının mümkün olmadığı, def-î hacet gibi durumlarda dışarı çıktıkları zamanda kötü niyetli kimseler tarafından rahatsız edilmemek adına hür olduklarını temsil ve rahatsız edilmeme hususunda tedbir olarak örtünmenin emredildiği belirtilmiştir.⁶⁷ Arapların hac esnasındaki uygulamalarından bahseden Bakara Suresi 198. ayetinin⁶⁸ inzal edildiği dönemde müşriklerin Kureyş ve müttetiklerine "Hums" adı verdikleri, yabancı olan diğer kabilelere ise "Hille" adını verdikleri ifade edilmiştir. Bu uygulamaya göre Hums grubundan olanların çeşitli ayrıcalıkları olduğu belirtilmiştir. Mesela bu grubun güvenlik açısından Arafat'a çıkmadıkları, yine A'raf Suresi 26. ayetin dipnotunda da belirtildiği üzere Hums grubunun Kabe'nin bakım ve hizmetini yaptığı, Hille grubunun ise günahkar kimseler olduğu düşünüldüğü ve Hums grubundan elbise almadıkça Kabe'yi tavaf edemedikleri, elbise satın alamayan ya da kiralamaya parası yetmeyen Kabe'yi çıplak tavaf etmek zorunda kaldığı belirtilmiştir.⁶⁹ Buna dayanarak Bakara Suresi 198. ayet "...Arafat'tan akın akın inip Meş'ar-i Haram'a geldiğinizde orada ibadet ediniz, müşriklerin yaptığı gibi insanları Mekkeli ve yabancı diye ayırmayınız ve hepiniz aynı ibadeti yapınız..."⁷⁰ şeklinde anlamlandırılmıştır.

Mücadele Suresi 1. ayette⁷¹ direkt olarak "zıhar" geçmemekle beraber burada kadının Hz. Peygamberle konuştuğu mevzuunun "zıhar" adeti olduğu belirtilmiştir. Bu adetin Cahiliye döneminde müşrik erkeklerin hanımına: "Artık sen benim annem gibisin!" sözünü söyleyerek bir daha yaklaşmayacağını bildirmesi olduğu ifade edilmiştir. Bu durumda kadının kocasından boşanmış olmadığı, sahip olduğu kısıtlı haklardan da mahrum olduğu belirtilmiştir. Bu uygulamaya en çok yaşlı ilerlemiş kadınların maruz kaldığı yıllarca emek

⁶⁶ Ayet mealen: "Ey Peygamber! Eşlerine, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına söyle: Dış giysilerini üzerlerine bürünsünler. Bu tanıyıp rahatsız edilmemeleri için en uygun olanıdır. Allah ziyadesiyle başışlamakta ve çok esirgemektedir." şeklindedir.

⁶⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 908.

⁶⁸ Ayet mealen: "Rabbinizden bir lütuf beklemenizde sizin için bir günah yoktur. Arafat'tan dalga dalga indiğinizde Meş'ar-i Haram'da Allah'ı zikredin; O'nu, size gösterdiği şekilde zikredin; kuşkusuz siz bundan önce yolunu şaşırılmışlardan idiniz." şeklindedir.

⁶⁹ Elik, Coşkun, *age*, s. 354.

⁷⁰ *Age*, s. 73.

⁷¹ Ayet mealen: "Kocasını hakkında seninle tartışan ve Allah'a yakıman kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir." şeklindedir.

verdiği yuvasının yıkıldığı ve kocası tarafından nankörce dışlandığı ifade edilmiştir.⁷² Yasin Suresi 69. ayette⁷³ ve Kur'an'ın birçok yerinde Hz. Peygamber'i itham etmek amacıyla kullanılan "şair" kavramının genellikle günümüzdeki anlamıyla anlaşıldığı oysa Araplar'da şairlerin cinlerle irtibat kurup geleceğe dair gizli bilgiler aldıklarına ve güzel sözler söylediklerine inandıkları belirtilmiştir. Araplar'ın Kur'an'ı bu tarz bir söz olarak algıladıkları ve Hz. Peygamber'e bu anlamda şair dedikleri ifade edilmiştir. İşte Kur'an'da birçok yerde reddedilenin de bu anlamda şairlik olduğu vurgulanmış yoksa Hz. Peygamber'in çeşitli vesilelerle şiir söylediği hatta Hendek Savaşı hazırlıklarında hendek kazıp yorgun düşen bir sahabeye bir beyit irat ettiği belirtilmiştir.⁷⁴

1.4. Söz-Yazı Ayrımı

Kur'an-ı Kerîm; yirmi üç yılda inzali tamamlanmış, bu süre içerisinde Arap toplumunu aksayan her yönüyle ele alıp aşama aşama köklü bir reforma tabi tutan, Allah'ın Hz. Peygamber aracılığı ile ilettiği mesajları içeren kutsal bir kitaptır. Kutsal kitapların temel gayesi ise muhataplarına ne "geçmiş milletlerin hikayesini okumak" ne de bilgi vermektir. Asıl amaç, yaratılış gayesine aykırı hareket eden insanoğlunu inanç ve amel noktasında yeniden inşa etmektir. Bu inşa esnasında muhatap kitlenin hazır bulunuşluk seviyesi, sosyo-kültürel yapısı ve dilinin dikkate alınmaması düşünülemez. Çünkü her hitap, muhatapın zihninde yer bulduğu ölçüde anlaşılabilir demektir. Dolayısıyla Kur'an-ı Kerîm'i de Arap toplumunun dilinden, kültüründen, ikliminden, coğrafyasından hatta şiirinden ayrı değerlendirmek yanlış ve eksik bir tutum olur. Zira Arap toplumunun şiire olan düşkünlüğünü ve şiirde geldiği noktayı idrak etmeden "Biz ona şiir öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır."⁷⁵ ya da "Mecnun bir şairin sözüyle tanrılarımızı mı bırakacağız?" derler.⁷⁶ ayetlerini hakkıyla anladığımızı iddia edemeyiz.

Kur'an, ne Hz. İsa'nın İncil'i ne de Hz. Musa'nın Tevrat'ı gibi yazılı bir metin olarak Hz. Peygamber'e inzal olmamış, ilk muhatap kitlesi olan Araplar'ın tüm kültürel ve dilsel dinamikleri dikkate alınarak "sözlü bir hitap" olarak indirilmiştir. Yazılı kültürde daha ileri noktalarda olan yahudi ve hristiyan halkın ihtiyacı doğrultusunda indirilen Tevrat ve İncil gibi Kur'an'ın da yazılı bir kitap olarak tek seferde indirilmesinin sözlü kültürün baskın olduğu hatta birçoğunun okuma-yazma bilmediği Arap toplumunda aynı etkiyi

⁷² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1182.

⁷³ Ayet mealen: "Biz ona şiiri öğretmedik; zaten ona yaraşmazdı da. Ona vahyedilen, ancak bir öğüt ve apaçık Kur'an'dır." şeklindedir.

⁷⁴ Elik, Coşkun, *age*, s. 950.

⁷⁵ Yasin suresi 36/69, *Kur'an Yolu Meali*, s. 443.

⁷⁶ Saffat Suresi, *age*, 37/36, s. 446.

yaratmayacağı aşikardır. Zira bu açıdan bakıldığında vahyin, konuşulan dille ve kültürle yakından ilgisinin olmasının ve birbirlerini belirlemelerinin doğal olduğu sonucuna varılabilir.⁷⁷ Nitekim Kur'an'da da müşriklerin bu istediğine 'İnkarcılar, "Kur'an ona bütünüyle indirilseydi ya!" diyorlar. Oysa biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık ve onu uygun aralıklarla parça parça gönderdik.⁷⁸ şeklinde yer yer bu isteklerine muhalefet edildiği görülmektedir.

İlk muhataplar nezdinde "canlı bir söz"⁷⁹ olan Kur'an, Hz. Peygamber'in vefatı ve ilk muhatapların da aradan çekilmesi ile "yazılı bir metin" olarak karşımızda durmakta ve algılanmaktadır. Oysa ki sözlü bir hitap olarak muhatap olunan Kur'an'ı, yazılı metnin kriterlerine göre değerlendirmek yanlış yorumların kapılarını ardına kadar açmaktadır. Nitekim herhangi bir meali elimize aldığımızda Rahman Suresi'nde geçen 31 defa geçen "Artık rabbinizin nimetlerinden hangisini inkâr edebilirsiniz?" ayetini, Tîn Suresi'nde geçen "Yemin olsun incire ve zeytine; Sînâ dağına.." geçen yemin ifadelerini, Kur'an'ın sözlü bir hitap olma özelliğini ispat niteliğinde olan "Ey insanlar!, Ey mü'minler!, Ey Peygamber!..." gibi hitap unsurlarını, Maide Suresi 103. ayette geçen "Allah bahîre, sâibe, vasîle ve hâm ile ilgili bir buyruk koymamıştır..." ayetinde geçen isimleri ya da Mücadele 2. ayetteki "İçinizden karılarına zihar yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır..." ifadelerinin tam olarak anlaşıldığını söylemek ya da yazılı metinlerde olduğu gibi kurgusal bir bütünlük aramak mümkün değildir. Dolayısıyla Kur'an'ı; Arapların dil ve kültür özelliklerine, Hz. Peygamber'in yirmi üç yıl süren vahiy sürecine, bu süreç içerisindeki olay ve durumlara vakıf olmadan bir değerlendirme ve yorumlamaya tabi tutmanın yanlış anlamalara yol açması kaçınılmazdır. Kur'an'ın anlaşılmasında bu özelliğin dikkate alınması, Kur'an yorumlarının daha sahih ve yerinde olmasına imkân tanır.⁸⁰

Tevhit Mesajı müelliflerinin bu konudaki yaklaşımı da bizim için hayli önemlidir. Çünkü sîret-nüzul eksenli bir tefsir yazma iddiasının temeli, Kur'an'ın yazılı bir metin değil "sözlü bir hitap" olduğunun kabulüdür denilebilir. Müelliflerin konuyla ilgili düşüncelerinin çoğunlukla "Giriş" bölümünde bahsedildiği ve ayetlerin çevirisinde burada bahsedilen yönde bir anlamlandırma yapmaya özen gösterildiği görülmektedir. Eserde, bugün elimizde bir metin (kitap/mushaf) olarak bulunan Kur'an'ın, esas itibarıyla sözlü olarak ve uzun bir zaman dilimi içerisinde vahyedildiği belirtilerek ilk muhatapların ona muhatap oluş

⁷⁷ Gezer, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, s. 13.

⁷⁸ Furkan Suresi 25/32, *Kur'an Yolu Meali*, s. 361.

⁷⁹ Gezer, *age.*, s. 253.

⁸⁰ *Age.*, s. 7.

keyfiyetiyle bizim Kur'an'a muhatap oluş keyfiyetimiz arasında önemli farklar bulunduğu ifade edilmiştir. İlk muhatapların Kur'an'ı bir metin olarak değil değişik zamanlarda yaşanan durumların, sorunların, şartların içerisinde Hz. Peygamber'in dilinden tebliğ edilen sözlü ilahî ifadeler ve nüzule eşlik eden şartlar çerçevesinde anladıkları vurgulanmıştır.⁸¹ Fakat bugün Kur'an metnini bağlamından kopuk bir mushaf olarak eline alan günümüz müslümaları için Kur'an'ı anlamının önemli bir mesele haline geldiği belirtilmiştir.⁸²

Eserde, bu tefsirin temel mantığının Kur'an-ı Kerim'in nüzul ortamında ifade ettiği anlamı, klasik tefsirlerden istifade ederek okuyucuya sunmak olduğu ifade edilmiş; bu bağlamda Kur'an, yazılı bir metin olarak değil hitap (konuşma) olarak değerlendirilmiş ve eserin yöntemi konusunda belirleyici olmuştur.⁸³ Bu sebeple, eserde ayetlerin birebir çevirisi yerine kısa açıklamalı tefsir yönteminin tercih edildiği belirtilmiştir. Bunun gerekçelerinden bir tanesi olarak da Kur'an'ın şifahî (sözlü) bir hitap olması ve edebî bir üslupla yazılmış olması gösterilmiştir. Zira deyimler, kinayeler, târizler, meseller, göndermeler, benzetmeler gibi birçok edebî üslubun sıkça kullanıldığı bu ilahî kelimelerde, lafzî çeviri yapmanın ciddi manada yanlışlıklara sebebiyet vereceği ifade edilmiştir. Yine aynı sebep dolayısıyla ayetlerin nüzul ortamını tespit etmeye çalıştıkları zira Kur'an'ın mütakellimi dikkate almadan anlayamayacağı gibi, muhatapı bilmeden de anlayamayacağı hatta yanlış anlaşılacağı belirtilmiştir.⁸⁴ Eserde Kur'an, sözlü bir hitap olarak değerlendirilmediğinde ayetin ilk muhataplar nezdinde ifade ettiği anlamın önemli kısmının kaybolduğu, okuyucunun da bu kaybolan kısmı kendi zihninden doldurduğu ve çoğu zaman farkında olmadan Kur'an ayetlerinin hiç de ilgili olmadıkları soruların cevabı, sorunların çözümü olarak sunulduğu belirtilmektedir.⁸⁵

Tevhit Mesajı'na baktığımızda Kur'an'ın, üslup açısından da sözlü bir hitap olarak değerlendirilmesi gerektiğinin altı çizilmektedir. Örneğin Kur'an'da sıkça geçen tekrarlar hususunda müellifler bazı kimseleri, bu tekrarları bir eksiklik olarak gördükleri ve bunların hikmetlerini, sırlarını tespit etmeye çalıştıkları için eleştirmektedir. Çünkü müellifler, bu yaklaşımın halisane olmakla beraber Kur'an'ın bir metin değil, bir kelâm olma özelliğini dikkate almadığı görüşündedir. Bu konuşmanın yirmi üç yıl gibi uzun bir zaman zarfında gerçekleştiği ve Hz. Ebu Bekir döneminde, sırf "muhafaza" endişesiyle toplanıp mushaf haline getirilmesinin onu hitap olmaktan çıkarıp metin haline getirmeyeceği ifade edilmiştir.

⁸¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXVIII.

⁸² *Age*, s. XXIX.

⁸³ *Age*, s. XXV.

⁸⁴ *Age*, s. XXIII.

⁸⁵ *Age*, s. XXVII.

Kelamın "mushaf" haline gelmesinin onun mahiyeti ile değil şekli ve muhafazası ile ilgili bir husus olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla kelamda tekrarın doğal bir durum olduğu ifade edilmiştir.⁸⁶

Yukarıda verilen açıklamalara bakarak müelliflerin Kur'an'ın "sözlü bir hitap" olduğunu savunduğunu görmekteyiz. Ayetlerin çevirisine de bunun yansıtıldığını söyleyebiliriz. Örneğin Nisa Suresi 158. ayete⁸⁷ baktığımızda ayetin "Ey insanlar!..." nidasıyla başladığı görülmektedir. Eserde "Ey insanlar!" ifadesiyle Hz. Peygamber'in Mekke müşriklerine olduğu gibi, özellikle Medine'de önemli bir nüfuza sahip olan yahudilere de tevhit mesajını iletmesi vurgulanmıştır. Her ne kadar bu ifade de risaletin evrenselliği kastediliyor olsa da sonuçta ayetin başında geçen "De ki.." hitabı ve "Ey.." nidasının bu çağrının şifahliliğini vurguladığı belirtilmiş, şifahî davetin ise o davette haberdar olanları kapsadığı ifade edilmiştir.⁸⁸ Eserde buna benzer birçok örneğe rastlamak mümkündür. Yine Cum'a Suresi 5. ayete⁸⁹ geçen "kitap yüklü merkepler gibi" ifadesinin bu şekilde çevirmenin doğru olmadığı çünkü cümle bu şekilde Türkçe'ye çevrildiğinde salt hakaret içeren bir yapıya büründüğü belirtilmiştir. Oysa bu ifadenin kullanımında kafiye uyumu dahil birçok hususun söz konusu olduğu, bu kelimenin "hamal" anlamına gelebileceği ifade edilmiştir. Çünkü Kur'an'ın kimseye hakaret etmek gibi bir amacının olmadığı, kullanılan ifadelerin o günün Arapça'sında mütedavil deyimler olduğu belirtilmiştir.⁹⁰

Mülk Suresi 1-2. ayetlere⁹¹ baktığımızda müellifler; bu ayetlerin müşriklere hitap ettiği, Allah nezdinde şefaatçi kabul edip ona ortak koştukları varlıkların gerçekte böyle nitelikleri olmadığı zira Allah'ın kulluk edilmeye layık yegane kudret olduğu şeklinde değerlendirilmesi gerektiğini belirtirler. Onun ortak koşulan tüm varlıklardan münezze, bütün varlığın sahibi, hayır ve bereketi, lütuf ve ihsanı bol olan Allah olduğu ifade edilmiştir. Allah'ın hayatı imtihan için bahsettiği ölümü de bu imtihanın karşılığını almamız için takdir ettiği belirtilmiştir. Kur'an'ın bu ilahî emirleri bildirdiği ve bu ilahî emirlere uygun yaşayanların ödüllendirileceği, şirkten vazgeçmeyen ve Hz. Peygamber'e

⁸⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXXI.

⁸⁷ Ayet mealen: 'De ki: "Ey insanlar! Gerçekten ben göklerin ve yerin sahibi olan Allah'ın hepinize gönderdiği elçisiyim. O'ndan başka tanrı yoktur. O hayat verir ve öldürür. Öyleyse Allah'a ve ümmî peygamber olan resulüne -ki o Allah'a ve O'nun sözlerine inanır- iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız." şeklindedir.

⁸⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 392.

⁸⁹ Ayet mealen: "Tevrat'la yükümlü tutulup da onu taşıyamayanların durumu, koca koca kitaplar taşıyan merkebin durumuna benzer. Allah'ın ayetlerini yalan sayan kavmin misali ne kötü! Allah zâlimler topluluğunu doğru yola çıkarmaz." şeklindedir.

⁹⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 1215.

⁹¹ Ayetler mealen: "Mutlak hükümler elinde olan Allah aşkındır; cömerttir ve O'nun her şeye gücü yeter./Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O'dur. O, güçlüdür, çok bağışlayandır." şeklindedir.

inanmayanların ise O'nun cezasına müstahak olacakları belirtilmiştir.⁹² Eserde, bu ayetlerin çevirisinin ilk etapta okuyucuya ilginç gelebileceği ifade edilmiştir. Ancak Kur'an'ı doğru anlamak için onun ikame ettiği mana ile nefyettiği manayı birlikte ele almak gerektiği belirtilmiştir. Kur'an'ın şifahî bir kelam olduğu ve onun ikame ettiği mananın kelamın içinde, nefyettiği mananın ise genellikle kelamın dışında olduğu vurgulanmış dolayısıyla kelamın içinde yer almayan hususların da onun anlaşılmasında ve mananın tam olarak ortaya konması için gerekli olduğu belirtilmiştir. Eserde, izlenen yöntemden maksadın lafızları birebir çevirmek değil nüzul ortamında bu ilahî kelamı sözlü bir konuşma şeklinde dinleyen insanların zihninde beliren manayı derli toplu vermek olduğu ifade edilir. Mekke dönemi göz önünde bulundurulduğunda bu surenin ilk ayetlerinin, Allah'ın bütün kainatın mülküne sahip olduğunu ve her şeyin O'nu tespih ettiğini söylemenin karşılığı, hiçbir mülke sahip olmayan birtakım varlıkları şefaatchi kabul edip onları Allah'a ortak koşan müşriklere eleştiri anlamında olduğu söylenmektedir. Bu anlamlardan birincisinin ayetlerin ikame edilen anlamı, ikincisinin ise nefyedilen anlamı olduğu ifade edilmiştir. Zira ilahî kelamı sözlü ortamında dinleyen herkesin derhal anladığı göz önünde bulundurulduğunda, bu hassas noktanın çeviriye yansıtılmadan Kur'an'ın anlaşılmasının zor olduğunun altı çizilmiştir.⁹³

1.5. Meal- Tefsir Yöntemi

İslam'ın farklı coğrafyalara yayılması ile birlikte Kur'an-ı Kerîm de farklı dillere tercüme edilmeye başlanmıştır. Kur'an'ın başka bir dile tercüme edilip edilemeyeceği meselesi İslam alimleri tarafından uzun yıllar tartışılacaktır tercüme faaliyetleri günümüzde de hız kesmeden yoluna devam etmektedir. "Tercüme; bir kelamı, hedef dilde kaynak dildeki anlamını taşıyacak şekilde ifade etmek olarak tanımlanabilir."⁹⁴ Kur'an bazında düşündüğümüzde tercüme, harfî ve tefsirî tercüme olmak üzere ikiye ayrılır denilebilir. Harfî tercümede metnin kaynak dildeki haliyle, hedef dildeki hali birebir örtüşmelidir. Mütercimim anlama hiçbir şekilde müdahalesi söz konusu değildir. Tefsirî tercüme de ise birebir aynılık değil metinde hedeflenen anlamı en iyi şekilde yansıtılabilmek esastır. Türkiye'de de Kur'an'ı tercüme çalışmaları kapsamında onlarca meal çalışmalarının olduğu bilinmektedir. Yazılan mealler incelendiğinde genellikle harfî tercüme metodunun uygulandığı görülmektedir. Belki de Kur'an'ın aslî ifadelerine müdahil olmamak gibi iyi niyetle yola çıkılan meal çalışmalarının, sözlü kültür üzerine inşa edilen Arap dilini

⁹² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1240.

⁹³ *Age*, s. 1241.

⁹⁴ Abdülcelil Bilgin, Harfî ve Tefsirî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2010, S. 33, s. 172.

Türkçe'ye aktarmak konusunda ne kadar başarılı olduğu ise tartışma konusudur. Bilindiği gibi her dil ait olduğu toplumun kültürel değerlerinin, yaşayış şeklinin hatta yaşadığı coğrafyanın birer aynasıdır. Örneğin Arapça'da deve ile ilgili birçok sözcüğe ve kavrama rastlamak mümkün iken Türkçe'de yaşanan coğrafi şartlar dikkate alındığında daha kısır bir sözcük dağarcığı karşımıza çıkacaktır. Aynı şekilde bu kelimenin ifade ettiği anlam bizim zihin haritamızda Arap kültüründeki karşılığını bulamayacaktır. Özellikle deyim, atasözü gibi ait olduğu toplumun yaşamışlığından hareketle meydana gelen söz grupları tercüme edildiği dildeki toplumun yaşamışlığında aynı şeyi ifade etmeyebilir. Değer yargılarının, gelenek ve göreneklerin toplumdaki değişimini ve dilin bunun üzerine inşa edildiğini düşünürsek her kelimenin birebir çevirisi yapılsa da tercüme edilen dilin ait olduğu toplumun zihninde aynı anlama karşılık gelmeyecektir.

Sözlü kültürden beslenen bir dille indirilen ve edebî bir eser olarak nitelendirebileceğimiz Kur'an-ı Kerim'in, çoğunlukla harfi tercüme metoduyla hazırlanan meallerde, aslî anlamının yakalanamadığı görülmektedir. Nesnel ifadelerin kullanıldığı bilimsel bir eserde harfi tercüme yapmak bir noktada kabul edilebilir fakat edebî bir eserde hiddet, korku, sevinç... gibi duygusal ifadelerin tercüme edilen dilde aynı şiddette karşılık bulması zordur. Kaldı ki cümle kurgusu Türkçe'den tamamen farklı olan Arapça, Türkçe'ye birebir tercüme yapıldığında gerek anlam kayıpları gerekse üsluptaki akıcılık ve etkileyciliğin kaybolması kaçınılmazdır. Bu mesele öteden beri tartışılrsa da harfi tercüme ile hazırlanmış meallerin çokluğu karşısında tefsirî tercüme ile hazırlanmış eserlerin azlığı, meallere olan talebin fazlalığını gözler önüne sermektedir.

Tevhit Mesajı adlı özlü Kur'an tefsirinde müelliflerin "lafzî çeviri" ve "meal" kavramına bakış açısı, "Lafzî Çevrinin İmkansızlığı ve "Meal" Yöntemi" adı altında "Giriş" bölümünde müstakil bir başlık olarak ele alınmıştır. Burada Cumhuriyet döneminin başlarından itibaren, İslam dünyasının genelinde hakim olan batılılaşma hareketinin etkisiyle klasik tefsir geleneğinin göz ardı edilip doğrudan Kur'an'a müracaat etme ve Kur'an'ı Türkçe'ye tercüme edip halkın istifadesine sunma eğiliminin ön plana çıktığı ifade edilmektedir.⁹⁵ Bugün ülkemizde Kur'an'ı anlamak isteyen birçok insanın, tefsir kitaplarının hacimli ve teknik mâlûmatlarla dolu olması sebebiyle meallere başvurmak zorunda kaldığı fakat bu meallerdeki anlam ve anlatım yetersizlikleri sebebiyle önemli sorunlarla karşılaştığı belirtilmiştir.⁹⁶

Eserde tefsir ve mealin birbiriyle uyuşmayan iki ayrı olgu olduğunun altı çizilerek

⁹⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXI.

⁹⁶ *Age*, s. XXII.

ayetlerin lafızlarının birebir çevirisini yapmak bir lisanı başka bir lisan yapma çabası olarak değerlendirilmiştir.⁹⁷ Birebir tercüme yapılan meal yönteminin caiz olmadığı ifade edilmiş, Kur'an'ın sadece "muhtasar" veya "mufassal" tefsiri olabileceği belirtilmiştir. Kendilerinin de muhtasar tefsir yöntemini esas alan Mehmet Vehbi Efendi'nin kısa açıklamalı tefsir yöntemini tercih ettikleri belirtilmiştir.⁹⁸ Bu yöntemi kullanmaktaki maksadın ayetlerin manasını en sade haliyle vermek olduğu, birebir çeviri yapmak olmadığı -ki bunun imkansız olduğu- vurgulanmıştır.⁹⁹ Tercih edilen çeviri yönteminde ayetin lafızlarıyla birebir örtüşmesine değil, oradan anlaşılan manayı en doğru şekilde yansıtmasına önem verildiği belirtilmiştir. Dolayısıyla çevirilerde bir cümlenin bir paragrafla, bir paragrafın bir cümleyle karşılandığı yerler olduğu ifade edilmiştir. Ayetlerin lafızlarında yer almayan ifadelerin kullanılması dolayısıyla ilk bakışta bu yöntemin yadırganabileceği fakat bu yöntemin lafzî değil bir tefsirî tercüme oluşunun unutulmaması gerektiğinin altı çizilmiştir. Kullanılan yöntemin Taberî'nin tefsirinde kullanılan yöntemin hemen hemen aynısı olduğu belirtilmiş,¹⁰⁰ Arap dünyasında da son dönemde oldukça rağbet gören bir yöntem olduğu vurgulanmıştır.¹⁰¹ Eserde izlenen yöntemi meallerle değil klasik tefsir kaynaklarıyla mukayese edilmesi gerektiği de ifade edilmiştir.¹⁰²

Eserin tamamı incelendiğinde -kısa açıklamalı bir tefsir olması dolayısıyla- ayetlerin bağlam ilişkisi göz önünde bulundurularak çoğunlukla bir arada anlamlandırıldığı görülmektedir. Bu yöntem okuyucunun -Kur'an'ın yirmi üç yılda indiğini göz önünde bulundurursak- ayette verilmek istenen mesajı daha iyi anlaması, anlam kopukluğu yaşamaması ya da yaşanan tabloyu zihnimize daha iyi canlandırabilmesi açısından oldukça etkileyicidir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken husus herhangi bir anlam eksikliği ya da farklı bir duruş sergilenip sergilenmediğinin tespitidir. Örneğin Duhan Suresi'ne baktığımızda 51-57. ayetlerin anlam bütünlüğü dikkate alınarak bir arada çevrildiği görülmektedir. Ayetlerin lafzî anlamına baktığımızda 51-53. ayetlerde geçen "dostlarla karşı karşıya ipekli ve sırmalı elbiseler giymiş olarak cennetlerde su kaynaklarının başındadırlar..." ifadelerinin "sınırsız nimetler" olarak nitelendirildiğini görüyoruz. Yine 56. ayette "İlk ölümlerinden başka bir ölüm tatmayacaklar.." şeklinde geçen ifadeye ise hiç rastlayamıyoruz.¹⁰³ Saffat Suresi 85-93. ayetleri de yine anlam bütünlüğü esas alınarak

⁹⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXII.

⁹⁸ *Age*, s. XXI.

⁹⁹ *Age*, s. 485.

¹⁰⁰ *Age*, s. XXXII.

¹⁰¹ *Age*, s. XXXV.

¹⁰² *Age*, s. XXIII.

¹⁰³ *Age*, s. 1062.

çevrilmiş fakat 88, 89 ve 90. ayetlerde geçen "Sonra yıldızlara şöyle bir baktı./'Ben rahatsızım.' dedi./Bunun üzerine diğerleri onu arkalarında bırakıp gittiler."¹⁰⁴ ifadeleri ya da benzer anlam içeren ifadeler hiç yazılmamıştır. Ya da Hac Suresi'ne baktığımızda anlam bütünlüğü çerçevesinde 34 ve 35. ayetlerinin birlikte çevrildiğini görülmektedir. 35. ayette mealen " ...namazlarını özenle kılarlar..." anlamına gelen ifadelerin eserde "...tevhide iman eden..." şeklinde anlamlandırıldığını görülmektedir. Eserde ayetlerin lafzî anlamı verilmeyerek direkt özlü tefsiri verilmektedir. Dolayısıyla Arapça'ya yeterli derecede hakim olmayan bir okuyucunun buradan "namaz" kelimesine ulaşması oldukça zordur. Eserden buna benzer örnekler vermek mümkündür. Kullanılan yöntem dolayısıyla bu şekilde bir yol izlenmesi oldukça tabiidir. Ancak lafzî anlamlar verilmediği için okuyucunun bazı ihtilaflı meseleleri fark edip değerlendirmesi ve müelliflerin duruşunu yakalaması oldukça zordur. Eserde yalnızca ihtiyaç duyuldukları ayetin lafzına yer verildiği görülmektedir.

Eserde, birebir çeviri yöntemi ile hazırlanmış meallerde ayetlerin sadece lafızlarının çevirisi yapıldığı ve Kur'an'ın nüzulüne eşlik eden sîret-i nebevî hiç dikkate alınmadığı için ilahî kelamın mana ve maksadı tebarüz etmediği, ifadelerin türlü yorumlara açık hale geldiği vurgulanmıştır. Bu duruma örnek olarak "Ganimetlerin beşte biri Allah'ındır...", "Allah ve resulüne eziyet edenler", "Önlerindeki ve arkalarındaki bilir.", "hüre hür, köleye köle, kadına kadın ", "konulmuş bardaklar", " hendek sahipleri", "boş kaldın mı hemen yorul" gibi ifadelerin birebir çevirisi yapıldığında kapalılık teşkil ettiği belirtilmiştir.¹⁰⁵ Yine Meryem Suresi 35. ayette "O, bir şeyin olmasını dilediği zaman ona sadece 'ol!' der ve o da derhal olur." ifadelerinin sadece lafzî olarak anlamlandırıldığında birçok teolojik polemige sebep olacağı bu ifadelerin temsil ve mecaz anlamlarda değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁶ Eserde, lafzî çevirinin muhatapın belirlenmesi hususunda -nüzul ortamı dikkate alınmadığı için- büyük hatalara sebebiyet verdiği ifade edilmiştir.¹⁰⁷ Örneğin Beyyine Suresi 6. ayette geçen "Ülâike hüm şerru'l-beriyye" ifadesinin, kendilerini Allah'ın sevgili kulları olarak gören ve mü'minleri sapkınlıkla suçlayan Medine yahudilerini kastettiği ve "Asıl sapkın olanlar, Medine yahudilerinin kendileridir, sizler onların bu sözlerine aldırmayınız ey mü'minler!" şeklinde anlaşılması gerektiği belirtilmektedir.¹⁰⁸ Müelliflerin muhatap tespiti konusunda oldukça titiz davrandığını ve neredeyse her ayette muhatap tespiti gayreti içerisinde olduğu

¹⁰⁴ Saffat Suresi 37/ 88, 89, 90, *Kur'an Yolu Meali*, s. 448.

¹⁰⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXII.

¹⁰⁶ *Age*, s. 655.

¹⁰⁷ *Age*, s. XXIII.

¹⁰⁸ *Age*, s. XXVII.

görülmektedir. Muhatabın belirlenmesi konusunda birçok klasik tefsir kaynağından faydalandığı ve oldukça başarılı olduğunu söylemek mümkündür.

Müelliflerin vurguladığı önemli bir nokta da lafzî çevirinin metnin aslına sadakat olduğu iddiasının yanlış olduğu, ayetin lafızlarının anlamının bile başlı başına bir yorum olduğu ve lafız çevirisinin aslında yorumu, yorum değilmiş gibi sunmak olduğu konusudur.¹⁰⁹ Kur'an'ı Kerim'in şifahi oluşu ve edebî bir üsluba sahip olması hususunun lafzi çeviri de yansıtılamayacağı dolayısıyla anlam kargaşası olacağı belirtilmektedir. Hud Suresi 10. ayette Kur'an'ın temelde "yazılı bir metin" değil, "sözlü bir hitap/konuşma" olduğu ve sonradan, sırf muhafaza için yazıya geçirildiğinin unutulmaması gerektiği belirtilmiştir. Bu husus esas alınmadan sadece gramer tahlilleri ile Kur'an'ı tefsir etmenin ve ayetlerden, o gün için söz konusu olmayan âfâkî anlamlar üretmenin usul itibarıyla zemininin sağlam olmadığı ifade edilmiştir.¹¹⁰ Yine Kur'an'ın şifahî bir kelâm olduğu göz ardı edilip "yazılı bir metin" gibi değerlendirilmesinin, Kur'an ifadelerinin anlaşılmasında birçok güçlüğü de beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.¹¹¹ Örneğin İsra suresi 29. ayette geçen "Elini boynunda bağlamış olarak kılma, büsbütün de açık tutma!" ya da Ahzab Suresi 1. ayetini "Ey Peygamber! Allah'tan kork!" şeklinde çevirmenin lafza sadık kalma adına kabul edilemeyecek bir çeviri olduğu belirtilmiştir.¹¹²

Yine Âl-î İmran Suresi 144. ayette "ve ma Muhammedün illa resûl" ifadelerinin "Muhammed bir elçiden başka bir şey değildir." şeklinde bir çevirinin, Peygamberin değerinin aslında çok da yüksek olmadığı yönünde bir ima içerdiğini, bu ayetin Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'in öldürüldüğü şeklinde söylentiye kulak veren ve dağılma durumuna gelen mü'minlere bir uyarı olduğu belirtilmiştir. "O ölümsüz değildir, bir gün öldüğü zaman tekrar eski halinize mi döneceksiniz?" şeklinde anlamlandırmanın daha doğru olacağı ifade edilmiştir.¹¹³ Yine anlaşmayı bozan müşrikler hakkında inen Tevbe Suresi 5. ayetin mealen "Onları öldürünüz, yakalayınız, hapsediniz ve her yerde gözetleyiniz" şeklinde ifade edildiği fakat öldürülmüş kimsenin hapsedilmesi söz konusu olamayacağına göre öldürme cezasının son seçenek olduğu belirtilmiştir. Ayet, "...kendilerini çepeçevre kuşatınız, yakalayınız ve gerektiğinde de öldürünüz..." şeklinde çevrilerek lafza bağlı bir anlamlandırma yapılmadığı görülmektedir.¹¹⁴ Hadid Suresi 25. ayetin de lafzî çeviri mantığının ne kadar yanlış olduğunu gösteren ayetlerden bir tanesi olduğu belirtilmiştir.

¹⁰⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXIV.

¹¹⁰ *Age*, s. 500-501.

¹¹¹ *Age*, s. 119.

¹¹² *Age*, s. XXV.

¹¹³ *Age*, s. XXVII.

¹¹⁴ *Age*, s. 432.

Ayetin mealen "Allah kendisine ve peygamberlerine gayben kimin yardım ettiğini bilsin diye!" çevrildiğini, bu şekilde bir çeviri de hem Allah'ın bunu önceden bilmiyor olduğu anlamının çıkarılabileceği hem de "Allah'a yardım etmek" gibi ilginç bir anlamın ifade edebileceği belirtilmiştir.¹¹⁵ Müelliflere göre, lafzî çevirinin vehametine delil olabilecek ayetlerden bir tanesi de Haşr Suresi 2. ayettir. Burada "kalelerinin kendilerini Allah'tan koruyacağını sanmışlardı." şeklinde lafza bağlı bir anlamlandırma yapmanın büsbütün yanlış olduğu, zira yahudilerin Allah'tan değil Hz. Peygamber'den ve mü'minlerden korunmak maksadıyla kalelerine sığındıkları ifade edilmiştir.¹¹⁶ Aynı surenin 6. ayetinde de benzer açıklamalara rastlamak mümkündür.

Yemin ifadelerinin çevirisinde de Türkçe meallerde birebir çeviri yapılmaya çalışıldığı bu tür yeminlerin Arap edebiyatında oldukça güçlü ve tesirli bir ifade tarzı teşkil ederken Türkçe'de aynı vurguyu yakalayamadığı belirtilmiştir.¹¹⁷ Müellifler, ayetlerin Mekkî-Medenî oluşunun da lafzî çeviride göz ardı edildiği ayetin ikame edilen anlamının metnin içinde, nefyedilen anlamının ise siyerde; Hudeybiye'de, Bedir'de, Uhud'da, Hicret'te olduğunu belirtmektedirler.¹¹⁸

Tevhit Mesajı adlı eserin giriş bölümünde delilleriyle ispatlanmaya çalışılan ve bu konuda oldukça net bir duruşun sergilendiği Kur'an mealinin imkansızlığı meselesine ayetlerin açıklamalarında da yeri geldikçe fikir beyan edildiği görülmektedir. Örneğin Mücadele Suresi 3. ayette zihar ile ilgili olarak fıkıhçıların yaptığı açıklamaların, son derece lafızcı ve ayetin bağlamından uzak bir yaklaşım olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁹ Yine Mülk Suresi'nin 2. ayetinin dipnotunda takip ettikleri tefsir yönteminin birebir mushaftaki lafızlarla mukayese yoluna gidilmemesi gerektiği amacın, lafızları birebir çevirmek değil nüzul ortamında bu ilahî kelamı sözlü bir konuşma şeklinde dinleyen insanların zihninde beliren manayı derli toplu olarak dilimize aktarmak olduğu ifade edilmiştir. Kur'an'ın sadece lafızlarını çevirmenin, hem dil hem de mana açısından fevkalade büyük sakıncalarının söz konusu olduğu, özellikle cennet nimetlerinin anlatıldığı ayetlerde lafza bağlı olarak yapılan çevirilerin neredeyse "argo" bir üslupla çevrilip Kur'an'ın nezih diline gölge düşürdüğü ifade edilmektedir.¹²⁰

Sonuç olarak müelliflerin meal yöntemine şiddetle karşı çıktığı ve eserde kısa açıklamalı tefsir yönteminin tercih edildiğini görüyoruz. Bu yöntem kullanılmakla beraber

¹¹⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1178.

¹¹⁶ *Age*, s. 1192.

¹¹⁷ *Age*, s. 1296.

¹¹⁸ *Age*, s. XXVII.

¹¹⁹ *Age*, s. 1183.

¹²⁰ *Age*, s. 1241.

bağlamından farklı anlamlara gelebilecek ayetlerin dipnotlarda lafızlarının da verildiği ve neden bu anlamı ihtiva edemeyeceğinin açıklanmaya çalışıldığı görülmektedir. Kısa açıklamalı tefsir yönteminin, Kur'an'ı gerek dil ve üslup açısından yansıtmaya gerekse sîret-nüzul ilişkisini göz önünde bulundurarak anlamlandırma açısından başarılı bir şekilde uyguladığını söylemek mümkündür.

2. TEFSİRİN KAYNAK YÖNÜNDEN İNCELENMESİ

2.1. Kaynak Olarak Kullanılan Eserlerin Tercih Açısından İncelenmesi

İlmî eserlerde kullanılan kaynaklar -çoğu zaman okuyucu tarafından göz ardı edilse de- eserin daha iyi anlaşılması hususunda önemli bir ipucudur. Çünkü yazarın literatürde yer alan onca kaynak arasından tercih ettiklerini bilmek, eserin usulünü ve literatürde hangi boşluğu doldurmayı hedeflediğini tespit açısından okuyucunun zihninde genel bir çerçeve oluşturur. Hatta kullanılan kaynakların sağlamlığı, zenginliği ve kıymeti derecesinde eser sağlam bir zemine oturmuş demektir. Tevhit Mesajı müellifleri, kaynak olarak ilk yüzyıllarda yaşayan Mukatil b. Süleyman (ö.15/767), Ebû Ubeyde (ö.210/825), Ferrâ (ö.307/919), Taberî (ö.310/922) ve Mâtürîdî (ö.333/944) gibi müfessirlerin tefsirlerine öncelik verilmekle birlikte, sonraki yüzyıllarda yaşayan müfessirlerin tefsirlerinden de önemli ölçüde istifade etmiştir.¹²¹ Örneğin Hac Suresi 11. ayetin çevirisinde farklı bir anlam tercih edilmiş, ayetin dipnotunda "Ayetleri çevirirken özellikle erken dönem tefsir âlimlerine muhalefet etmemeye âzami özen gösterdiğimiz halde, bu sebeplerden yola çıkarak ve İbn Atiyye'nin verdiği anlama dayanarak, bu ayette müfessirlerden farklı bir yorum yapmak durumunda kaldık." ifadeleri kullanılmıştır.¹²²

Eserde; ilgili rivayetleri derlemesi açısından çok önemli görülen Taberî tefsiri başta olmak üzere, dönemindeki ilimlerin hemen hemen tamamından yararlanıp kelâmî tartışmaları Kur'an ayetleri üzerinden yürüten Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) ve Mâtürîdî (ö.333/944)'nin tefsirine de sıkça başvurulmuştur. Bununla birlikte Ebû's-Suûd (ö.982/1574), İbnü'l Arabî (ö.543/1148), İbn Atiyye (ö. 546/1151), İbn Kesîr (ö.774/1372), Kurtubî (ö.671/1272), Süyûtî (ö.911/1505), Şevkânî (ö.1250/1834), Zemahşerî (ö.538/1143) gibi birçok alimin tefsirinden istifade de edilmiştir. Müellifler ayete verilen manaların genellikle klasik tefsirlerden derlenmiş olduğunu¹²³ ve eserin referans gösterilen klasik tefsirlerle mukayese edilmesi gerektiği belirtilmişlerdir.¹²⁴ Bu durum, müelliflerin çağdaş kaynaklara başvurmadığı anlamına gelmemektedir. Hem klasik hem de çağdaş anlayışı bir arada

¹²¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXI.

¹²² *Age*, ss. 712-713.

¹²³ *Age*, s. XXII.

¹²⁴ *Age*, s. XXXIII.

görebileceğimiz İbn Âşûr'un (ö.1973) tefsirinden, Muhammed Abduh, Reşit Rıza, Âişe Abdurrahman...gibi çağdaş müfessirlerin tefsirlerinden de yararlanıldığı görülmektedir. Eserde, çağdaş tefsirlerden -klasik tefsirlere nazaran- çok fazla alıntı veya bu tür tefsirlere pek fazla atıf yapılmadığı görülmektedir. Ancak burada gözden kaçırılmaması gereken önemli husus, müelliflerin özellikle çağdaş konulara yaklaşımının klasik tefsirlerden ziyade çağdaş tefsirlerle benzerlik göstermesidir. Örneğin Nisa Suresi 3. ayette "...kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın..." ifadesi İslam'da çok eşliliğe delil gösterilen ayettir. Eserde, ayette geçen "ikişer, üçer,dörder..." ifadesinin sayısal bir sınırlama olmadığı ifade edilmiş; ayet, "...Kendileri ile evlenmeniz helal olan birçok kadın var; onlarla evleniniz..."¹²⁵ şeklinde anlamlandırılmıştır. Yine aynı surenin kadına darb meselesinden bahseden 34. ayetine baktığımızda eserde, burada geçen "dövün" ifadesini tefsir geleneğindeki hakim anlayış çerçevesinde "tedip etmek" şeklinde çevirdiklerini ancak burada esas olanın aile içi huzuru sağlamak olduğu, bu kelimeye "dövmek" anlamı vermenin zorlama bir yorum olduğu üstü kapalı bir şekilde ifade edilmiş, ayetten kadına yönelik bir şiddet emri ya da tavsiyesi çıkarılmaması gerektiği ifade edilmiştir.¹²⁶

Müelliflerin, mucizeler konusunda görüşünü anlayabileceğimiz Sebe' Suresi 12. ayetini incelediğimizde "Süleyman'ın emrine de sabahleyin bir aylık, akşamleyin bir aylık yol almakta olan rüzgârı verdik....Cinlerden de rabbinin izniyle onun maiyetinde çalışanlar vardı..."¹²⁷ şeklinde çevrilen ayeti "...Bir aylık yolu bir sabahta gidip bir akşamda dönen rüzgâr gibi süvarileri vardı. Emrinde yerli yabancı birçok insan çalışırdı..." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Yine Hûd Suresi'nin 1. ayetinde geçen "ayet" kelimesi tefsirlerde genellikle "Kur'an ayetleri" şeklinde anlaşılmıştır. Eserde ise "delil" olarak anlamlandırılmıştır. Bu anlamlandırmayla ilgili tahliller için de Reşid Rıza'nın tefsirine atıf yapılmıştır¹²⁸. Bu örneklerden hareketle şunu diyebiliriz ki; müelliflerin çağdaş konulara yaklaşımı, -pek fazla çağdaş tefsirlerden alıntı veya tefsirlere atıf yapmasa da -klasik tefsirlerden ziyade çağdaş tefsirlerle benzerlik göstermektedir.

Eserde, başta Buhârî (ö.256/869), Müslim (ö.261/874), Tirmîzî (ö.279/892), İbn Hacer (ö.850/1449) gibi önde gelen alimler olmak üzere birçok hadis kaynağına da başvurulmuştur. Eser, sîret- nüzul eksenli yazılmış bir tefsir olması dolayısıyla eserde siyer ve tarih kitaplarından da sıkça yararlanıldığı görülmektedir. Başta İbn Hişam (ö.183/799), Âlûsî (ö.1342/19yirmi üç), Fazl Hasan Abbas'ın eserleri olmak üzere çeşitli siyer ve tarih

¹²⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 198.

¹²⁶ *Age*, s. 210.

¹²⁷ *Kur'an Yolu Meali*, s. 428.

¹²⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 498.

kitaplarından, özellikle ayetlerin tarihi arka planını verirken ya da verdiği manayı teyit açısından istifade edildiği tespit edilmiştir. Müelliflerin baştan sona kadar yararlandığı bir fıkıh kaynağı olmamakla beraber, Gazzalî (ö.505/1111), Serahsî (ö.450/1058), İbn Hazm (ö.456/1063), İbn Abdülber (ö.463/1070) gibi alimlerin eserleri başta olmak üzere birkaç fıkıh kitabından daha yararlandığı görülmektedir. Fikhî konularda kaynak gösterilen birçok eserin incelendiği fakat Taberî ve Mukâtil gibi ilk dönem müfessirlerinde yeterli açıklama bulunduğu takdirde diğer kaynakların referans gösterilmediği belirtilmiştir.¹²⁹ Müelliflerin, ayetlerde geçen kelime anlamlandırmalarına da yeri geldikçe başvurdukları görülmektedir. Başta Ragıp el- İsfehanî'nin (ö.502/1108) el- Müfredât adlı eseri olmak üzere İbn Kuteybe (ö.276/889) 'nin Te'vilü müşkili'l-Kur'an, İsmâil b. Hammâd Cevherî (ö.393/1002)'nin es-Sıhah Tâcü'l-lüga ve Sıhahu'l-Arabiyye, İbn Manzûr(ö.711/1311)'un Lİsanü'l-Arab eserleri gibi birçok sözlükten yararlanılmıştır.

Yapılan tespitler ışığında eserin kaynak tercihini şu şekilde özetlemek mümkündür. Müellifler; gerek tefsir, hadis gerekse fıkıh, siyer, tarih ve lügavî manalandırma açısından olsun klasik tefsire kaynaklık etmiş, bu alanlarda kabul görmüş başat eserleri kullanmayı tercih etmiştir. Çağdaş yaklaşımlara yakın görüşler sergilendiği konularda da yine bu alanda genel kabul görmüş eserleri kullanmayı tercih etmişlerdir.

2.2. Tarih Bilgilerinin ve Sîretin Kaynaklığı

Tevhit Mesajı adlı eserin temel mantığını müellifler, Kur'an-ı Kerîm'in nüzul ortamında ifade ettiği anlamı klasik tefsirlerden de istifade ederek okuyucuya özlü bir şekilde sunmak olduğunu ifade eder.¹³⁰ Eserde, sadece Esbâb-ı Nüzul rivayetlerinin yeterli olmadığı, bağlam ya da nüzul şartları ifadesiyle kastedilenin ise Hz. Peygamber'in on üç yılı Mekke'de, on yılı Medine'de süren daveti ve bu süre boyunca yaşanan olaylar hakkındaki malûmatların yanı sıra o günkü Arap toplumunun din, kültür, gelenek ve yaşam tarzlarına ilişkin bilginin mümkün mertebe bütün kaynaklardan toplanması ve vahyin inzal olduğu ortamın olabildiğince detaylı tasvir edilmesi olduğu belirtilir.¹³¹ Buradan hareketle bu iddiada olan bir eserin siyer ve tarih kaynaklarına müracaat etmemesi düşünülemez. Nitekim eserde de başta İbn Hişâm (ö.183/799) 'ın Sîret'ün-nebî, Âlusî (ö.1342/19yirmi üç)'nin Bulûğu'l-ereb fî Ma'rifeti Ahvâli'l-Arab, Fazl Hasan Abbas'ın Kasasu'l-Kur'âni'l-Kerîm, Makdisî (ö.355/965)'nin Kitâbü'l-Bed'i ve't-Târîh gibi eserlerin yanı sıra birçok siyer ve tarih kitabından yararlanıldığı görülmüştür. Yalnız eserin -giriş bölümünde de belirtildiği üzere- siyer ve tarih kitaplarında yeterli açıklama olsa da ilk dönem müfessirlerine öncelik verdiği

¹²⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 84.

¹³⁰ *Age*, s. XIX.

¹³¹ *Age*, s. XXX.

tespit edilmiştir. Örneğin "kurban" hakkında bilgi veren Hac Suresi 37.ayete baktığımızda mealen şöyledir: "Onların ne etleri ne Allah'a ulaşır ne de kanları; O'na ulaşacak olan sadece sizin takvânızdır..."¹³² Eserde, "...Kurbanlarınızın kabul edilmesi için, kestiğiniz hayvanların kanlarını Kâbe'nin çevresine sürmeniz gerekmez. Şunun unutmayın ki kestiğiniz kurbanın etleri veya kanları Allah'a ulaşacak değildir..."¹³³ şeklinde çevrilmiştir. Burada Mukâtil b. Süleyman (ö.150/767) ve Ferrâ (ö.207/822) 'ya atıf yapıldığı görülmektedir.

Ayetlerin nüzul dönemi muhataplarını tespit noktasında, başta Fîrûzâbâdî'nin (ö.817/1414) Tenvîrû'l-mikbâs min tefsîri İbn Abbas adlı tefsirinde İbn Abbas'tan aktardığı açıklamalardan yararlanılmış, bunun yanı sıra birçok klasik tefsir kaynağından da istifade edilmiştir.¹³⁴ Müelliflerin, nüzul ortamını daha iyi anlamak adına, ayetlerin tarihî arka planının titizlikle vermeye çalıştıkları ve bu noktada yukarıda zikredilen tarih ve siyer kitaplarına başvurdukları görülmüştür.

---

¹³² *Kur'an Yolu Meali*, s. 335.

¹³³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 719.

¹³⁴ *Age*, s. XXIII.

İKİNCİ BÖLÜM
TEVHİT MESAJI ÖZLÜ KUR'AN TEFSİRİ'NİN İÇERİK AÇISINDAN
DEĞERLENDİRİLMESİ

1. TEFSİRİN KUR'AN İLİMLERİ KONUSUNA YAKLAŞIMI

1.1. Esbâb-ı Nüzul

Esbâb-ı Nüzul için “Nüzul ortamında meydana gelen bir hadise veya Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yöneltilmiş bir soruya, vuku bulduğu günlerde, bir veya daha fazla ayetin, hadiseyi, soruyu kapsayan nitelik ve özellikleri içermek, cevap vermek veya hükmünü açıklamak üzere inmesine vesile teşkil eden ve vahyin nazil olduğu ortamı resmeden hadise”¹³⁵ tanımlaması yapılabilir. Bu tanımlamadan hareketle nüzul sebeplerini; yaşanan bir olay üzerine ayet inmesi ve Hz. Peygamber'e sorulan bir sorunun açıklaması olarak iki grupta değerlendirmek mümkündür. Kur'an'ın tefsirinde alimler Esbâb-ı Nüzul rivayetlerine oldukça önem vermişlerdir. Başta Buharî'nin hocası Ali b. el-Medinî, Vahidî olmak üzere birçok İslam alimi tarafından bu konuda müstakil eserler verilmiştir. Hatta sahabenin ve onlardan sonra gelen ilk nesillerin Kur'an'ı özellikle Esbâb-ı Nüzul ile tefsir etmeleri sebebiyle bazı alimler, tefsir ilminin başlangıçta Esbâb-ı Nüzul'ü bilmekten ibaret olduğunu söylemişlerdir. Fakat burada gözden kaçırılan nokta her ayet veya surenin Esbâb-ı Nüzulü'nün olmayışdır. Hatta her ayet ve sure Esbâb-ı Nüzul'ü olsa da Kur'an'ın kendi bütünlüğü ve bağlamı içerisinde değerlendirilmelidir.¹³⁶ Esbâb-ı Nüzul rivayetlerini bilmek gerek Kur'an'daki kapalı ifadelerle açıklık getirme ve kastedilen manayı daha kolay anlama gerekse hasır durumunu ortadan kaldırma açısından Kur'an'ı yorumlamada önemli katkılar sağlamaktadır. Bu sebeple klasik tefsirlerde Esbâb-ı Nüzul rivayetlerine oldukça geniş yer verildiği görülmektedir. Burada dikkat edilmesi gereken en önemli husus ise tabii ki rivayetin sahihliğidir. Vahidî'ye göre Esbâb-ı Nüzul rivayetleri, "Kur'an'ın nüzul sebepleri hakkında söz söylemek ancak tenzile şahit olmuş, sebeplere vakıf olmuş, bunların ilmini araştırmış ve elde etmek için çaba harcamış kimselerden işitmek ve rivayet etmekle helal olur."¹³⁷

Tevhit Mesajı'nda müellifler; Kur'an'ın vahyedildiği dönemde yaşamayan insanların, onu doğru bir şekilde anlayabilmesi için nüzul şartlarını araştırmak gibi bir vazifeyle mükellef olduğunu belirtmektedirler.¹³⁸ Günümüzde bağlamından kopuk bir mushaf olarak Kur'an'ı eline alan bizler için durumun oldukça farklı olduğu belirtilmiş, bağlamdan uzak bir anlamlandırmanın yanlış yorumların önünü açacağı ifade edilmiştir.¹³⁹ Ayetlerin bağlamı ifadesinden kastedilen şeyin Esbâb-ı Nüzul rivayetleriyle sınırlı olmadığı zira Esbâb-ı Nüzul

¹³⁵ Ahmet Nedim Serinsu, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yay., İstanbul 1994, s. 68.

¹³⁶ bk. Muhsin Demirci, 'Esbâb-ı Nüzul', *DİA*, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 1995, C. XI, s. 361.

¹³⁷ Ebu'l-Hasan el-Vahidî, *Esbâbu'n-Nüzul*, Kahire 1968, C.I, s. 4.

¹³⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XXIX.

¹³⁹ *Age*, s. XXIX.

adı altında aktarılan rivayetlerin senet kriterleri açısından olduğu kadar muhteva açısından da birçok problem barındırdığı belirtilmiştir.¹⁴⁰ Müelliflerin bağlam ve nüzul bilgisinden kastı; Hz. Peygamber'in; on üç yılı Mekke'de, on yılı Medine'de süren daveti ve bu süre boyunca yaşanan olaylar hakkındaki malûmatların yanı sıra, o günkü Arap toplumunun din, kültür, gelenek ve yaşam tarzlarına ilişkin bilginin, mümkün merteye bütün kaynaklarda toplanması ve vahyin inzal edildiği ortamın olabildiğince detaylı tasvir edilmesidir. Bunun sağlanması için de sadece Esbâb-ı Nüzul verileri değil, başta bizzat Kur'an'ın kendisi ve ona ilaveten siyer ve hadis kaynakları olmak üzere, bu alanda veri sağlayacak her türlü kaynağa başvurmak gerektiği belirtilmiştir.¹⁴¹ Müelliflerin, Esbâb-ı Nüzul rivayetlerinin kaynaklığı konusunu oldukça dikkate aldıkları ve gerekli görülen yerlerde ayetle alakalı farklı rivayetlere de yer verdikleri görülmektedir.

Eserin tamamına baktığımızda nüzul sebepleri verilirken -giriş bölümünde de belirtildiği üzere- genellikle Mukatil b. Süleyman, Taberî gibi ilk dönem müfessirlerinin eserlerine başvurulduğu, nüzul sebebine ait senet zincirlerinin uzun uzadıya zikredilmediği görülmektedir. Nüzul sebepleri verilirken ya cümle içerisinde anlamı açıklayacak şekilde verilmiş ya da dipnotta ayetin nüzul sebebi zikredilmiştir. Örneğin, Ahzâb Suresi 36. ayete¹⁴² baktığımızda ayet, "Peygamber kendisinden, vaktiyle evlat edindiği Zeyd b. Hârise ile evlenmesini istediği halde onun bu isteğine karşı çıkan Zeynep bint Cahş ve kardeşi Abdullah başta olmak üzere bütün mü'minler..." şeklinde ayetin nüzul sebebi, ayetin yorumuna dahil edilerek verilmiştir. Verilen bu nüzul sebebi Mukâtil b. Süleyman ve İbnü'l Cevzî'nin eserlerinden alınmıştır.¹⁴³ Yine Tevbe Suresi 38. ayetin¹⁴⁴ nüzul sebebinin cümle içerisinde "Ey elçimiz Muhammed'e iman edenler! Muhammed sizlere Tebük Savaşı için hazırlık yapmanızı ve sefere çıkmanızı emrettiği halde niçin içinizden bazıları bu durumdan hoşnut olmayıp işi ağırdan almaktadır..." şeklinde verilmiş ve Taberî'den alıntı yapılmıştır.¹⁴⁵ Nüzul sebepleri bazen de ayetin dipnotunda belirtilmiştir. Ankebût Suresi'nin İslam'a girdiği için aileleri tarafından dışlanan müslümanların anlatıldığı 8. ve 9. ayetlerine baktığımızda, ayetlerin bağlama uygun olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Nüzul

¹⁴⁰ Elik, Coşkun, *Tevhît Mesajı*, s. XXX.

¹⁴¹ *Age*, s. XXX.

¹⁴² Ayet mealen: "Bir mü'min erkek veya bir mü'min kadının, Allah ve resulü bir emir ve hüküm verdiklerinde artık işlerinde bundan başkasını seçme hakları olamaz. Allah'ın ve resulünün emrine itaat etmeyenler doğru yoldan açıkça sapmışlardır." şeklindedir.

¹⁴³ Elik, Coşkun, *age*, s. 901.

¹⁴⁴ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Size ne oldu ki, "Allah yolunda seferber olun" denilince yerinize çakılıp kaldınız; yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatıyla yetinmeye razı mı oldunuz? Halbuki dünya hayatının sağladığı fayda ahiretinkine göre pek azdır." şeklindedir.

¹⁴⁵ Elik, Coşkun, *age*, s. 444.

sebebinin ise dipnotta, sahabeden Sa'd b. Ebû Vâkkâs hakkında inzal edildiği ve Sâ'd müslüman olunca annesinin onu dininden döndürmeye çalıştığı, dönmediği takdirde açlık grevi yapacağını söyleyerek baskı altına aldığı belirtilmektedir. Bu rivayetin de yine Taberî'den alındığı görülmektedir.¹⁴⁶ Fecr Suresi 15-16. ayetlere¹⁴⁷ baktığımızda ayetler bağlam göz önünde bulundurularak anlamlandırılmıştır. Nüzul sebebinin dipnotta; Abdullah b. Nüfeyl'in, müşriklerin ileri gelenlerinden Ümeyye b. Halef'e İslam'ı tebliği ettiğini, Ümeyye'nin ise ona niçin Allah'ın onu fakir kendisini ise zengin yarattığını sorduğunu Abdullah b. Nüfeyl'in cevaben bunun Allah'ın iradesi olduğunu söylediği fakat Ümeyye'nin, Allah onu değerli gördüğü için zengin, Abdullah b. Nüfeyl'i ise değersiz gördüğü için fakir kıldığını ifade edilmektedir. Bu nüzul sebebinin de Mukâtil b. Süleyman'dan alındığı görülmektedir.¹⁴⁸

Eserde, -birçok tefsir veya mealde rastlayabileceğimiz üzere- her surenin giriş bölümünde surenin nerede indiğini ve varsa konu ile ilgili ihtilafları, kaç ayet olduğunu, hangi sureden sonra indiğini, sureye verilen ismin anlamı varsa surenin başka isimlerini ve surenin konusunu verilerek okuyucu kısaca bilgilendirilmektedir. Bazı surelerin giriş bölümünde ise bu bilgilerin yanı sıra surenin nüzul sebebinin de verildiği görülmektedir. Örneğin Lokman Suresi'nin giriş bölümünde; Nadr b. Hâris adlı Mekkeli bir müşrikin ticaret amacıyla İran'a gittiği ve orada ilgi çekici hikayeler öğrendiği, Mekke'ye döndüğünde ise insanları etrafına toplayıp bu hikayeleri anlattığı ve Kur'an'ın da buna benzer bir hikaye olduğunu iddia ederek halkı Hz. Muhammed'i dinlemekten alıkoymaya çalışması üzerine bu surenin nazil olduğu ifade edilmiştir.¹⁴⁹ Mümtehine Suresi'nin giriş bölümüne baktığımızda ise rivayetlere göre surenin nüzul sebebinin; Hâtıb b. Ebû Beltea adlı bir sahabinin, Hz. Peygamber'in Mekke'nin fethi ile ilgili hazırlıklar yaptığını, müşriklerden olan yakınlarının zarar görmemesi düşüncesiyle Mekke'deki akrabalarına haber veren bir mektup yazıp Mekke'den gelen bir kadınla müşriklere göndermesi olduğu belirtilmiştir.¹⁵⁰

Tevhit Mesajı müelliflerinin nüzul sebepleri üzerinden lafzın umumîliği görüşüne yaklaşımı da oldukça önemlidir. Müellifler, Kur'an'ın yazılı değil sözlü bir hitap olduğu düşünülerek ayetlerde o anda muhatap durumunda olmayanların kastedilmesinin mümkün olmayacağı düşüncesindedir. Eserde, Kur'an'da bütün insanlığa yönelik mesajlar olduğu

¹⁴⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 850.

¹⁴⁷ Ayetler mealen: 'İnsana gelince, rabbi ona imtihan için ikramda bulunduğu ve onu nimetlere boğduğunda, "Rabbim bana ikram etti" der./Onu imtihan edip rızkını daralttığında ise "Rabbim beni önemsemedi" der.' şeklindedir.

¹⁴⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 1341.

¹⁴⁹ *Age*, s. 875.

¹⁵⁰ *Age*, s. 1200.

ancak hitabın ilk ortamda kime yönelik olduğunu tespit etmenin ayetten olmadık anlamlar çıkarmanın önünü keseceği düşüncesi hakimdir.¹⁵¹ Örneğin Nisa Suresi 1. ayette çoğunlukla "Ey insanlar!" olarak çevrilen hitap ifadesi, "Ey Muhammed'e iman edenler!" şeklinde çevrilmiştir. Bu ifadenin ilk bakışta yadırganabileceği belirtilerek ifadenin devamındaki hükümlerin Uhud Savaşı'ndan sonra ortaya çıkan "yetim çocuklar" meselesiyle ilgili olduğu, Medine'de yaşayan müslümanlara yönelik emirler içerdiği dikkate alındığında "ey insanlar" ifadesinin kainatta yaşamış ve yaşayacak bütün insanları değil, o günkü Medine toplumunda yaşayan Müslümanları hedef aldığı söylenmektedir.¹⁵² A'raf Suresi 158. ayette de yine aynı konu vurgulanmaktadır. Ayette "Ey insanlar!" ifadesi ile Hz. Peygamber'in Mekke müşriklerine yaptığı gibi, özellikle Medine'de önemli bir nüfuza sahip olan yahudilere de tevhit mesajını iletmesinin vurgulandığı belirtilmektedir. Nitekim bazı Medine yahudilerinin Hz. Muhammed'in peygamber olduğunu kabul ettikleri halde onun sadece Araplara gönderildiğini söyledikleri ve kendisine tabi olmadıkları belirtilerek bu ayetin de bu durumu tenkit amacıyla inzâl olduğu ifade edilmiştir. "Ey insanlar!" ifadesinin de her ne kadar risaletin evrenselliğini gösteriyor olsa da sonuçta ayetin başında geçen "de ki" hitabı ve "ey" nidasının bu çağrının şifahiliğini vurguladığı, şifahî davetin ise o davetten haberdar olanları kapsadığı belirtilmiştir.¹⁵³

Âl-i İmran Suresi 92. ayette¹⁵⁴ de Muhammed Abduh, Mevdudî ve Câbirî dışında bütün müfessirlerin bu ayetin müslümanlara hitap ettiği görüşünde oldukları ancak ayetin siyak ve sibakının buna elvermediği belirtilmektedir. Mevdudî'nin bu ayeti, yahudilerin şekli dindarlıklarını eleştirerek aç gözlülük ve cimrilikleri sebebiyle gerçek manada dindar ve faziletli olmadıkları şeklinde yorumladığı ifade edilmiştir. Bu ayetin ilk muhataplarının Hz. Peygamber zamanında yaşamış olan yahudiler olduğu ancak bu özelliği taşıyan herkesin bu ayetin kapsamına girdiği belirtilmiştir.¹⁵⁵ Aynı surenin 100. ayetinde de¹⁵⁶ buradaki hitabın Evs ve Hazrec kabilelerine yönelik olduğu ancak Âlûsî'nin de ifade ettiği üzere "lafzın umumiliği" kaidesine hükümün bütün müminleri kapsadığını belirtir.¹⁵⁷

Eserde ayetler anlamlandırılırken müelliflerin, ayetin bağlamını azami derecede göz önünde bulundurdıkları görülmektedir. Örneğin, Kadir Suresi 1-3. ayetlerine

¹⁵¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, ss. 196-197.

¹⁵² *Age*, s. 196.

¹⁵³ *Age*, s. 392.

¹⁵⁴ Ayet mealen: "Allah yolunda sevdiğiniz şeylerden harcamadıkça iyiliğe asla eremezsiniz. Ne harcarsanız Allah onu hakkıyla bilir." şeklindedir.

¹⁵⁵ Elik, Coşkun, *age*, s. 151.

¹⁵⁶ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir gurubun sözünü dinlerseniz sizi imanınızdan vazgeçirip yeniden küfre döndürürler." şeklindedir.

¹⁵⁷ Elik, Coşkun, *age*, s. 155.

baktığımızda,¹⁵⁸

"Ey elçimiz Muhammed'e iman etmeyen ve kendi soyları içerisinde önemli kişilerin yaptıkları ile övünen, mü'minlere, "İsrailoğulları içerisinde Allah yolunda bin ay cihat etmiş kimseler bulunmaktadır." gibi sözler söyleyen Medine yahudileri! Şunu iyi bilin ki elçimiz Muhammed'e vahyettiğimiz bu Kur'an, öylesine ilahî büyük bir nimettir ki onun vahyedilmeye başlandığı gecenin dahi değerini kavramaya sizin aklınız ermez, çünkü onun vahyedilmeye başlandığı Kadir gecesini, sizin bahsettiğiniz bin aydan daha hayırlıdır."¹⁵⁹

şeklinde nüzul sebebi ve ayetin bağlamı dikkate alınarak anlamlandırıldığı görülmektedir.

Âraf Suresi 205-206. ayetlerinin,¹⁶⁰

"Ey elçimiz Muhammed! Müşriklerin inkârcılıkları karşısında üzülme, tebliğ görevine devam et! Rabbinin himayesine sığınarak her an O'nun yardımını iste! Unutma ki Allah o müşriklerin kulluğundan müstağnidir, O'na tevhit üzere kulluk eden nice değerli mü'min kullar bulunmaktadır."¹⁶¹

şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Bu ayetlerin meallerde hem surenin siyakından hem de nüzul ortamından oldukça uzak bir anlayışla çevrildiği ifade edilmektedir. Ayette geçen "zikir, tesbih, secde" kelimelerine, kavramsallaştıktan sonraki manaların yüklendiği, bunların namaz ve dua ile ilişkilendirildiği vurgulanmaktadır. Oysa bu kelimelerin nüzul döneminde daha derin manalar ifade ettiği belirtilmektedir. Ayrıca ayetin bağlamı dikkate alındığında "Allah katındakiler" ifadesinin mekansal bir anlam içermediği ayetin bağlamına göre değerlendirildiğinde Hz. Peygamber'e "Sen inkârcı müşriklere bakma! Allah katındaki melekler inanmaktadır." denmektense, "Müşrikler inkâr etseler de, Allah katında çok değerli olan mümin kullar sana ve tevhide iman etmektedirler." şeklinde bir çevirinin bağlama daha uygun düştüğü söylenmektedir.¹⁶²

Eserin tamamı incelendiğinde, ayetlerin varsa nüzul rivayeti dikkate alınarak yoksa ayetin bağlamından nüzul sebebi belirlenmeye çalışılarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Bu noktada müelliflerin nüzul sebebini ayetin bağlamına arz ettiği ve ayetin bağlamıyla uyumsuz nüzul rivayetini reddettiği tespit edilmiştir. Örneğin, Nisa Suresi 65. ayetin - eserde birincil kaynak olarak kullanılan Taberî'nin de dikkat çektiği gibi- Zübeyr b. Avvâm ve ensardan bir başka sahâbi (Mukatil'in rivayetine göre Hâtıb b. Ebû Beltea) arasında

¹⁵⁸ Ayetin mealen: "Biz O'nu (Kur'an'ı) Kadir gecesinde indirdik./Bilir misin nedir Kadir gecesini?/Kadir gecesini bin aydan hayırlıdır." şeklindedir.

¹⁵⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1365.

¹⁶⁰ Ayet mealen: "Kendi kendine yalvararak ve ürpererek, alçak sesle sabah akşam rabbini zikret, gafillerden olma!/ Rabbinin katında bulunanlar bile O'na kulluk etmek hususunda kibreye kapılmazlar, O'nu tesbih ederler ve yalnız O'na secde ederler." şeklindedir.

¹⁶¹ Elik, Coşkun, *age*, s. 404.

¹⁶² *Age*, s. 404.

yaşanan su tartışmasında, ensarî sahabinin Hz. Peygamber'in kararına rıza göstermemesi üzerine vahyedildiği birçok kaynakta bahsedilmektedir. Fakat eserde, bu nüzul sebebi ayetin bağlamına uygun düşmediği gerekçesiyle reddedilmektedir. Nitekim bir sonraki ayette burada sözü edilen kişilerin münafıklar olduğunun belirtildiği dolayısıyla ayetin devamı dikkate alındığında burada bahsedilenlerin müslümanlar olmasının mümkün olmadığı ifade edilmektedir.¹⁶³

Eserde bazı nüzul sebepleri, sadece lafzi manada değerlendirilip yanlış yorumlamalara sebep olduğu için eleştirilmektedir.¹⁶⁴ Örneğin, Âl-i İmran Suresi 181. ayette¹⁶⁵ ayetin meallerde genellikle yahudilerin, "Allah fakir, biz zenginiz" dedikleri şeklinde çevrildiği ve ayetin nüzul sebebi sayılan bu ifadenin yanlış değerlendirildiği belirtilmektedir. Bu ifadeden, Medine yahudilerinin Allah'ı fakir gördüğü şeklinde bir yorum değil bilakis "Allah zengindir fakat Hz. Peygamber O'na böyle bir şey isnat ettiği için gerçek peygamber olamaz!" şeklinde bir anlam çıkarılması gerektiği belirtilmiştir. Yoksa akli başında hiçbir kimsenin Allah'a böyle bir şey isnat etmesinin düşünülemez müellifler tarafından sarahatle vurgulanmaktadır.¹⁶⁶

Enfâl Suresi 17-18. ayetlerinin sebebi nüzülü için ise rivayetlerde savaştan sonra mü'minlerin, "Ben falancayı öldürdüm, filancayı öldürdüm." diye konuşmaları üzerine nazil olduğu birçok kaynakta geçmektedir. Müellifler, nüzul sebebiyle ilgili bazı rivayetlere bakıldığında Bedir Savaşı'ndan önce Hz. Peygamber'in müminlere savaşa teşvik amacıyla "Kim savaştan bir müşrik öldürürse ona şu ganimet var, kim bir düşmanı esir ederse ona şu ganimet var." şeklinde vaatlerde bulunduğu bundan dolayı savaş sonrası ganimet dağıtımında ihtilaf yaşanması nüzul sebebi olarak kabul edilmesi gerektiği görüşündedirler. "Ben falancayı öldürdüm, filancayı öldürdüm." şeklindeki ifadelerin, övünme olarak değil öldürdükleri kadar ganimetten pay alma adına söylendiğinin düşünülmesi gerektiği belirtilmiştir.¹⁶⁷ Mücadele Suresi 12. ayetin¹⁶⁸ nüzul sebebi olarak da rivayetlerde, Hz. Peygamber'in müminlerin sorularından usandığı için bu emrin verildiği ve on gün sonra hatta aynı gün içerisinde ayetin neshedildiği belirtilir. Müellifler, ayetin nüzul sebebi olarak

¹⁶³ Elik, Coşkun, *Tevhît Mesajı*, s.220.

¹⁶⁴ bk. *Age*, 'Lafzî Çevirinin İmkansızlığı ve "Meal" Yöntemi', ss. XXI-XXVII.

¹⁶⁵ Ayet mealen: "Allah fakirdir, biz zenginiz" diyenlerin söünü andolsun ki Allah iştmiştir. Hem bu söylediklerini hem de haksız yere peygamberleri öldürmelerini elbette (bir tarafa) yazacağız ve "Yakıcı azabı tadın!" diyeceğiz." şeklindedir.

¹⁶⁶ Elik, Coşkun, *age*, s.186, ss.281-283.

¹⁶⁷ *Age*, s. 410.

¹⁶⁸ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Peygamberle özel görüşme yapmak istediğiniz zaman, bu görüşmelerinizden önce bir sadaka verin. sizin için en iyi ve en nezih davranış budur. Şayet bulamazsanız, bilin ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir." şeklindedir.

bunun kabul edilemeyeceğini zira Hz. Peygamber'in çok soru sorulmasından rahatsız olması durumunda soru sormanın tamamen yasaklanabileceği ifade edilmiştir. Ayetin tabiin alimlerinden İbn Zeyd ve Hasan-ı Basrî'den de rivayet edildiği üzere, bahsedilen gizli konuşmaların müminler arasında olumsuz bir durum oluşturma ve münafıkların sırf peygamberi rahatsız etmek üzere sık sık onunla başbaşa konuşmak istemeleri üzerine nazil olduğu belirtilmiştir.¹⁶⁹

Eserde; anlamlandırılan ayetin iki veya daha çok nüzul sebebi olduğu durumlarda sadece tercih edilen nüzul sebebi dikkate alınarak anlamlandırma yapıldığı, zaman zaman başka rivayetlere yer verildiği, tercih sebebinin açıklandığı ya da nüzul sebepleri verilip herhangi bir tercih belirtilmemesi şeklinde bir yöntem izlendiği görülmektedir. Örneğin, Âl-i İmran Suresi 161. ayetin¹⁷⁰ dipnotunda ayetin birçok nüzul sebebi olduğu belirtilmiş, kendilerinin ise Taberî'nin tercihi ve en yaygın görüş olan Uhud Savaşı'nda yerlerini terk ederek ganimete koşanların, "Hz. Peygamber "Herkes ne elde ettiyse onundur derse ganimete yakın bölgede savaşanlar, çok pay alırlar düşüncesiyle yerimizi terk ettik." demeleri üzerine Hz. Peygamber'in adil dağıtımdan ayrılmayacağını belirtmek için ayetin inzal olduğu görüşünü tercih ettikleri belirtilmiştir. Bir başka rivayette ise bu ayetin ganimet mallarından kıymetli bir kumaşın kaybolması ve bazı yahudilerin bunu Hz. Peygamber'in aldığını söylemesi yolunda dedikodu yapmaları üzerine inzal olduğu söylenmektedir. Bu konuda Taberî, ayetin zikredilen nüzul sebebinin kabul edilmeyeceğini zira Hz. Peygamber'e böyle bir hıyanet ya da ithamın söz konusu olması durumunda ayette bunun şiddetle eleştirileceğini ifade etmektedir. Eserde de bu konuda Taberî'nin görüşü isabetli bulunmuş, ayetin çevirisinde birinci nüzul sebebi tercih edilmiştir.¹⁷¹

Yine Âl-i İmran Suresi'nin 173. ayeti¹⁷² için tefsir kitaplarında iki nüzul sebebi rivayetine rastlanmaktadır. Bunlardan bir tanesi Ebu Süfyan komutasındaki Kureyş ordusunun, müslümanlar üzerine tekrar saldırmayı düşünürken müslümanların daha kalabalık bir orduyla geldiklerini duyması üzerine, müslüman ordusunu manen yıpratmak adına oradan geçen bir kervana "Muhammed'e rastlarsanız ona, kendilerini toptan yok edeceğimizi söyleyiniz." demiştir. Bunu haber alan Hz. Peygamber ve müslüman orduların " Allah bize yeter, o ne güzel vekildir." şeklindedir. İkincisi ise bu ayetin müşriklerin

¹⁶⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1187.

¹⁷⁰ Ayet mealen: "Hiçbir peygamber savaşanları hakkını ele geçirmez. Kim böyle bir haksızlık yaparsa kıyamet günü, zimmetine geçirdiğini yüklenmiş olarak gelir; sonra herkese kazanmış olduğunun karşılığı, tastamam ödenir. Onlar haksızlığa uğratılmazlar." şeklindedir.

¹⁷¹ Elik, Coşkun, *age*, s. 180.

¹⁷² Ayet mealen: "Birtakım insanlar onlara, "İnsanlar size karşı asker toplamışlar, onlardan korkun." dediler de bu, onların imanlarını arttırdı ve " Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!" diye cevap verdiler.'

Uhud'dan ayrılırken Küçük Bedir'de tekrar savaşmak için sözleştikleri ve müşriklerin sözünde durmayarak savaş alanına gelmemeleri üzerine nazil olduğu şeklindedir. Müellifler, bu rivayetleri nakletmeyerek Mukatil b. Süleyman'ın tercihi dikkate almış ve münafıkların yaygaralarının Ebu Süfyan tarafından organize edilmiş bir çaba olduğu belirtmişlerdir.¹⁷³

Müellifler, nüzul sebebini dikkate almadan yapılan çevirilerin isabetli olmadığı görüşündedir. Örneğin, Âl-i İmran Suresi 100. ayetin¹⁷⁴ genellikle imandan sonra küfre dönülmesi şeklinde tefsir edildiği ki bu çevirinin nüzul sebebi dikkate alınarak yapılmadığı için anlamsız olduğu ifade edilmiştir. Ayetin, yüz seneden beri aralarında kan davası olan Medineliler ve Hazrec kabilelerinin müslüman olduktan sonra aralarındaki kin ve düşmanlığın yerini dostluk ve kardeşliğin aldığı, müslümanlar arasına nifak sokmak isteyen bazı yahudilerin ise onların bu samimi hallerini görünce onları tahrik ettiği onların da infiale kapılarak silahlı tartışmaya uzanan olaylar çıkması üzerine inzal edildiği belirtilmiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber çok üzüldüğü ve "Ben aranızdayken cahiliye günlerinize geri mi döndünüz?" dediği söylenmektedir. Ayetin nüzul sebebine bakıldığında herhangi bir dinden dönmenin söz konusu olmadığı İslam'la bağdaşmayan durumların tenkidinin söz konusu olduğu ifade edilmektedir.¹⁷⁵

Bakara Suresi 217. ayetin de nüzul sebebi dikkate alınıp Taberî ve Mukatil b. Süleyman kaynak gösterilerek:

'Ey elçimiz Muhammed! Müşrikleri gözetlemek ve haber toplamak üzere gönderdiğin grubun haram aylarda onlarla girdiği bir çatışma sonucu bir kişinin öldürülmesi sebebiyle müşriklerin sizi eleştirdiklerini, "Sizler haram ayların kutsallığını ihlal ediyorsunuz" dediklerini biliyoruz. Onlara şöyle cevap ver: "Evet, haram aylarda savaşmak kötüdür ama sizin yaptıklarınız yani şirk koşturmak, tevhit ehlini Kabe'den alıkoymak, müslümanların Mekke'den hicret etmesine sebep olacak kadar baskı yapmak çok daha kötü şeylerdir. Evet, sizin yaptığınız bu davranışlar savaşmaktan çok daha kötüdür."¹⁷⁶

şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir.

Eserde müellifler, ayetleri çoğunlukla nüzul şartları dikkate alınarak anlamlandırmışlardır. Ancak bazı ayetlerin nüzul sebebine değinilmediği görülmektedir. Sîret- nüzul eksenli bir özlü tefsir olan Tevhit Mesajı müelliflerinin, ayetin bağlamından dahi nüzul sebebi belirlemeye çalıştığı göz önünde bulundurulduğunda ayetlerin bilinen nüzul sebeplerinin neden zikredilmediğini anlamlandıramadık. Fakat zihnimizde oluşan

¹⁷³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s.183.

¹⁷⁴ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir grubun sözünü dinlerseniz sizi imanınızdan vazgeçirip yeniden küfre döndürürler." şeklindedir.

¹⁷⁵ Elik, Coşkun, *age*, s. 155.

¹⁷⁶ *Age*, s. 80.

genel kanaat, müelliflerin anlam karmaşasına yol açmayacak durumlarda bağlama uygun olarak çeviri yaptığı, nüzul sebebini vermeye gerek görmediği yönündedir. Örneğin, Nur Suresi 22. ayetine¹⁷⁷ baktığımızda ayetin bağlamı dikkate alınarak anlamlandırıldığı fakat ayetin nüzul sebebini açıkça belirtilmediği görülmektedir.¹⁷⁸ Nisa Suresi 92. ayette de ayetin nüzul sebebi göz önünde bulundurularak anlamlandırıldığı belirtilerek Taberî kaynak olarak gösterilmiştir fakat bu nüzul sebebini ne olduğuna dair herhangi bir açıklama yapılmadığı görülmektedir.¹⁷⁹ Yine Nisa Suresi 69-70. ayetlere baktığımızda, ayetin bağlamına uygun olarak çevrildiği fakat ayetin nüzul sebebi olarak zikredilen bir sahabinin Hz. Peygamber'e gelerek onu kendisinden ve çocuklarından daha çok sevdiği, evinde hatırladığında hasretine dayanamayıp hemen gelip gördüğünü fakat öldüğü zaman onu göremeyeceğini için endişelendiğini söylemesi olduğu belirtilir.¹⁸⁰ Müelliflerin başka kaynaklarda geçen bu nüzul sebebine yer vermediği görülmektedir.

1.2. Nasih-Mensuh

Geçmişten günümüze üzerinde hararetli tartışmalar yapıldığı konulardan biri de "nesh" kavramıdır. Hakkında yapılan tartışmalar, Kur'an'da neshin bulunup bulunmadığına inhisar etmemiş, neshin ne olduğu da tartışılmıştır.¹⁸¹ Çıkış noktası, yahudilerin -inen kible ayetine binaen- Kur'an'da çelişkilerin varlığı ve onun bir beşer sözü olduğu iddiası olmakla beraber zamanla farklı ideolojik fikirler ve sosyo-kültürel etkenler çerçevesinde bu kavramın sürekli değişerek belli bir zemine oturtulmaya çalışıldığı görülmektedir. Nesh, kelime manası olarak "ortadan kaldırmak, nakletmek" anlamına gelir. İstilahî anlamda ise neshin, "Şer'i bir hükmün daha sonra gelen şer'i bir hükümle kaldırılması" şeklindeki tarifi, özellikle İmam Şafii (ö.204 h.)'den sonra İslam hukukçularının öne çıkarıp yaygınlaştırdığı bir anlam olmuştur. Halbuki ilk dönemde mutlakın takyidine, umumun tahsisine, mücmelin tebyinine, istisnaya da nesh denildiği; İbn Abbas ve İbn Mes'ud (ö.67h.)'un müteşabih ayetleri mensuh, muhkem ayetleri ise nasih olarak isimlendirdikleri ifade edilmektedir.¹⁸² Burada dikkat edilmesi gereken nokta "nesh" kavramı bu istilahî manayı ne zaman kazanmıştır? Bu tespitin, neshin varlığı veya yokluğu ya da neshi nasıl anlamamız gerektiği konusunda yardımcı olacağı kanaatindeyim. Çünkü mevcut bilgilere baktığımızda, Kur'an'da nesh

¹⁷⁷ Ayet mealen: 'İçinizden yardımsever ve zengin olanlar akrabaya, yoksullara ve Allah yolunda hicret edenlere, "Artık bir şey vermeyeceğiz." diye yemin etmesinler. Bağışlasınlar hoş görsünler; Allah'ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah çok bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir.'

¹⁷⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 750.

¹⁷⁹ *Age*, s.228.

¹⁸⁰ Hayrettin Karaman, Mustafa Çağırıcı, Sadrettin Gümüş, İbrahim Kafi Dönmez, *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB Yay. Ankara 2016, C. I, s. 545.

¹⁸¹ Ali b. Ahmet b. Hazm Ebu Muhammed, *en-Nâsîh ve'l Mensûh*, Beyrut h.1406, C. I, s. 7.

¹⁸² Talip, Özdeş, "Vahiy-Olgu İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, C. 14, S. 1, s. 39.

edilmiş ayetler bulunduğu dair görüşlerin, hicrî II.-III. asırlara kadar uzandığını ve Hz. Peygamber'den de konuyla ilgili herhangi bir hadis gelmediğini görmekteyiz. Bu da demek oluyor ki Peygamber ve sahabe döneminde "nesh" kavramı daha farklı manalarda algılanmaktaydı. Hatta sahabenin bu farklı algısından olsa gerek nesh edildiği düşünülen ayetlerin sayısı konusunda alimler hiçbir zaman ittifak sağlayamamıştır denilebilir. Neshedildiği düşünülen ayetlerin sayısı beş yüzlere çıktığı gibi, bu sayının beşlere kadar düştüğü de olmuştur. Dolayısıyla sahabenin nesh anlayışı ve "nesh" in ıstılahlaşma sürecini iyi anlamak neshi doğru kavramak açısından oldukça önemlidir.

Günümüzde Kur'an'da nesh edilmiş ayet olup olmadığına dair tartışmalar genellikle tarihsellik ve modernizm zemininde değerlendirilmiştir. Bunun yanı sıra farklı görüşler de kavram tartışmaları arasında yerini bulmuştur. Tarihselciler, Kur'anın tarihsel ve tedrici yönünü esas alarak nasih ve mensuh ayetler olduğunu iddia etmişlerdir. Onlara göre, zamanın ve mekanın şartlarına göre indirilmiş bir hüküm, şartların değişmesiyle ortadan kalkabilir. Modernistler ise hangi sebeple olursa olsun neshin, Kur'an'ın i'cazına ve evrenselliğine ters düştüğünü savunmaktadırlar. "Yani nesh olgusuna ilişkin tartışmalar, Müslümanlık tarihinin Kitab merkezli kimlik dönüşümlerinin ve çatışmalarının bir yansımasıdır."¹⁸³ denilebilir.

Bu bilgiler ışığında, Tevhit Mesajı müelliflerinin nasih-mensuh anlayışının, günümüz nesh anlayışını yansıtması açısından da önemli olduğunu düşünüyoruz. Tevhit Mesajı adlı eserde müellifler, nesh konusundaki görüşlerini net bir şekilde ifade etmemişlerdir. Müelliflerin bu konudaki düşüncelerini mevzubahis olan ayetler üzerinden çıkarımlar yaparak ortaya koymaya çalıştık. Tefsir literatüründe, Bakara 2/106, Ra'd 13/39 ve Nahl 16/101 Kur'an'da neshin varlığına delil olarak gösterilen ayetlerdir. Eserde, Bakara 106. ayete baktığımızda ayetin 105 ve 107. ayetlerle birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Ayetin tefsirinde ne bu ayet üzerinde nesh tartışmalarının olduğundan bahsedilmiş ne de bu konudaki düşüncelere yer verilmiştir. Ayet mealen: "Biz bir ayetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak, mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz. Bilmez misin ki Allah her şeye kadirdir."¹⁸⁴ şeklindedir. Ayet bağlamı dikkate alınarak anlamlandırılmaya çalışılmış, "nesh" ve "unutturma" kavramlarından hiç bahsedilmemiştir. "...Ne var ki yahudiler elçimizin peygamberliğine iman etmemekte, atalarının Musa'dan istedikleri gibi, elçimizden olur olmaz mucizeler istemektedirler. Halbuki biz her peygamberi farklı

¹⁸³ Selim Türkan, *Neshin Problematik Tarihi*, Otto Yay. İstanbul 2017, s. 237.

¹⁸⁴ Bakara Suresi 2/106, *Kur'an Yolu Meali*, s. 16.

delillerle teyit ederiz..."¹⁸⁵ şeklinde tefsir edilmiştir. Yine Bakara Suresi'nde 183. ayetin 184. ayetle nesh edildiği alimler tarafından kabul gören bir görüştür. Eserde ise müellifler, aynı anda vahyedilen bu iki ayet arasında neshin söz konusu olamayacağını belirtmişlerdir. "yutükunehû" fiilindeki "hû" zamirinin "fidye/fidâ" kelimesine râci olabileceğini ve kelimenin "fidyeye güç yetirenler" anlamına gelebileceğini, kelimeyi bu şekilde anlayıp bir önceki cümleye atıf yaparak çevirmenin neshe gerek bırakmadığını ifade etmişlerdir.¹⁸⁶

Ra'd Suresi 39. ayete baktığımızda da ayetin 37 ve 38. ayetlerle birlikte değerlendirilip bağlamı dikkate alınarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayette geçen "Allah dilediğini siler, dilediğini de yerinde bırakır; ana kitap onun katındadır."¹⁸⁷ ifadesinin, "...Senden mucize isteyen müşrikler şunu iyi bilsinler ki Allah onlara, şirkten tövbe edip inanmaları için belli bir süre tanımıştır. Bu süre içerisinde iman etmezlerse kendilerine gereken cezayı verecektir..."¹⁸⁸ şeklinde anlamlandırılmıştır. Ayrıca ayette geçen "ana kitap" ifadelerine de hiç değinilmemiştir. "Ana kitap"tan kastın Levh-i Mahfuz olduğu ve bu kavramında nesh tartışmaları içinde yer aldığı da gözden kaçırılmaması gereken bir husustur. Nahl 101. ayete baktığımızda da yine bağlama dayalı bir anlamlandırmanın esas alındığı nesh ile ilgili herhangi bir görüşe yer verilmediği görülmektedir. Ayetin mealinde geçen "Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman..."¹⁸⁹ ifadeleri ayetin nüzul sebebi dikkate alınarak "...Senin peygamberliğine ve Kur'an'ın ilahî vahiy olduğuna inanmayan müşrikler, önceki peygamberlere gönderdiğimiz gibi sana da vahiy göndermemizi yadırgamakta..."¹⁹⁰ şeklinde tefsir edilmiştir. Yine Nahl suresinin 67. ayetinde geçen "içki" ifadesinin "içecek" olarak çevirildiği ayetin dipnotunda da çeviride Taberi'nin yorumunun dikkate alındığı ve Taberi'nin ifadeleri çerçevesinde de bu ayetin mensuh olmadığı ifade edilmiştir.

Mücadele Suresi 12 ve 13. ayetlerinde konu edilen, Hz. Peygamber'le görüşmeden önce sadaka vermeyi anlatan 12. ayetin 13. ayetle nesh edildiği söylenmektedir. Müellifler; bu ayetler arasında neshin söz konusu olmadığını, bu iki ayet arasında aynı gün içerisinde gerçekleşmiş bir nesh olayından söz etmenin gereksiz olduğunu belirtmişlerdir. Eğer Peygamber çok soru sorulmasından rahatsız ise bu durumun Allah tarafından yasaklanabileceği ifade edilmiştir.¹⁹¹ Ayetler nüzul sebepleri dikkate alınarak mü'minlerin

¹⁸⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 40.

¹⁸⁶ *Age*, s. 64.

¹⁸⁷ Ra'd Suresi 13/39, *Kur'an Yolu*, s. 25.

¹⁸⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 554.

¹⁸⁹ Nahl Suresi 16/101, *Kur'an Yolu Meali*, s. 277.

¹⁹⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 600.

¹⁹¹ *Age*, s. 1187.

içlerinden bazılarının çeşitli sebeplerle Hz. Peygamber'in yanına gelip onunla özel ve gizli konuşmalar yapmasının, bunu yapan kişilerle ilgili olarak diğer mü'minlerin akıllarına olumsuz şeylerin gelmesine sebep olduğu belirtilmiştir. Diğer taraftan münafıkların da sırf Hz. Peygamber'i rahatsız etmek için sık sık onunla baş başa konuşmak istedikleri söylenmektedir. Bütün bunları önlemek üzere, Hz. Peygamber'le özel ve gizli konuşmak isteyenlerin önce fakirlere sadaka vermeleri ve böylelikle konuşacakları şeyin önemli olduğunu, niyetlerinin ise kötü olmadığını kanıtlamış olacakları belirtilmektedir. Sadaka yükümlülüğünün varlıklılar için söz konusu olduğu ifade edilmektedir. Bununla beraber yine de Hz. Peygamber'le özel konuşmak için her defasında sadaka vermenin zorluk teşkil ettiği durumlar olabileceği ifade edilmektedir. Bu durumlarda ilahî emirlere ve Hz. Peygamber'e itaat edip tevhit esasına bağlı kalarak şirk ve nifaktan büsbütün arınmış şekilde Allah'a kulluk edip samimi birer mü'min bulunduğu ortaya konulduğu takdirde özel konuşmalar sebebiyle kimsenin şüpheye düşmeyeceği belirtilmiştir.¹⁹²

Enfâl Suresi 65 ve 66. ayetlerinin de -ayette geçen sayısal değerler açısından birbirini neshettiği görüşü hakimdir. Tevhit Mesajı'nda ise müellifler yaygın olan görüşün aksine bu ayetlerin birbirini neshetmediğini, mütedavil yorumun ayetlerin nüzul dönemi açısından problemlili olup müfessirleri nesh seçeneğine yönlendirdiği ifade etmektedirler. Ayrıca bu ayetin (hatta herhangi bir ayetin) neshedildiğine dair Hz. Peygamberden gelen açık bir rivayet olmadığı vurgulanmıştır. Usulde de aralarında teâruz vehmedilen iki ayetin öncelikle te'vil yoluyla telif edilmelerinin esas olduğu belirtilmektedir. Ayetlerde geçen sayısal verilerin matematiksel değerler ifade etmediği, dönemin Arap dilindeki kullanıma uygun olarak çokluktan kinaye olduğu belirtilmiştir. Aynı surenin 41. ayetinin 1. ayetini neshettiğine dair görüşlerden ya da bu konudaki düşüncelerden de hiç bahsedilmediği görülmektedir.¹⁹³ A'la Suresi 6-8. ayetlerde de neshin söz konusu olmadığı ifade edilmektedir. Ayetin, "Ey elçimiz Muhammed! Sana tevhit mesajını ortaya koyan Kur'an'ı vahyedecek ve bunu uygulayıp tebliğ etme konusunda seni destekleyeceğiz. Sen de bildirdiğimiz ilahi emirlerin gereği olan tevhitte sapmadan tebliğ görevine devam et!.." ¹⁹⁴ şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Eserde; bu mananın bağlama daha uygun olduğu nüzul dönemi dikkate alındığında "unutmak" ifadesinin şirkten nehiy anlamı ifade ettiği belirtilmiştir. Ayrıca beşinci sırada vahyedilen bir surede neshin söz konusu olamayacağı, yedinci ayetin başında geçen istisna kaydının, "Allah'ın diledikleri başka" şeklinde bir anlam

¹⁹² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1187.

¹⁹³ *Age*, ss. 425- 427.

¹⁹⁴ *Age*, s. 1332.

değil "asla" anlamı kattığı ifade edilmiştir. Üzerinde nesh tartışmalarının yapıldığı bir başka ayet olan Maide Suresi 42 ve 49. ayetlerle ilgili olarak da hiçbir fikir beyan edilmediği, ayetlerin üzerinde nesh tartışmaları yapılan diğer ayetlerde olduğu gibi nüzul sebebi dikkate alınarak anlamlandırıldığı görülmektedir.

Yukarıda verilen ve burada bahsedilmeyen diğer örneklerden de hareketle müelliflerin neshe bakışını değerlendirdiğimizde, neshe konu olan ayetlerde bunun kabul edilmeyerek Kur'an'da neshin varlığının reddedildiği görülmektedir. Eserde ayetlerin nüzul sebep ve şartları, ayetin bağlamı dikkate alınarak anlamlandırıldığında neshin gereksiz olduğu düşüncesi hakimdir.

1.3. Muhkem-Müteşabih

Âl-i İmran Suresi 7. ayette geçen "muhkem" ve "müteşabih" ifadelerinden yola çıkılarak oluşturulan "muhkem ve müteşabih" konusu, tefsir usulünün en çok tartışılan meselelerinden biridir. Alimler arasında hangi ayetlerin muhkem hangi ayetlerin müteşabih olduğu konusunda herhangi bir ittifak yoktur. Bu konuda alimler; Kur'an'ın tamamının muhkem olduğunu savunanlar, Kur'an'ın tamamının müteşabih olduğunu savunanlar ve bazı ayetler muhkem bazı ayetleri müteşabihtir diyenler olmak üzere üçe ayrılmıştır diyebiliriz.¹⁹⁵ Müteşabih kabul edilen ayetlerin bilinip bilinmeyeceği konusunda selef ve halefın konuya yaklaşımı da farklılık arz etmektedir. Sef alimleri, müteşabihe inanırlar ve onun gerçek bilgisini Allah'a havale ederler. Halef alimleri ise bu ayetleri zahiri anlamına yormak mümkün olmadığı halde Allah'ın zatına yakışır bir mana ile te'vil etme yoluna gitmişlerdir.¹⁹⁶ Tevhit Mesajı'nda Âl-i İmran 7. ayette verilen açıklamalar incelendiğinde müelliflerin konu ilgili düşüncelerini; Taberî, Râzî, Mâtürîdî, İbn Teymiyye gibi alimlerin bu konudaki fikirleri üzerinden ortaya koyduğu görülmektedir. Taberî'ye göre muhkem, alimler tarafından tefsir edilebilen, anlaşılan ifadeler; müteşabih ise kıyametin zamanı, ecel ve benzeri hususlar olup sadece Allah tarafından bilinen hususlardır. Taberî, mukattaa harfleri dışında Kur'an'da müteşabihin olmadığını savunur. Mâtürîdî'ye göre ise muhkem, akılla bilinen hususlar; müteşabih, vahiy ile bilinebilen hususlardır. İbn Teymiyye de gayba ait bilgileri, cennet ve cehennem ait özellikleri, sıfatullah ve benzeri hususları bilmenin Allah'a özgü olduğunu söyler ve bunların dışında Kur'an'da manası anlaşılamayan ayet/kelime bulunmadığını belirtir. İbn Teymiyye bu meselenin suistimal edildiğini, birtakım grupların önderlerinin kendi görüşlerine uymayan ayetleri müteşabih sayıp bunların anlamını kendilerinden başka kimsenin bilemeyeceğini söyleyerek insanları saptırdıklarını

¹⁹⁵ bk. Celalüddin es-Suyutî, *el- İtkan fî Ulûmi'l Kur'an*, Mısır ty, C. II, s. 2.

¹⁹⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988, C. II, s. 13.

belirtir. Eserde, bu ayetten hareketle ele alınan muhkem-müteşâbih meselesinin bilinenin aksine ilmî değil itikadî bir konu olduğu belirtilir. Müelliflere göre nüzul çağında herhangi bir ifadenin yanlış anlaşılması sonraki dönemlerin terimlerinde ifade edildiği üzere müphem, müşkil ya da müteşâbih olması söz konusu değildir. Muhkem ve müteşâbih gibi ifadelerin ayetlerin lafızlarıyla değil, anlatılan konunun gayba taalluk etmesiyle ilgili olduğu ifade edilerek Taberî'nin görüşünün isabetli olduğu ifade edilir.¹⁹⁷

Bu bilgiler ışığında eserde Âl-i İmran Suresi 7. ayetin nasıl anlamlandırıldığına bakmak yerinde olacaktır. Ayetin tefsirinde tamamen nüzul sebebi dikkate alınarak bir anlamlandırma yapıldığı görülmektedir. Ayetin muhataplarının yahudi ve hristiyanlar olup bunların amaçlarının Hz. Muhammed'e tabi olanların kalplerinde şüphe uyandırarak kendi dinlerine girmelerini sağlamak olduğu belirtilir. Ayetin dipnotunda Necran hristiyanlarının Hz. İsa hakkında kullanılan bazı bilgileri çarpıtarak müminlerin aklını çelmeye çalıştığı ifade edilmiştir. Necran hristiyanlarının bu bilgilerin doğrusunu bildiği halde bu şekilde söylemeleri "fitne peşinde koşmak" olarak ifade edilmiş, bu duruma itibar etmeyen tevhit ehli samimi mü'minlerin ise "ilimde derinleşenler" olduğu ifade edilmiştir.¹⁹⁸

Müteşâbihata konu olan bir başka ayette Fetih Suresi 10. ayettir. Ayette geçen "...Allah'ın eli onların elleri üzerindedir..."¹⁹⁹ ifadesi hakkında müellifler, bu ifadenin ilk cümleyi teyit anlamı taşıdığı ve burada mü'minlerin biat sırasında Hz. Peygamber'le el sıkışmalarının kastedildiği görüşündedir. Bu sözün aslında Allah'a verilmiş olduğu, Hz. Peygamber'in de burada ilahî iradeyi temsil ettiği ifade edilir. Ayetin bağlamı dikkate alındığında "Allah'ın eli" ifadesinin anlamının gayet açık olduğu söylenmektedir. Kur'an'ı bağlamından koparıp bağımsız bir metin olarak, bir "mushaf" olarak okumanın bu tür ifadeleri anlaşılabilir hale getirdiği söylenmektedir. Nüzul çağında her ayetin anlaşıldığı herhangi bir müşkil veya müphem söz konusu olmadığı ifade edilmiştir.²⁰⁰

1.4. Mukattaa Harfleri

Kur'an'da yirmi dokuz surenin başında bulunan mukattaa harfleri, her dönemde ne olup ne olmadığı konusundaki tartışmaların canlılığını kaybetmeden devam ettiği konulardan biridir. Mukattaa harfleri konusunda alimler, bu harflerin anlamı olup olmadığı ekseninde çeşitli görüşler belirtilmiş, bunun yanı sıra şifresel manalarının olduğuna dair düşünceler de -yahudi geleneğinin etkisiyle olsa gerek- ileri sürülmüştür. Mukattaa harflerine şifresel manalar yükleme hevesi, günümüzde de oldukça revaçtadır. Ayrıca

¹⁹⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, ss. 116-118.

¹⁹⁸ *Age*, s. 117.

¹⁹⁹ Fetih Suresi 48/10, *Kur'an Yolu Meali*, s. 511.

²⁰⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 1095.

müsteşrikler de bu konuda fikir beyan etmekten geri durmamışlardır.

Tevhit Mesajı müelliflerinin mukattaa harfleri hakkındaki görüşlerinin, Bakara Suresi 1. ayetin dipnotunda, Taberî'nin mukattaa harflerine dair kanaatleri üzerinden açıklandığını görmekteyiz. Taberî'ye göre, mukattaa harfleri Kur'an'ın müteşabih ayetlerindedir. Bu harflerde özellikle yahudilerin ebced hesabına dayanarak yaptıkları yorumlara bir tür reddiye söz konusudur. Harflerden hesaplar ve anlamlar çıkartmak da yanlış bir tutum olarak değerlendirilmiştir. Buna dayanarak eserde, Kur'an ayetlerinin olumladıkları ikame anlamlarının yanı sıra reddettikleri nefiy anlamlarının da bulunduğunu yani her bir ayetin bir taraftan bir anlamı ispat/tespit ederken diğer taraftan muhatapların belli bir inancını, düşüncesini, âdet veya uygulamasını reddetmekte, bir duruma cevap teşkil etmekte olduğu ifade edilmektedir.²⁰¹ Müellifler, bu görüşten tam olarak emin olmadıklarını da ayrıca belirtmişlerdir. Eserde konuyla ilgili kesin bir dille ifade edilen önemli husus ise bu ayetlerin bir sır veya şifre olmadıkları, anlattıkları mesajın vahye ilk muhatap olan insanlar tarafından açıkça ve kolaylıkla anlaşılmış olduğudur.²⁰² Bu ifadelerin, eserin ana yapısını oluşturan sîret-nüzul merkezli tefsir anlayışına paralel bir yorum olduğu dikkat çekmektedir. Eserde, içinde mukattaa harfleri bulunan diğer surelerde ayrıca bir açıklama yapılmadan Bakara Suresi 1. ayetinin dipnotuna atıfta bulunulduğu görülmektedir. Fakat Yâsin Suresi 1. ayetinin dipnotunda İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayet olduğu belirtilerek "Yâ-sîn" ifadesinin "ey insan" manasına geldiği ve Hz. Muhammed'e bir hitap olduğu ifade edilmiştir. Yine Tâhâ Suresi 1. ayetin dipnotunda da bu harfler üzerine farklı yorumlar olduğu belirtilmiş fakat bu farklı yorumların neler olduğundan bahsedilmemiştir.²⁰³

1.5. Kıraatler

Kıraat ve yedi harf meselesi, İslam alimlerinin üzerinde en çok fikir beyan ettikleri ve çeşitli tartışmalara konu olan başlıklardan bir tanesidir. "Hz. Peygamber, yedi harfle ilgili tüm rivayetlerin de delalet ettiği üzere, Medine döneminde Kur'an'ın anlam merkezli okunmasına izin vermiştir. Sünnî alimlerin ortak kanaatine göre nüzul döneminden sonra kaldırılan bu iznin²⁰⁴ temel maksadı ise Kur'an'ın kolayca okunup öğrenilmesine katkı sağlamaktır. Bu noktada, Hz. Peygamber'in hitap ettiği kitlenin kültür, lehçe vb. konularda homojen olmayışının getirdiği zorluklarla tebliğ görevinin bir metnin iletilmesinin ötesinde, bir mesajın iletilmesi anlamını taşıması bir araya gelince Hz. Peygamber'in Müslümanlara

²⁰¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 6.

²⁰² *Age*, s. 6.

²⁰³ *Age*, s. 668.

²⁰⁴ Ebû Bekr Muhammed el-Bâkılânî, *Nüketü'l-İntisar li Nakli'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Zağlûl, İskenderiye 1971, s. 115-116.

böyle bir kolaylık tanınmasının son derece doğal bir gelişme olduğu görülecektir.²⁰⁵ Özellikle Sünnî alimlerin, söz konusu okuma tarzının daha sonraki dönemlerde geçerli olup olmadığı hususunda olumsuz fikir beyan ettikleri görülmektedir.²⁰⁶

Tevhit Mesajı'na baktığımızda müelliflerin, kıraat ve yedi harf meselesine dair uzun uzadıya açıklamalar yapmadığını görmekteyiz. Kıraat kavramının sadece beş ayette doğrudan adının geçtiği görülmekle beraber bu ayetlerde de -Nisa suresi 1. ayetinin dipnotu hariç- konuyla ilgili fikir beyan etmekten ziyade ayete verilen manayı temellendirmek adına kıraat imamlarından hangisinin okuyuşunun tercih edildiği söylenilmekle yetinilmiştir. Örneğin Nisa Suresi 66-68. ayetlerin tefsirine baktığımızda, 66. ayette geçen "...İçlerinden pek azı müstesna bunu yapmazlardı..." ifadesinin pek çok mealde bu şekilde anlamlandırıldığı eserde ise, ayetteki vurguyu yok ettiği ve anlamı aktarmadığı gerekçesiyle "...içlerinden kaçısı bu fedakârlıkları gösterebilirdi ki?..." şeklinde anlamlandırıldığı belirtilmektedir. Bu anlamlandırmanın kıraate uygun olduğu ifade edilmiştir.²⁰⁷ Meryem Suresi 19 ve 20. ayetlerinde ise müelliflerin "...Ben sana tertemiz bir erkek çocuk başışlamak amacıyla rabbim tarafından gönderilmiş bir elçiyim..."²⁰⁸ ifadesinin "...Ben Allah'ın sana gönderdiği elçiyim, sana tertemiz bir erkek evlat müjdesiyle geldim..." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Eserde bu çevirinin, İmam Nâfi'nin ravilerinden Verş, yedi kıraat imamından biri olan Ebû Amr ve dokuzuncu imam olan İmam Yâkub'un okuyuşuna göre yapıldığı belirtilmektedir.²⁰⁹ Rum suresi 31-32. ayetlerde geçen "...şirke sapanlar..." ifadesinin yerine "...Tevhitten ayrılıp değişik inançlara sapan..." ifadesinin tercih edildiği görülmektedir. Bu yorumu Taberi'nin de aktardığı ve kıraat imamlarından Hamza ve Kısâî'nin de bu anlamlandırmayı destekleyecek şekilde okuduğunu belirtilmiştir.²¹⁰ Tekvir Suresi 24. ayette, "...O gayba ait bilgileri sizden esirgemez..."²¹¹ ifadelerinin ise eserde, "...sizlere tebliğ ettiği Kur'an'ı ondan öğrenmiştir..."²¹² şeklinde yorumlandığını görmekteyiz. Bu yoruma, kıraat imamlarından İbn Kesîr, Ebû Amr, Kısâî ve Ruveys'in okuyuşları dayanak olarak gösterilmiştir. Ayrıca Mukatil'in de bu yoruma öncelik verdiği belirtilmiştir.

Yukarıda verilen ayetler ve yorumları incelendiğinde eserin kıraat farklılıklarını

²⁰⁵ bk. Ömer Özsoy, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Kitabiyat Yay, Ankara 2002, s. 33.

²⁰⁶ Mustafa Öztürk, "Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış", *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, S. 1, Adana 2003, s. 209.

²⁰⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 220

²⁰⁸ Meryem Suresi 19/19, 20, *Kur'an Yolu Meali*, s. 305.

²⁰⁹ Elik, Coşkun, *age*, s. 653

²¹⁰ *Age*, s. 869

²¹¹ Tekvir Suresi 81/24, *Kur'an Yolu Meali*, s. 586.

²¹² Elik, Coşkun, *age*, s. 1383.

verdiği manayı teyit amacıyla kullandığı açıkça görülmektedir. Müellifler, Nisa Suresi 1. ayetinin dipnotunda ise bu ayetteki kıraat farklılıkları üzerine yapılan tartışmalara kısaca yer vermiş, konuyla ilgili Ebû Hayyân'ın değerlendirmelerinin önemli olduğuna vurgu yapmıştır. Ebû Hayyân'ın anlamın lafza değil rivayetlere göre şekilleneceğini öngördüğünü, lafızdan yola çıkarak anlam değerlendirmeleri yapmanın yanlışlığı üzerinde durduğu belirtilmiştir. Müelliflerin, bu açıklamayla aslında Ebû Hayyân'ın fikirleri üzerinden kıraatlere bakış açısını da dolaylı yoldan tespit etmiş oluyoruz.

1.6. İ'cazu'l-Kur'an

İslam'ın hızla yayılması ile birlikte Kur'an'ın muhafazasını sağlamak ve ortak bir bakış açısı elde etmek adına, Kur'an'ın pratik boyutuyla beraber teorik boyutu da geliştirilmeye başlanmıştır. Kur'an'ın i'cazu meselesi de Kur'an-ı Kerîm'in, Kur'an'ın benzerini getirme konusunda müşriklere meydan okuyan bazı ayetlerinin tahlili ile başlamış olup günümüze kadar gelmiştir. Hicrî IV. asırdan itibaren -ilk dönemlerde de konuyla ilgili çalışmalar olmakla birlikte- "İ'cazu'l-Kur'an" kavramının ıstilahî manada kullanıldığını ve bu konuda müstakil eserler verilmeye başlandığı görülmektedir.²¹³ Kur'an-ı Kerîm, şiir ve belagatin en üst seviyede olduğu bir dönemde Arap toplumuna gönderilmiştir. Müşriklerin Kur'an'ın beşer sözü olduğu iddiası üzerine ise tehdidi ayetleri inmiştir. Bu ayetlerde sırasıyla müşriklerden Kur'an'a "benzer bir kitap"²¹⁴, "on sure"²¹⁵ ya da "bir sure"²¹⁶ getirmeleri istenmiş, insanlar ve cinler bir araya gelseler de bunu başaramayacakları ayetlerde ifade edilmiştir. Kur'an-ı Kerîm'in tehdidinin mucize oluşu konusunda alimler ittifak etmekle beraber Kur'an'ın, hangi yönlerden mucize olduğu konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Kur'an'ın her yönüyle mucize olduğunu savunanlar olduğu gibi üslup, insanın ihtiyaçlara cevap vermesi, çeşitli ilimleri içinde barındırması, gaybtan haberler vermesi, sayısal değerler, uzun bir sürede indirildiği halde ayetler arasında çelişki olmaması, Hz. Peygamber tarafından içerisinde kendisine yönelik ikazlar olmasına rağmen değiştirilmeden iletilmesi gibi alanlarda kategorize edildiği görülmektedir. Çağdaş tefsirlere baktığımızda kapsamın biraz daha genişlediği, Kur'an'ın lafzi i'cazından çok Kur'an'ın içeriği ve vermek istediği mesaj üzerinde durulduğu görülmektedir.

Tevhit Mesajı'nda müellifler, İ'cazu'l-Kur'an meselesine dair net bir görüş ifade etmemiştir. O yüzden bir fikir edinebilme açısından konunun başlangıç noktası kabul

²¹³ bk. Enver Arpa, "İ'cazu'l Kur'an Konusunda Farklı Bir Yaklaşım", *AUIFD*, Ankara 2002, C. XLII, S. 1, s. 81-107.

²¹⁴ İsrâ Suresi 17/88, *Kur'an Yolu Meali*, s. 290.

²¹⁵ Hud Suresi 11/13, *age*, s. 222.

²¹⁶ Yunus Suresi 10/38, *age*, s. 212.

edilebilecek Bakara 2/24, Yunus 10/38, Hûd 11/13, Tûr 52/34, Kasas 28/49 gibi ayetlerden yola çıkılarak müelliflerin İ'cazu'l-Kur'an konusuna yaklaşımı değerlendirilebilir. Belirtilen ayetlerde ya herhangi bir görüş belirtilmediği ya da dipnotlarda sadece "sûre" kavramının açıklandığını görülmektedir. "Sûre" kavramının, şu anki ıstılahî anlamdaki kullanımından ziyade nüzul döneminde bu kelimenin "bir grup ayet" ya da "Kur'an" anlamına geldiği ifade edilmiştir. Sadece Bakara 22. ve Nisa 82. ayetin dipnotunda bu konuya dolaylı yoldan temas edildiğini görmekteyiz. Burada i'caz konusu direkt ele alınmamakla birlikte konunun, belli bölümleriyle ilgili ipucu verecek mahiyettedir diyebiliriz. Bakara Suresi 22. ayette geçen "...sizin için yeri döşek, göğü bina kılmıştır..."²¹⁷ ifadeleri "...yeryüzünü yaşamanız için en uygun şekilde düzenlemiş, gökyüzünü adeta bir koruyucu gibi üzerinizde yükseltmiş..." şeklinde anlamlandırılmıştır. Ayetin dipnotunda bu konuda bilimsel çıkarımlarda bulunan Razî'nin ve Menar tefsirinin bakış açısı eleştirilmiştir. Menar tefsirinde "İlm-i İ'caz" başlığı altında ele alınan bu ifadelerin Kur'an'ın konusu olmadığı, bu konuları Kur'an'da aramanın onu konuşmadığı bir alanda konuşturmak olduğunu belirtilir. Müelliflerin bilimsel tefsiri kabul etmediğini de göz önünde bulundurduğumuzda Kur'an'ın çeşitli ilimleri içinde barındırması yönünden i'cazını kabul etmediği görüşüne ulaşabiliriz.

Nisa Suresi'ni genellikle "...Kur'an'ı inceleyip düşünmüyorlar mı? Eğer Allah'tan başka birinden indirilmiş olsaydı onda birçok tutarsızlık ve çelişki olurdu." şeklinde anlamlandırılan 82. ayetin de eserinde, "...Eğer bu vahiy Allah'tan başka bir kaynaktan gelmiş olsaydı diğer ilahî kitapları tasdik etmezdi..."²¹⁸ şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayetin dipnotuna baktığımızda, Kur'an'ın iç çelişkilerden uzak olmasından hareketle "İ'cazü'l-Kur'an" literatürünün geliştirildiği ancak burada sözün iç çelişkilerden uzak olmasının Allah'a ait olduğuna dair açık ve kesin bir delil teşkil etmediğini, insanların da birbiriyle çelişmeyen ifadeler içeren kitaplar meydana getirebileceği ifade edilmiştir. Ayetin nüzul ortamı ve bağlamı dikkate alındığında, ayete önceki kitapları tasdik manası verilebileceği belirtilmiştir. Buradan hareketle müelliflerin, iç çelişkilerden uzak olması yönüyle Kur'an'ın i'cazını kabul etmedikleri görülmektedir. Sonuç olarak müelliflerin İ'cazu'l-Kur'an meselesine yaklaşımına dair açık ve net bir ifadeye rastlayamadık. Söz konusu ayetlerden hareketle bir görüşe ulaşmaya çalışsak da bu veriler sadece müelliflerin i'caz meselesine dair birkaç görüşünü tespit edebilmemizi sağlamıştır.

²¹⁷ Bakara Suresi 2/22, *Kur'an yolu Meali*, s. 3.

²¹⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 224.

2. TEFSİRİN BAZI KONULARA YAKLAŞIMI

2.1. Bilimsel Konular

Dirayet tefsirinin ortaya çıkışı ile başlayan ve zamanla başlı başına bir alan haline gelen bilimsel tefsiri, genel olarak şu şekilde tanımlamak mümkündür: “Bilimsel tefsir, bilimsel verilerle ayetlerin delâletleri arasındaki uyumu araştıran ve açıklamaya çalışan tefsirdir.”²¹⁹ Son iki asırdır Kur’an-ı Kerîm’i bilimsel ve felsefî gelişmeler doğrultusunda yorumlama çabaları, İslam dünyasındaki Batılılaşma hareketleriyle eş zamanlı bir süreç izlemektedir.²²⁰ Bu anlayışın temel gayesi; Kur’ân ibarelerindeki ilmî istilahları tefsir ve oradan çeşitli ilim ve felsefî görüşleri istihraç etmektir. Bu anlayışta olanlarda Kur’ân’ın bütün ilimleri ihtiva ettiği düşüncesi vardır.²²¹ Müfessirlerin bir kısmı, Kur’an’ın tüm ilimleri içermesi, hidayete yönelmesi ve Kur’an’ın evrenselliğini bildiren ayetleri delil göstererek bilimsel tefsiri savunmuş; bir kısım müfessir ise Kur’an’ın bir ilim değil din kitabı olduğunu, bilimsel verilerin zamanla değiştiğini ve Kur’an’ın ümmi topluma indiğinden hareketle bilimsel tefsir yazma düşüncesine karşı çıkmışlardır. Kimi müfessirler ise bu anlayışı ihtiyatlı olarak savunmuşlardır. Özellikle ülkemizde Kur’an’ın şifresel özellikler gösteren bir metin olarak okunması ve bunun bir hayli taraftar toplaması bilimsel tefsirin hala revaçta olduğunu göstermektedir.²²² Bu çıkarımlar da çoğu zaman kişilerin öznel tercihlerine bağlı olmaktadır. Kelimenin ifade ettiği anlam, siyak ve sibak dışlanmaktadır. Bunun yanı sıra kişiler kendi öznel fikirlerini Kur’an metnine onaylatmak gibi yanlış bir anlayışın içerisine girmektedir.²²³

Tevhit Mesajı’nda müelliflerin bu konudaki yaklaşımına baktığımızda, bilimsel verilerle Kur’an’ın açıklanmasına karşı oldukları görülmektedir. Hz. Peygamber’in ve sahabelerin yani Kur’an’ın ilk muhataplarının zihin dünyasında karşılık bulamayan bir anlamlandırmanın söz konusu olamayacağını savunmaktadırlar. Kur’an lafızlarının anlaşılması konusunda bazı ilginç konulara yer verilmesi ve Kur’an’ın kendilerine inen Arapların bilmedikleri bazı lafız ve kavramlarla açıklanmasını doğru bir çaba olarak görmemektedirler. Eserde bilimsel tefsire konu olabilecek birkaç ayetin ne şekilde anlamlandırdığını değerlendirmek bu konuda daha somut fikirler edinmemizi sağlayacaktır.

²¹⁹ Celal Kırcı, “Bir Anlama Sorunu Olarak Kur’an Yorumlarında Rasyonalizasyon”, *Tarihten Günümüze Kur’an’a Yaklaşımlar, İYV Kur’an ve Tefsir Akademisi*, İstanbul 2010, s. 206

²²⁰ Dücan Cündioğlu, *Tefsirde Helenizm Bilimsel Tefsir Zaafı ve Eleştirisi, Bilgi ve Hikmet*, Güz 1993, S. 4, s. 153.

²²¹ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay. Ankara 2005, s.745.

²²² Süleyman Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2009, s. 10.

²²³ Gezer, *Kur’an’ın Bilimsel Yorumu*, s. 10.

Örneğin A'raf 7/54²²⁴ ayetini incelediğimizde, "Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması" ifadeleri Allah'ın yeryüzünün ve gökyüzünün mutlak hakimi olduğu şeklinde tefsir edilmiştir. Yine ayette geçen, gece ve gündüzün durumu, güneş ve yıldız ilişkisi ise Allah'ın kulları için verdiği sonsuz nimetler olarak yorumlanmıştır. Burada, altı gün ifadesinden maksadın jeolojik devirler olmadığı, Kur'an'ın yaratılışla ilgili teknik bir bilgi vermediği aksine buradaki asıl mesajın her şeyin mutlak sahibinin Allah olduğuna ve yalnızca O'na kulluk edilmesi gerektiğine dikkat çekilmiştir.²²⁵ Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken önemli bir husus da "Ey müşrikler!...Hal böyleyken nasıl olur da hiçbir şeye güç yetiremeyecek olan aciz varlıkları Allah katında söz sahibi kabul edersiniz?..."²²⁶ şeklinde ayette muhatabın belirlenmesi ve şefaet anlayışının eleştirilmesi de ayetin siyak ve sibakının göz önünde bulundurularak yorumlandığını göstermektedir. Kur'an'da "Allah'ın gökleri ve yeri altı günde yaratması ve arşa istiva etmesi", gece ve gündüzün durumu gibi ifadeler sıkça geçmektedir. Bu içerikte olan ayetler, müellifler tarafından yukarıdaki bakış açısı dikkate alınarak yorumlanmıştır.

Yine "tatlı su ile tuzlu suyun birbirine karışmadığını" anlatan ve bir dönem ülkemizde de Jacques Yves Cousteau'nun bu ayete binaen müslüman olduğu iddia edilen söylemlerin meşhur olduğu Rahman suresi 19-20. ayetlere²²⁷ baktığımızda ise müelliflerin, bu konudaki kanaati daha net ortaya çıkmaktadır. Müellifler, bu ayetten yola çıkılarak birtakım bilimsel keşiflerin Kur'an'da haber verildiği şeklindeki "bilimsel tefsir" tezinin, Kur'an dünyasından tamamen kopuk olduğunu belirtmişlerdir. Zira Hz. Peygamber'in ya da vahyin nüzulüne şahit olan diğer muhataplarının akıllarının ucundan dahi geçmeyecek şeyleri Kur'an ayetlerine yüklemenin, Kur'an'ı konuşmadığı bir alanda konuşurmak olduğu ifade edilmiştir. Tefsirde amacın, Kur'an'ın her dönemde kazandığı iddia edilen yeni anlamları icat etmek veya ihdas etmek değil ilk muhatapların onu nasıl anlamış olduklarını tespit etmeye çalışmak olduğu vurgulanmıştır.²²⁸

Eserin bilimsel tefsire bakışı konusunda örneklerimizi çoğaltmak mümkündür. Tevbe 36-37, Bakara 22, Âl-î İmran 49, Kıyame 3-4, Ra'd 41, Enbiya 30-33, Fatır 1-2... gibi. Sonuç olarak müellifler, bilimsel yorumun ayetlerin siyak ve sibakından uzak olduğunu ve

²²⁴ Ayet mealen: "Şüphesiz ki rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan sonra arşa istiva eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi, ayı ve yıldızları emrine boyun eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, yaratmada buyurma da yalnız ona aittir. Alemlerin rabbi olan Allah yüceler yücesidir." şeklindedir.

²²⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 365.

²²⁶ *Age*, s. 1154.

²²⁷ Ayet mealen: "O, birbirine kavuşmak üzere iki denizi salıverdi./Aralarında bir engel vardır; birbirlerine karışmazlar." şeklindedir.

²²⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 1154.

Kur'an'ın temel mesajının bu olmadığını savunmaktadırlar.

2.2. Fıkhî Konulara Yaklaşımları

2.2.1. Faiz (Ribâ)

Türkçe'deki yaygın karşılığı "faiz" olan Arapça "ribâ" kelimesi, borç verilen bir parayı veya malı belli bir süre sonunda belirli bir fazlalıkla yahut borç ilişkisinden doğan ve süresinde ödenmeyen bir alacağa ek vade tanıyıp bu süreye karşılık onu fazlalıkla geri almanın veya bu şekilde alınan fazlalığın adıdır.²²⁹ Allah tarafından faizin haram kılınışı ayetlerle sabit olup alimler arasında da bu konuda ittifak vardır. Fakat faizin kapsamı konusunda çeşitli yorum farklılıkları mevcuttur. Örneğin Fazlurrahman ve Reşit Rıza gibi bazı çağdaş dönem alimleri ilk vadedeki fazlalığın faiz olmayacağını, ikinci bir vadeye karşılık fazlalık talep etmenin faiz olarak kabul edilebileceğini ifade etmişlerdir. Yani bileşik faizi haram olarak görmüşlerdir. Bu görüşlerini ise Câhiliye döneminde Arapların yapmış oldukları uygulamaya dayandırmaktadırlar. İmam Malik'in Muvattaa'sında Zeyd b. Eslem'den aktarılan bir rivayete göre, Cahiliye'de birisinde vadeli bir alacağı olan kimse, alacağının zamanı gelince borçlusuna: "Borcunu ödeyecek misin, yoksa arttıracak mısın?" der ve verirse alır, veremezse alacağının üzerine faiz ilâvesiyle bir müddet daha ertelemektedir.' demektedir.²³⁰ Faizin kesin bir dille yasaklandığı Âl-i İmran Suresi 10. ayette geçen "kat kat" ifadesi hakkında ise müfessirler, ayette geçen 'kat kat' kaydının, faiz yasağının sınır ve şartlarının belirtilmesi amacıyla değil Arapların o günlerde en çok uyguladıkları bir faiz şeklinin açıklanması maksadıyla zikredildiğini kabul ederler.²³¹

Tevhit Mesajı müelliflerinin faiz konusundaki yaklaşımı, Bakara Suresi 275. ayette²³² net bir şekilde görülmektedir. Eserde ayet, "Mallarını muhtaç insanlara yardım için fedakarca kullanmak yerine servetlerine servet katmak amacıyla tefecilik yapan, muhtaç kişilere verdikleri mal karşılığında ribâ/fahiş faiz alanlar mahşer gününde perişan bir halde diriltileceklerdir..."²³³ şeklinde anlamlandırılmıştır. Müellifler, bu ayette anlatılan "ribâ/tefecilik" kavramının varlıklı insanın, ihtiyaç durumunu fırsat bilerek ona borç vermesi ve hiçbir mali ve makul gerekçeye dayanmaksızın verdiği için çok daha fazlasını alması olduğu belirtmişlerdir. Ribânın günümüz faiz sistemiyle örtüşmediği fakat faiz adı altında

²²⁹ bk. İsmail, Özsoy, "Faiz", *DİA*, C. XII, s. 110.

²³⁰ Mâlik b. Enes, *el-Muvattaâ'*, 31. Alışveriş kitabı, 39. Borç ve Faiz, Çev. Ahmet Küçükpınar, 1. Baskı, Beyan yayınları, İstanbul 1994.

²³¹ Muhammed b. Ali Şevkânî, *Neylü'l-Evtâr*, Kahire 1971, C. I, ss. 423-424.

²³² Ayet mealen: 'Faiz yiyenler ancak şeytanın çarparak sersemlettiği kimse gibi kalkarlar. Bunun sebebi onların, "Âlim satım da ancak faiz gibidir." demeleridir. Halbuki Allah âlim satımı helal, faizi ise haram kılmıştır. Artık kime Allah'tan bir öğüt erişir de faizciliği bırakırsa geçmişte yaptığı kendisine aittir, işi de Allah'a kalmıştır. Kim de yine faizciliğe dönerse işte bunlar orada devamlı kalmak üzere cehennemliklerdir.'" şeklindedir.

²³³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 106.

yapılan işlemlerin önemli bir bölümünün bu kapsama girdiği ifade edilmiştir. Burada Kur'an'ın tenkit ettiği şeyin zaruret nedeniyle bu tür işlemlere başvurmak durumunda kalan insanların yaptığı değil, onların çaresizliklerini fırsat bilenlerin durumu olduğu belirtilir. Ayette söz konusu işlemin adının "faiz" olması değil, muhtaç insanların ihtiyaçlarını fırsat bilip onlar üzerinden makul miktardan fazla kazanç elde edilmesi olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü ribanın yasaklanmasının ardında ihtiyaç sahiplerinin durumunu istismar edip insafsızca hareket eden tefecilerin durdurulması gibi bir maksadın olduğu belirtilmektedir. Dolayısıyla yapılan işlemin başka ifadelerle sunulması bu işlemleri doğrudan "faiz" adıyla yapılmasından farksız olmadığı söylenerek benzer şartlarda yapılan bu gibi işlemlerin içerisinde en uygun olanının insanlara haksızlığın ve zulmün yapılmadığı, müşterinin yararının azami ölçüde gözetildiği işlemler olduğu ifade edilmiştir.²³⁴ Burada dikkatimizi çeken husus, eserde özellikle vurgulanan "Kur'an'ın tenkit ettiği şeyin zaruret nedeniyle bu tür işlemlere başvurmak durumunda kalan insanların yaptığı değil onların çaresizliklerini fırsat bilenlerin durumu" ifadesidir. Burada faiz alanın durumu belirtilmemekle beraber sahih hadislerde de görüldüğü üzere faiz almanın da vermenin de haram olduğunu bilinmektedir.²³⁵

Müfessirlerin faizin açıkça yasaklanmasına hatta bazı müfessirlerin ayette geçen "kat kat" ifadesinden dolayı bileşik faizin yasaklandığına delil olarak gösterdiği bir diğer ayette de Âl-i İmrân Suresi 13. ayettir.²³⁶ Tevhit Mesajı müelliflerinin bu ayeti 131 ve 132. ayetlerle birlikte değerlendirilerek "Ey tevhide ve elçimize inanlar! Allah sizi İslam'la müşerref kıldıktan sonra Câhiliye dönemindeki gibi verdiğiniz borcun süresi gelip borçlu borcunu ödemeyince, süreyi uzatma karşılığında üstüne fazlasını ekleyerek riba almayınız, tefecilik yapmayınız..."²³⁷ şeklinde anlamlandırdığı görülmektedir. Eserde kimi müfessirlerin önceki ve sonraki ayetlerle münasebet kurarak bu ayette Uhud kıssasının anlatıldığını ifade ettikleri, kimi müfessirlerin de bu ayetler arasında münasebet aramaya gerek olmadığını zira Kur'an'ın üslubu gereği zaman zaman bir konudan bahsederken başka bir konuya geçtiğini ifade ettikleri belirtilir. Uhud kıssası ile münasebet kuran Râzî, Kaffâl

²³⁴ Elik, Coşkun, *Tevhît Mesajı*, s. 106-107

²³⁵ Ahmed Davutoğlu, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, , 22 Müsakat Bahsi, 14 Riba Babı, 1584, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978. (Hadis : 'Bize Ebû Bekir b. Ebî Şeybe rivayet etti. (Dedi ki): " Bize Vekî' rivayet etti. (Dedi ki) : Bize İsmail b. Müslim el-Abdî rivayet etti. (Dedi ki) : Bize Ebu'l-Mütevekkil En-Nâcî, Ebû Saîd El-Hudrî'-den rivayet etti. Şöyle demiş: "Resûlüllah: "Altına mukabil altın, gümüşe mukabil gümüş, buğdaya mukabil buğday, arpaya mukabil arpa, hurmaya mukabil hurma, tuza mukabil tuz misli misline peşin satılır. Her kim ziyade verir veya alırsa muhakkak ribâ yapmıştır. Alanla veren bu hususta müsavidir." buyurdular.')

²³⁶ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Kat kat faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz." şeklindedir.

²³⁷ Elik, Coşkun, *age*, s. 166.

gibi alimlerin bu münasebeti, müşriklerin ribadan kazandıkları paralarla ordular tesisi ettikleri, müslümanların da onlara bakıp böyle bir hata yapmasınlar diye uyarı yapıldığı şeklinde kurdukları ifade edilmiştir. Alûsî ve Muhammed Abduh gibi bazı müfessirlerin ise bu konuda zorlama bir yorum yaptığı belirtilmiştir. Müelliflerin -Taberî'nin görüşünü dikkate alarak- Cahiliye döneminde yaygın bir ticarî uygulama olan ribanın mali fedakarlıklarda bulunarak Uhud Gazvesi'ne katılan müslümanların savaşta mağlup olup ganimetten mahrum kalınca, mali sıkıntıya düştükleri ve bunu fırsat bilenlerin de riba ile işlem yapmaya başladıkları için bu ayetin nazil olduğu belirtilmiştir.²³⁸

2.2.2. Kısas

İnsanın saygınlığını merkeze alan İslam'da; kadın-erkek, hür-köle, güçlü-güçsüz ayrımı yapılmaksızın insanın saygınlığını ve hakkını ayaklar altına alan her türlü davranış yasaklanmış ve cezalandırılmıştır. Şüphesiz bir insanın en doğal hakkı da yaşama özgürlüğü ve bu özgürlüğünü temin eden şartların korunmasıdır. Maide Suresi 32. ayette de "... Bir cana kıymaya veya yeryüzünde fesat çıkarmaya karşılık olması dışında, kim bir kimseyi öldürürse bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir can kurtarırsa bütün insanların hayatını kurtarmış gibi olur"..."²³⁹ şeklinde belirtildiği üzere, insanın yaşam hakkı her şeyin üzerindedir. İnsanın yaşama özgürlüğünü kastî olarak elinden almaya çalışan ya da bu amaca hizmet eden her davranışa İslam, "kısas" cezası ile hüküm vermiştir. Kısas, kelime manası olarak sözlükte "arka arkaya gelmek, iz sürmek, birisinin yaptığı işi onun peşinden takip etmek" anlamlarına gelmektedir. İstilahî manada ise İslam ceza hukukunda kasten adam öldürme ve yaralama (müessir fiiler) suçlarında gerekli şartların da bulunması kaydıyla suçluyu işlediği fiilin dengi bir ceza ile cezalandırmak demektir.²⁴⁰ Kısas sadece İslam'a özgü değildir. Tevrat'ın bazı bölümlerinde de kısas cezasından ve uygulanışından bahsedildiği görülmektedir. Örneğin Tevrat'ın Tesniye (18/11) bölümüne bakıldığında "Bir adam insan vurursa katil, şahitlerin ifadesiyle öldürülecektir. Fakat bir canın ölmesi için tek şahit şahadet etmeyecektir. Ölüme müstahak olan katilin canı için diyet almayacaksınız, o mutlaka öldürülecektir." ifadelerinin yer aldığı görülmektedir. Yine Cahiliye döneminde de kısas uygulamasının olduğu bilinmektedir. Fakat Cahiliye'deki kısas uygulaması ile İslam'daki kısas uygulaması birbirinden oldukça farklıdır. Cahiliye döneminde, öldürülen kişinin kısas talep edecek yakınının güçsüz olması halinde kısas cezası, diyete dönüştürülmektedir. Ya da yanlışlıkla adam öldürme durumlarında da yine kısas uygulaması yapılmaktadır. İslam'da ise kısasın olabilmesi için kasıt şartı aranmış ve diyet isteme hususu

²³⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 166-167

²³⁹ Maide Suresi 5/32, *Kur'an Yolu Meali*, s. 112.

²⁴⁰ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "KISAS" md.

da ölenin yakınının isteğine bırakılmıştır. Ayrıca Cahiliye döneminde yapılan kısasta katilin yakınları da öldürülmektedir. İslam, bu durumu da birebir katilin cezalandırılması gerektiğini vurgulayarak reddetmiştir.

Tevhit Mesajı müelliflerinin, kısas konusuna yaklaşımını konu ile ilgili ayetleri değerlendirdiğimizde görmekteyiz. Bakara Suresi 178. ayete²⁴¹ baktığımızda, ayetin yorumunda işlenen cinayet suçları ile ilgili olarak kısas cezasının uygulamasında haddi aşmamanın yani katilden başkasını cezalandırmamanın farz kılındığı belirtilmektedir. Cinayeti kim işlediyse cezayı da onun çekmesi gerektiği, bu kişi hür de olsa köle de olsa kadın da olsa fark etmeyeceği belirtilmiştir. Öldürülen kişi ile katilin nitelikleri farklı bile olsa cezayı katilin alacağı ancak maktülün yakınları kısastan vazgeçip bağışlarsa, o takdirde davanın diyet yoluyla çözülmesi gerektiği ifade edilmiştir. Bu durumda maktülün yakınlarının duruma uygun düşecek bir diyet miktarı belirlemesi gerektiği, katil tarafın ise zorluk çıkarmadan bu diyeti ödemesi gerektiği belirtilmiştir. Allah'ın mü'minlere rahmetinden ve lutfundan dolayı kısası şart koşmadığı, diyet imkanı verdiği belirtilmiştir. Bununla beraber kim diyet almakla yetinmeyip kan davası güder ve kendi başına ceza vermeye kalkışırsa ahirette çok acı bir azap ile karşılaşacağı ifade edilmektedir. Ayetin açıklamasında da çeviride yansıtıldığı üzere farz olanın kısas değil, bu uygulamada haddi aşmak ve katilden başkasını cezalandırmak olduğu ifade edilmiştir.²⁴² Kısastan bahseden Nisa Suresi 92-93. ayetler²⁴³ ve Maide Suresi 32. ayete²⁴⁴ baktığımızda da ayetlerin nüzul sebepleri dikkate alınarak lafzî anlamları doğrultusunda çevrildiği, bazı yaklaşımlarda olduğu gibi kısas kanununun toplumun içinde bulunduğu şartlara ve ihtiyaçlara göre gerekli olduğu, bu gerekliliğin her zaman geçerli olmadığı görüşü ya da katilin öldürülmeyip ömür boyu hapis gibi makul cezalara baş vurulması gerektiği fikrine katılmadığı yaptığı çevirilerden de anlaşılmaktadır.

2.2.3. Zina

İslam'da büyük günahlar arasında sayılan zina, Kur'an'da İsra Suresi 17. ayette "Zinaya yaklaşmayın! Çünkü o hayasızlıktır, çok kötü bir yoldur." şeklinde de ifade edildiği gibi başka ayetlerde de kesin bir dille yasaklanmış ve bu konuda çeşitli cezalar getirilmiştir. Çünkü zina, toplumu oluşturan bireyin saygın yaratılışına aykırı, aile yapısına zarar veren,

²⁴¹ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Öldürülenler hakkında kısas size gerekli kılındı. Hüre hür, köleye köle kadına kadın. Ancak her kime, kardeşi tarafından bir şey bağışlanırsa artık ona hakkaniyetle uymalı ve diyeti ona güzellikle ödemelidir. Bu, rabbinizden bir hafifletme, bir rahmettir. Bundan sonra kim haddi aşarsa ona elem verici bir azap vardır."

²⁴² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 62.

²⁴³ *Age*, s. 228.

²⁴⁴ *Age*, s. 269.

nesebin karışmasına, toplumsal eşitsizlik ve itibarsızlığa yol açan kısacası toplumun manevî ve ahlakî değerlerini adeta sarsan mahiyette çirkin bir fiildir. Zina İslam'da olduğu gibi diğer semavî dinlerde de yasaklanmış ve yapan kimseler çeşitli cezalara tabi tutulmuştur. İslam zina suçunu önlemek adına çeşitli tedbirler koymuş, bu tedbirleri uygulamayıp zina yapanlar hakkında da iki tür ceza belirlemiştir. Bunlardan biri celde, diğeri ise recm cezasıdır. İslam hukukuna göre zina eden kişi erkek olsun kadın olsun eğer bekâr ise, yapmış olduğu bu fiilden ötürü celde (sopa vurma) cezasına çarptırılmaktadır. Celde bilindiği gibi Kur'ân'ın koyduğu bir cezadır.²⁴⁵ Recm ise İslam hukukunun zina fiilini işleyen evli kadın ve erkekler hakkında koymuş olduğu bir cezadır. Terim anlamı, nikâh altındaki zinakâr bir kadın ve erkeği özel bir şekilde taşıyarak öldürmek demektir.²⁴⁶ Bu ceza, Kur'ân'la değil fiili sünnetle sabit olan bir ceza türüdür. İbn Teymiyye, İbn Kayyim gibi fıkıhçılar hadislere dayanarak tövbe eden, kendiliğinden gelip suçunu itiraf eden suçlulara cezayı uygulayıp uygulamama konusunda ulü'l-emrin serbest olduğu sonucuna varmışlardır.²⁴⁷

Tevhit Mesajı müelliflerinin konu ile ilgili yaklaşımını ortaya koymak adına Nisa Suresi 15-16. ayetlerden²⁴⁸ başlayarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Eserde, 15. ayette geçen "Kadınlarınızdan çirkin fiillerde bulunanlar" ifadesi ile Medine'de zina suçunu adeta meslek haline getirmiş yani kötü yola düşmüş kadınların kastedildiği, yine ayette geçen "Allah'ın onlara açtığı yol" ifadesi ile de "evlilik" in kastedildiği belirtilmektedir. Eserde ayette geçen cezaların ayetin lafzına uygun olarak çevrildiği ve farklı bir yorum getirilmediği görülmektedir.²⁴⁹ Bu bağlamda Nur Suresi 2-3. ayetlere²⁵⁰ baktığımızda bu ayetler de geçen cezaların da lafzına uygun olarak çevrildiği görülmektedir. Eserde bu ayetle ilgili olarak -Taberî'nin yorumuna dayanarak- müşrik bir erkeğin, zina etmiş mümin bir kadınla evlenemeyeceği dolayısıyla bu ayetteki "nikah"ın, fiilî "evlilik" anlamında değil "cinsel ilişki" anlamına geleceği belirtilerek burada zina etmiş olan bir kişinin bu fiili ancak kendisi gibi biriyle yapabileceği gerçek müminlerin böyle bir fiile yanaşmayacağı ifade

²⁴⁵ Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İFAV Yay. İstanbul 2000, s. 275.

²⁴⁶ Ali, Şafak, *Mezhepler Arası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi, Erzurum 1977, s. 145

²⁴⁷ İbn Kayyim el- Cevziyye, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, Kahire 1955, C. III, s.79.

²⁴⁸ Ayet mealen: "Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun./İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir." şeklindedir.

²⁴⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 204.

²⁵⁰ Ayetler mealen: "Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz sopa vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanyorsanız, Allah'ın din,ni uygulama hususunda, o ikisine karşı merhamet duygunuza yenilmeyin. Müminlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya tanık olsun./Zina eden erkek ancak zinakar veya müşrik bir kadınla evlenir, zina eden kadını da ancak zinakar veya müşrik bir erkek alır. Bu müminlere haram kılınmıştır." şeklindedir.

edilmiştir.²⁵¹ Burada dikkatimizi çeken husus, Nur Suresi 2. ayette geçen "yüz sopa" cezasının evli veya bekâr ayrımı yapılmaksızın her ikisine de uygulanabileceği gibi bir anlam verilmesidir. Oysa geleneksel tefsir kaynaklarına hatta müelliflerin sıkça başvurduğu Taberî tefsirine baktığımızda, bekâr olarak zina yapan erkek veya kadının cezasının yüz değnek vurmaktan olduğu Hanefî mezhebi dışındaki diğer mezheplere göre ise bekâr olarak zina yapan kimseye yüz değnek vurmaktan birlikte bir yıl da sürgün cezası verildiği belirtilmektedir. Hanefîlerin ise sürgün etme cezasının halifenin takdirine bırakıldığını söyledikleri ifade edilir. Zina yapan kimsenin evli ise recmedileceği yani taşlanarak öldürüleceği, bu cezanın ise Resulullah'ın fiilen uygulaması ile sabit olduğu belirtilir.²⁵²

Geleneksel tefsir anlayışına göre birçok alim bekâr olarak zina edene yüz sopa, evli olarak zina edene ise recm cezası verileceği konusunda hemfikirdir. Eserde ise recm ile ilgili herhangi bir açıklamaya rastlanmamaktadır. Recm konusunda, bazı günümüz müfessirleri, hadislerin sahih olmadığı ya da "Hadisler daha önceki dinlere veya örf'e dayalı uygulamayı aksettirmektedir, ayetler gelince bu uygulamalar terk edilmiştir"²⁵³ yönünde görüşler öne sürmüşlerdir. Fakat uygulama sürecine bakıldığında ayetin nüzulünden sonra da evliler için recm uygulamasının uzun yıllar uygulandığı görülmektedir. Sahih hadis kaynaklarında konu ile ilgili olarak bizzat Hz. Peygamber'in hüküm verdiği ve Allah'tan başka ilah olmadığına ve kendisinin Allah'ın elçisi olduğuna iman eden kimseler arasında sadece üç büyük suçtan birini işleyenlerin ölüm cezasına çarptırılacağı, bunlardan birinin de zina eden "evlilik yaşamış" kadın ve erkek olduğunu²⁵⁴ belirten hadisler mevcuttur. Tevrat'ta da recm cezasının olduğu ve Hz. Peygamber'den sonra da raşid halifeler döneminde de recm cezasının uygulandığı bilinmektedir.²⁵⁵ Aynı surenin 4 ve 5. ayetleri²⁵⁶ ise iffetli ve mümin kadınlara zina iftirası atanlar hakkındadır. Geleneksel tefsir anlayışına göre zina iftirası atanın cezası tövbe ettiği takdirde seksen sopa hükmü kaldırılmaz. Taberî de tefsirinde "...Bu itibarla zina iftirasında bulunan kimse tevbe etse dahi kendisine seksen sopa vurulması hükmü kaldırılmaz."²⁵⁷ şeklinde ifade etmektedir. Eserde ise müelliflerin, tabiîn alimlerinden Şa'bî'nin yorumunu tercih ettiği görülmektedir. Diğer görüşlere göre ise tövbe

²⁵¹ Elik, Coşkun, *Tevhît Mesajı*, s. 746-747.

²⁵² Ebu Cafer Muhammed b. Cerir et-Teberî, *Taberî Tefsiri*, Çev. Karakaya, Hasan. Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 2017, C. 6, ss. 101-102.

²⁵³ Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, C. II, s. 229.

²⁵⁴ Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, Çev. Mehmet Sofuoğlu, *Sahihu'l-Buhârî Tercemesi ve Şerhi*, "Kitabu'd-Diyât", Ötüken Yay. İstanbul 1987.

²⁵⁵ bk. İbn'ül-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'an*, Kahire 1974, C. I, s. 359.

²⁵⁶ Ayetler mealen: "İffetli kadınlara iftira atan, sonra da dört şahit getiremeyen kimselere seksen sopa vurun ve artık onların şahitliklerini asla kabul etmeyin. İşte onlar yoldan çıkanların ta kendisidir./Bundan sonra tövbe edip hallerini düzelterler müstesna; Allah bağışlayıcıdır, çok esirgeyicidir." şeklindedir.

²⁵⁷ bk. Taberî, *age*, C. 6, s. 107-111.

eden kişinin "yalancı ve iftiracı" sayılmaktan kurtulduğu ve şahitliğinin kabul edilebileceği ancak sopa cezasından kurtulamayacağı ifade edildiği belirtilmektedir. Müellifler, cezalar arasında böyle bir ayırım yaparak bazı cezaları düşürüp diğerlerini düşürmemenin makul bir izahı olmadığını belirtmişlerdir. Taberî'nin bu durumu kısas ile mukayese ederek izah ettiği oysa Maide Suresi 23-24. ayetlerinde geçen "hirabe" (terör) cezasında bile pişmanlık söz konusu olduğu ve yakalanmadan önce pişman olduğunda affedildiği belirtilerek bununla kıyas edilebileceği ifade edilmiştir.²⁵⁸

2.2.4. Kadının Şahitliği

Toplumda kadının sosyal statüsünün değişmesiyle birlikte Kur'an'da yer alan kadına dair ayetler de günümüz normlarına göre yeniden yorumlanmaya başlanmıştır. Bunlardan bir tanesi de şüphesiz kadının şahitliği meselesidir. Konu ile ilgili çağdaş yorumlara baktığımızda günümüz hukuk kuralları çerçevesinde bir kadın ve bir erkeğin şahitliğinin denk olduğu ifade edilmektedir. Bakara Suresi 282. ayette belirtilen "... Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin de ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar..." şeklinde belirtilen husus çeşitli sebepler öne sürülerek yeniden yorumlanmaktadır. Tevhit Mesajı müelliflerinin konuya yaklaşımı da Bakara Suresi 282. ayet üzerinden tespit edilebilir. Ayetin çevirisine baktığımızda "...Şahitlik etmek üzere iki erkek bulamadığınız durumlarda, güveneceğiniz bir erkek ve iki kadın da şahitlik edebilir. Böylece kadın şahitlerden biri yanılacak olursa diğeri onu uyaracak ve şahitlik eksiksiz yapılmış olacaktır..."²⁵⁹ şeklinde lafzına uygun olarak anlamlandırıldığı görülmektedir. Fakat ayetin dipnotta verilen açıklamasına baktığımızda, eserde konu ile ilgili farklı bir görüş tercih edildiği görülmektedir. Açıklamada bütün müfessir ve fakihlerin vadeli borçlanmalarda iki erkek veya bir erkekle iki kadının şahitliğinin gerekliliği hükmünü çıkardıklarını belirtilmektedir. Bu yorumun birçok bakımdan tartışmaya açık olduğu ifade edilmiştir. Kur'an'ın nüzul döneminde, günümüzde olduğu gibi kadın ve erkeğin sosyal hayatta aynı mekanları paylaşmasının (ihtilat) mevzu bahis olmadığı hatta men edildiği düşünüldüğünde bir erkekle iki kadını bir araya getirerek birlikte şahitlik etmelerini sağlamanın mantıken mümkün olmadığı belirtilmiştir. Ancak bu konuda müelliflerin bu bakış açısını şu yönde bir eleştiriye tabi tutmak mümkündür. Kur'an'ın hiçbir zaman mevcut düzeni devam ettirme gibi bir niyeti olmamıştır. Zira kız çocuklarının toprağa gömülmesi, yaşlı kadınların mağduriyetine sebep olan zihar adetinin kaldırılması ya da kadının mirastan pay alması gibi hususlarda o dönemin

²⁵⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 747.

²⁵⁹ *Age*, s. 108-109.

toplumuna gelenekleriyle aksi yönde dönüşümler yaptığı bilinmektedir. Dolayısıyla iki kadın ve bir erkeğin yan yana gelmesi bahsi geçen durumlar kadar zor olmasa gerektir.

Müellifler; bu ayeti iki kadının şahitliğini bir erkeğin şahitliğine denk olduğu şeklinde tefsir edenlerin bu hükmü temellendirmek amacıyla kadının duygusallığı, unutkanlığı ve ticarî hayattan uzak olması gibi gerekçelere başvuranların "kadın" cinsi hakkında bu şekilde kesin ve umumi yargılarda bulunmalarının temelsiz olduğu ifade edilmiştir. Unutmanın kadın-erkek tüm insanlara özgü olduğu dolayısıyla bir kadın yerine iki kadının şahitliğinin de bunu gideremeyeceği belirtilmiştir. Kimi çağdaş düşünürlerin de bu ayetten kadınları ticarî/sosyal hayata ortak kılmak gibi anlam çıkardıkları ancak bu görüşün de Kur'an'ın konusu olmayıp müfessirin kendi çağına ait dönemsel ve konjonktürel yaklaşımları olarak değerlendirilmiştir. Eserde, bu ayetin dil bakımından olmasa bile en azından mantikî tutarlılık ve tarihî bağlam itibarıyla "İki erkek veya iki kadın, bulunmadığı takdirde ise bir erkek veya bir kadın şahit tutulmalıdır." şeklinde olması gerektiği belirtilmiştir. Ayetin üzerinde durduğu asıl konunun kadın-erkek eşitliği veya eşitsizliği değil "malın korunması" ve tarafların haksızlığa uğramaması olduğu ne var ki "vesile" olan şahitlik meselesi, "gaye" olan malın korunmasının önüne geçirildiği ifade edilmektedir. Günümüzde teknolojinin sunduğu imkanlarla -uluslararası boyutlarda dahi- şahitsiz alışverişler yapıldığı belirtilerek Kur'an'ın asıl üzerinde durduğu konunun tarafları ticarî hayatta zarar görmesini engellemek olduğu belirtilmektedir. Bu temel amaç göz ardı edilerek Kur'an'da kadının yeri ve önemiyle ilgili lehte veya aleyhte konuşmanın Kur'an'ı hiç konuşmadığı bir alanda konuşurmak olduğu vurgulanmıştır.²⁶⁰ Fakat müelliflerin -ayetin lafzında belirtilmediği halde- bir kadınla bir erkeğin şahitliğini savunması da aslında kadın ve erkeği bu konuda denk tutma çabasının bir ürünüdür.

2.2.5. Miras Dağılımı

Miras fıkıh terimi olarak "ölen bir kimsenin (mûris) mal varlığının akıbetini düzenleyen kuralların bütünü"nü ifade eder.²⁶¹ Miras meselesi geçmişten günümüze her toplumda var olan kimi zaman toplumdaki topluma intikal ederek kimi zaman da yepyeni bir düzen oluşturularak canlılığını korumuştur. Cahiliye döneminde uygulanan miras usulüne baktığımızda İslam'ın getirdiği miras sisteminden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Örneğin, Cahiliye döneminde Araplarda sadece savaşabilen ve ganimet toplayabilen erkek çocuğa miras kalmakta kadınlar ve diğer çocuklar mirastan pay alamamaktadır. Kur'an'da miras paylaşımı ve şartları çeşitli ayetlerde bildirilmiştir. Ancak miras hukukunun ana

²⁶⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 111.

²⁶¹ Hamza, Aktan, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. İstanbul 2005, s. 143.

hatları Nisa Suresi 11-12. ve 176. ayetlerle belirlenmiş diyebiliriz. Tevhit Mesajı müelliflerinin miras konusuna yaklaşımını da bu ayetlere getirdiği açıklamalardan çıkarmak mümkündür. Müellifler, Nisa Suresi 11 ve 12. ayetlerde bahsedilen miras paylaşımının muhtemel bir paylaşım tablosu sunmaktan ziyade varislere adil bir şekilde miras dağıtımını yapılmasına dair bir örnek kabilinden olduğunu belirtmektedirler. Bu ayetlerin lafızlarından hareket ederek mal paylaşımı yapıldığında bazı durumlarda eksiklik ve fazlalıklar ortaya çıkacağı ki bu durumun fıkhıta "avliye" ve "reddiye" meseleleri olarak adlandırıldığı ifade edilmiştir. Bu uygulamanın ilk olarak Hz. Ömer zamanında sahabe ile istişare ederek uygulandığı fakat son yüzyılda maksatları Kur'an'a ta'netmek olan bazı kimselerin, bu ayetlerde bir tür matematiksel hata olduğunu ileri sürdükleri belirtilmiş ve bazı din bilginlerinin çeşitli sebeplerle bu durumu reddettikleri ifade edilmiştir. Söz konusu iddiaların hasmane ve taraflı, ilmî ciddiyetten yoksun olduğu belirtilmiş bu durumun zımnen Hz. Ömer'in ve diğer sahabilerin Kur'an'ı yanlış anlamış oldukları anlamına geldiği ifade edilmiştir.

Müelliflere göre, bu ayetlerde muhtemel bütün durumlara ait miras dağıtım tablosu verilmemektedir. Ayette sunulan tablodan hareketle o tabloda sunulmayan durumlara ulaşmanın mümkün olduğu dolayısıyla Hz. Ömer'in yaptığının da bu olduğu belirtilmektedir. Ayetin bütün durumlara ilişkin çözüm olduğunu düşünüp sahabenin aklına dahi gelmeyecek matematiksel hesaplara girişmenin, Hz. Ömer ve sahabenin bu ayeti anlamadıklarını öngörmenin tefsir disiplini açısından Kur'an'ın anlam zeminini tahrip eden vahim bir durum olduğu ifade edilmiştir. Böyle bir anlayışın Kur'an'ın sahabenin (ve dolayısıyla Hz. Peygamber'in) anladığından farklı bir şekilde anlaşılmasını meşrulaştırıp ona her türlü farklı anlamın yüklenmesinin önünü açtığı düşüncesindedirler.²⁶²

2.2.6. Boşanma

Boşanma (talak), İslam dini ile birlikte ortaya çıkan bir mevzû olmayıp İslam'dan önce de dinî ve kültürel yapıyla harmanlanıp uygulanmakta olan bir meseledir. Cahiliye dönemine baktığımızda erkek öfkelendiği zaman haklı veya haksız karısını evinden uzaklaştırmaktaydı. Kadın kocasından herhangi bir tazminat alamamakta ve hiçbir hak iddia edememekteydi. Yahudilerde kadının fasıklığı sabit olduğu zaman erkek dinen onu boşamak zorundadır. Başka bir hükme göre ise on sene içinde çocuk doğurmayan bir kadın, cebren boşanmaya zorlanmaktadır. Hristiyanlıkta da İncil'de Hz. İsa'nın ağzından boşanmanın yasaklığı, boşayan ve boşananların bir daha evlenemeyecekleri ilan edilmiştir. İslam'da ise boşanma üç talakla gerçekleştirilir. Erkek, eşini birinci talakla boşadığı zaman bazen

²⁶² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 202-203.

pişmanlık duyar ve tekrar eşine dönmek ister. İşte bu takdirde kadının muvafakati alınmadan, ona mehir verilmeden ve yeniden nikâh kıyılmadan müracaat etmek mümkün olur. Eğer talak ric'i ve iddet de daha bitmemiş ise durum böyledir. Şayet iddet bitmişse veyahut talak bain ise yeniden nikâh kıymakla yine telâfisi mümkündür. İkinci talakta da yine aynı imkanlar mevcuttur. Eğer üçüncü talakla da boşarsa artık başka bir koca ile evlenmeden birinci kocasına helal olmaz.²⁶³

Tevhit Mesajı müelliflerinin boşanma konusundaki fikirlerini boşanma hususunda nazil olan ayetlerden tespit etmek mümkündür. Bakara Suresi 228. ayetin²⁶⁴ çevirisine baktığımızda müelliflerin, kadının iddetini beklemesi ve bu süre içerisinde evlenmemesi konusunda mevcut fikhî hükümlere tabi olduğu görülmektedir. Ayetin devamında erkeğin arayı düzeltme niyetinde olduğu takdirde kadın ile evlenmeye tekrar hak sahibi olduğu belirtilmiştir. Ayette "...erkeklerin onlar üzerinde bir derecesi mevcuttur..."²⁶⁵ şeklinde geçen ifadenin ise "...Böyle bir durumda eşlerin birbirleri üzerindeki hakları eşittir. Ancak erkekler kadınları koruyup kollama hususunda titiz olmalı, güçlü olmaları sebebiyle gerektiğinde çeşitli haklarından feragat etmelidirler..." şeklinde anlamlandırıldığı görülmüş ve bu çevirin klasik tefsirlerde de yer bulduğu ifade edilmiştir.²⁶⁶

Talak Suresi 4. ayete²⁶⁷ baktığımızda ise müelliflerin ayette geçen "adet görmeyen kadınlar" ifadesinin bazı meallerde "herhangi bir fiziksel rahatsızlık nedeniyle adet görmeyen kadınlar" şeklinde tercüme edildiği fakat bunun çağımızdaki fikirlerin etkisinde yapılmış bir yorum olduğu ve tefsirlerdeki genel çevirinin eserde yansıttıkları üzere "Adet halindeki kadınların iddet süreleri belli olmakla beraber; adetten kesilmiş kadınların ve henüz adet görme yaşına gelmemiş olanların..." şeklinde olduğu belirtilmiştir. Ancak söz konusu hükmün; vahyedildiği coğrafi, kültürel, tarihî ve geleneksel şartlar çerçevesinde değerlendirilmesinin gerektiği düşünülse de bu hususun henüz buluğa ermemiş kız çocuklarının evlendirilmeleriyle ilgili zihinlerinde cevabını bulamadıkları bazı istifhamlara yol açtığı belirtilmiştir.²⁶⁸

²⁶³ bk. Sadreddin Yüksel, *İslamda Kadın Hakları*, Rehber Yay. Ankara Eylül, 1993, C. 1, ss. 222-224.

²⁶⁴ Ayet mealen: "Boşanan kadınların kendileri üç adet görünceye kadar beklerler. Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Eğer taraflar arayı düzeltmeyi istiyorlarsa kocaları, onları kendilerine geri çevirme hususunda başkalarından daha ziyade hak sahibidirler. Kadınların mâkul ve meşrû ölçülerde ödevlerine denk hakları vardır; erkeklerin ise onların üzerinde bir dereceleri mevcuttur. Allah izzet ve hikmet sahibidir." şeklindedir.

²⁶⁵ Bakara Suresi 2/228, *Kur'an Yolu Meali*, s. 35.

²⁶⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 85.

²⁶⁷ Ayet mealen: "Kadınlarınızdan adetten kesilmiş olanlar ile adet görmeyenler hakkında tereddüt ederseniz onların bekleme süresi üç aydır. Gebe olanların bekleme süreleri ise doğum yapımlarıyla sona erer. Kim Allah'a saygısızlıktan sakınırsa Alah ona işinde bir kolaylık verir." şeklindedir.

²⁶⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 1232.

2.2.7. Çok Evlilik

Öteden beri en çok tartışılan ve görünen o ki tartışılmaya da devam edilecek olan, birçok İslam muhalifi ve müsteşrik tarafından İslam'ın aksayan yönü olarak gösterilen, çağdaş dönemlerde ise çeşitli şekillerde te'vil edilen meselelerden bir tanesidir çok evlilik. İslam'da bir erkeğin dörde kadar kadını, çeşitli şartları sağlamak suretiyle nikahlayabileceği hükmü mevcuttur. Bu hüküm, Nisa Suresi 3. ayette geçen "Yetimlerin hakkına riayet edemeyeceğinizden korkarsanız, beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikahlayın. Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın veya mülkiyetinizde bulunan cariyelerle yetinin; bu adaletten ayrılmamanız için en uygun olanıdır." ifadeleri ve aynı surenin 129. ayetinde geçen "Ne kadar üzerine düşseniz de kadınlar arasında adil davranma güç yetiremezsiniz; bari birine büsbütün kapılıp da diğerini askıda imiş gibi bırakmayın..." ifadelerinden çıkarılmıştır. Bu ayetlerden dörde kadar evlenmenin mübah olduğu, eşler arasında adaleti sağlayabilme şartıyla dörde kadar evlenilebileceği, adaletli davranmanın insan gücünü zorlayan bir durum olduğu ve bu konuda erkeğe düşenin tamamen eşlerinden birine veya birkaçına meylederek onu boşanmış gibi bırakmasının doğru olmadığı gibi hükümler çıkarılmıştır.

Tevhit Mesajı müelliflerinin, konu ile ilgili görüşlerini Nisa Suresi 3 ve 129. ayetlerden tespit etmek mümkündür. Eserde Nisa Suresi 3. ayet "...Kendileri ile evlenmeniz helal olan birçok kadın var; onlarla evleniniz. Ancak yetimlerin mallarını harcayarak evlenecek ve geçiminizi onların mallarıyla sağlamak suretiyle kendilerine haksızlık edecekseniz -hür veya köle- bir kadınla evleniniz..." şeklinde anlamlandırılmıştır. Ayette geçen "ikişer, üçer, dörder" ifadesinin sayısal bir sınırlama içermediği ayetin konusunun bu olmadığı ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in de uygulamasının böyle olmadığı dolayısıyla bu durumun ona has olduğunu düşünmenin de mesnetsiz olduğu belirtilmektedir. Ona has olanın mehirsiz bir şekilde kendini hibe eden kadınlarla evlenme ayrıcalığı olduğu ifade edilmektedir. Bu konuya delil olarak gösterilen "Dörtten fazla kadınla evlenmek sadece bana ait olan bir ruhsattır." şeklinde bir hadisin de olmadığı belirtilmektedir. Hz. Peygamber'in sahabelerden bazısına eşlerinden dördünü seçip diğerlerini boşamasını tavsiye ettiği şeklindeki rivayetlerin de bazı kişilere mahsus bir durum olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle diğer sahabenin, bunu umumi telakki ederek eş sayısını dört ile sınırlandırmasını ümmetin icmaı olarak düşünülebileceği ifade edilmektedir. Ayetin ana konusunun yetimlerin himayesi olduğu çok evlilik meselesinin tali bir konu olup asıl meseleyi geri plana ittiği belirtilmektedir. "ikişer, üçer, dörder" ifadesinin Fatır Suresi'nde meleklerin kanatları ile ilgili ifadelerde olduğu gibi dört ile sınırlama içermediği belirtilmektedir. Eş

sayısını dört ile sınırlamanın, dörtten fazla kadınla evliliği yasakladığı gibi dört evliliği de her zaman geçerli bir hak gibi ortaya koyduğu ifade edilmiştir. Böyle bir sınırlamadan söz edilmediği takdirde İslam'ın eş sayısı konusunda herhangi bir umumî bir hükmünün bulunmadığının anlaşılacağı ve ictihadî hareket alanının genişleyeceği vurgulanmıştır. Kur'an'ın akılın belirleyebileceği hususlarda insanların "ne yapmaları" gerektiğinden bahsetmediği, onu öğretmeye çalışmadığı, bunu şartlar doğrultusunda aklın belirlediği ifade edilmektedir. İnsanların evlenmeyi Kur'an'dan öğrenmediği, Kur'an'da "evlenin" dediği için evlenmedikleri, bunun insanın tabiatında bulunan doğal haller olduğu belirtilerek bu gibi durumlarda ilahî emirler aramanın akli yok saymak olduğu belirtilmiştir. Kur'an'ın bu ayette olduğu gibi olay ve olguların mahiyeti, teknik yönü üzerinde değil ahlakî yönü üzerinde durduğu, bu değerlerin herkes ve her zaman için geçerli olup alternatifsiz olduğu ifade edilmektedir.²⁶⁹

Nisa Suresi 129. ayet baktığımızda ise ayetin klasik tefsirlere göre farklı bir şekilde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayet, "Eşlerinize karşı tam anlamıyla adil olmanız, onların haklarını ödeyebilmeniz mümkün değildir, elinizden gelen bütün gayreti gösterecek olsanız dahi bunu başaramazsınız. O halde onları bir anlaşmazlık durumunda hemen yüzüstü bırakmayınız." şeklinde anlamlandırılmıştır. Müellifler, ayete verilen bu açıklamaya klasik tefsirlerde bir mesned bulamamalarına rağmen bu yorumun sağlıklı olduğunu ifade etmişlerdir. Ayetin baş tarafının "Elinizden gelen bütün gayreti gösterecek olsanız dahi kadınlarınız arasında tam adalet, sağlayamazsınız, o halde içlerinden birine meyledip de diğerlerini askıda bırakmayınız." şeklinde bir tercüme yapmanın 128,129 ve 130. ayetler arasındaki konu bütünlüğünü bozduğu ifade edilmektedir. 128. ayette eşine karşı geçimsiz davranan kocanın sebep olduğu aile içi huzursuzluk durumunun ele alındığı, aile içi huzurun sağlanması için sulha yaşamak gerektiği; 130. ayette ise bütün anlaşma yollarının tükenmesi durumunda gerçekleşecek boşanma şartlarının anlatıldığı belirtilmektedir. Dolayısıyla buradaki konunun da koca ile çok sayıdaki eşi arasında yaşanan bir tarafgirlik olmadığı, karı-koca arasında yaşanan bir aile içi huzursuzluğun kastedildiği belirtilmektedir. Ayette geçen "beyne" kelimesinin "kadınlarımız arasında" değil de "kadınlarımıza karşı" anlamında anlaşıldığı takdirde erkeklere yönelik uzlaşma çağrısının devam ettiği ve onlara kadınların haklarını ödeyemeyecekleri hatırlatılıp adaletli olma çağrısının yapıldığı ifade edilmektedir. İlginç olan şudur ki müellifler, bu ayete kendi yorumları dışında bir yorum vermenin yanlış olduğunu "...Kur'an'ın bir ayetinin bize kadar sürekli yanlış anlaşılması

²⁶⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 199.

olması ihtimal dışıdır. Kanaatimize geleneğimizde bu hususa temas etmiş sahabe, tabiîn veya daha sonraki dönem müfessirleri vardır, fakat biz henüz böyle bir kayda rastlayamadık." ifadeleriyle belirtmektedirler.²⁷⁰

Hz. Peygamber'in evlenme hususlarını konu alan Ahzab Suresi 52. ayetin²⁷¹ eserdeki açıklamasına baktığımızda, ayetin birçok müfessir tarafından "savaşlarda esir alınan kadınlarla/cariyelerle evlenebilirsin" şeklinde anlaşıldığı ancak Taberî ve Razî gibi müfessirlerin de belirttiği üzere "Nikah yoluyla meşru şekilde evlendiğiniz hanımlar" anlamına geldiği belirtilmektedir. Bu ayetin genel kabulün aksine Hz. Peygamber'in nikahı altındaki kadın sayısının sınırlanması olarak değil mevcut eşlerinin dışında artık bir evlilik yapmasının yasaklanması manasına geldiği ifade edilmektedir.²⁷²

2.2.8. Kadının Dövülmesi

Müslüman kimliğine sahip ülkelerin Batı karşısında geri kalması ile İslam muhalifleri ve müsteşriklerin İslam'a saldırıları baş göstermiştir. Bu saldırıların başlıca konusu da "İslam'da kadın" kavramı olmuştur. Kadın hakları konusu modern dönemin en çok tartışılan müfessirlerin ise en çok kafa yordukları meselelerden biri haline gelmiştir. "İslam ve kadın" mevzusunda görüş beyan eden yorumcuların neredeyse hepsi, bir şekilde bu konuyu ele almış ve nassın ruhuna bağlı kalarak, modern zihniyetin kabulleneceği tarzda manayı anlaşılır hale getirmeye çalışmışlardır.²⁷³ "Kadının dövülmesi" meselesi de konuda başı çekmektedir diyebiliriz. Tevhit Mesajı müelliflerinin kadının dövülmesi meselesine yaklaşımını Nisa Suresi 34. ayette²⁷⁴ görmek mümkündür. Eserde, ayette geçen "vedribuhünne" ifadesinin "tedip etmek" olarak anlamlandırıldığını görmekteyiz. Müellifler, bu ifadeyi her ne kadar tefsir geleneğindeki hakim anlayış çerçevesinde "tedip etmek" olarak çevirseler de buradaki esas konunun aile içi barışın temini, eşler arasında anlaşmanın sağlanması olduğunu ifade etmektedirler. Bu surenin 128. ayetinde de benzer bir durumun ele alındığı kocalarının geçimsizliğinden şikayet eden kadınlara da benzer nasihatlerin yapıldığı, amacın aile içi huzuru sağlamak olduğu vurgulanmaktadır. Bu ayet çerçevesinde bir taraftan Kur'an ve İslam'a karşı art niyetli kimselerin zorlama yorumları yaptığı, diğer

²⁷⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 239.

²⁷¹ Ayet mealen: "Bundan sonra sana kadınlar helal olmaz; mülkiyetin altında bulunanlar dışında kadınlarını, güzellikleri hoşuna gitse bile başka eşlerle değiştirmen de helal olmaz. Allah her şeyi görüp gözetmektedir." şeklindedir.

²⁷² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 905.

²⁷³ İbrahim H., Karşlı, *Kur'an Yorumlarında Kadın*, Rağbet Yay. İstanbul 2003, s. 158.

²⁷⁴ Ayet mealen: "Allah'ın insanlardan bir kısmını diğerlerinden üstün kılmasına bağlı olarak ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Saliha kadınlar Allah'a itaatkardırlar. Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) Baş kaldırmasında endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür." şeklindedir.

taftan İslam'ı savunduğunu düşünenlerin de ayete olmadık anlamlar vermeye çalıştığı belirtilmektedir. Müelliflere göre, burada kadına yönelik bir şiddet emri ya da tavsiyesi bulunmamaktadır. Buna rağmen burada böyle bir teşvik bulunduğunu savunanların, ifadeye muhalefet pahasına eşine şiddet uygulamayı terk ettiği sürece günah değil sevap kazanacakları ifade edilmektedir. Hz. Peygamber'in uygulamasının da bu yönde olduğu, eşleri arasında bir ay boyunca uzaklaşma sebebi olacak tartışmaların yaşandığı fakat Hz. Peygamber'in hiçbir şekilde eşlerine şiddet uygulamadığı belirtilmektedir. Nitekim bizler de kocanın hanımına, hanımının da kocasına eziyet etmesinden Hz. Peygamber'in hoşlanmadığını ve yasakladığını bildiren hadislerin olduğunu biliyoruz.²⁷⁵

Müellifler, bu ayette Allah'ın gücüne vurgu yapılmasının kadınlara karşı güç kullanan erkekler için bir uyarı olduğunu ifade etmektedirler. Burada "Sizler kadınlardan güçlüyseniz, unutmayınız ki Allah hepinizden güçlüdür, eğer onlara haksızlık ederseniz, Allah onların lehine ve sizin aleyhinize olmak üzere adalet, sağlar, sizden onların intikamını alır." şeklinde bir vurgu söz konusu olduğu belirtilmektedir. İbn Aşur'un da bu konuda yetkili makamların karısını döven erkeklerle ceza uygulayabileceğini ifade ettiği belirtilmektedir.²⁷⁶ Sonuç olarak müellifler, "dövmek" kelimesini her ne kadar klasik tefsir geleneğine uygun olarak "tedip etmek" olarak çevirse de ayete getirdikleri açıklamada Hz. Peygamber'in sünnetini dikkate almış, erkeğin kadını asla dövmemesi gerektiğini savunmuşlardır.

2.2.9. Hırsızın Cezalandırılması

Müelliflerin hırsızlık konusundaki hükümlere dair fikirlerini Maide Suresi 33 ve 38. ayetlere²⁷⁷ getirilen açıklamalardan tespit edebilmekteyiz. Müellifler, bu ayetleri yorumlarken aynı surenin 34. ayetini²⁷⁸ dikkate almışlardır. Bu bağlamda Maide Suresi 33. ayete baktığımızda, ayetin zahirine uygun olarak anlamlandırıldığı görülmektedir.²⁷⁹ Maide Suresi 38. ayette geçen el kesme cezasının; yakalanıncaya kadar pişman olup kendiliğinden teslim olmayan kadın veya erkek hırsız için geçerli olduğu, pişman olup teslim olanlar için ise 34. ayette de belirtildiği üzere suçunun affedilebileceği ifade edilmektedir. Bu görüşün

²⁷⁵ bk. El-Buharî, *el-Câmiu's-Sahih*, C. VI, s. 83; Müslim, *el-Câmiu's-Sahih*, C. IV, s. 2191.

²⁷⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 210-211.

²⁷⁷ Maide Suresi 33. ayet mealen: "Allah'a ve peygamberine karşı savaşılanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası ancak ya öldürülmeleri veya asılmaları yahut el ve ayaklarının çapraz olarak kesilmesi ya da buldukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu onların dünyada uğradıkları aşağılayıcı cezadır. Ahirette ise onlar için büyük azap vardır." şeklindedir.

Maide Suresi 38. ayet: "Hırsızlık eden erkek ve kadının yaptıklarına karşılık bir ceza, Allah'tan bir ibret olarak ellerini kesin. Allah güçlüdür, hikmet sahibidir." şeklindedir.

²⁷⁸ Ayet mealen: "Ancak onları yenip ele geçirmenizden önce tövbe edenler müstesna. Biliniz ki Allah çok bağışlayıcı, çok esirgeyicidir." şeklindedir.

²⁷⁹ Elik, Coşkun, *age*, s. 270.

İmam Şafî'ye isnat edildiği Malîkî alimlerinden Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin ise bu hususta İmam Şafî'yi eleştirdiği ve terör suçu işleyenlerin müslümanların otoritesini kırdığı ve tekrar otorite altına almak amacıyla bu hükmün verildiğini, hırsızlık suçu işleyenlerin ise zaten müslümanların otoriteleri altında bulunduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla Ebû Bekir İbnü'l-Arabî pişman olmalarının af sebebi olamayacağı ifade edilmektedir. Müellifler, İbnü'l-Arabî'yi böyle bir hüküm vermekle terör suçu işleyenlerin affedilmesinde "bireysel kanaat ve davranış değişikliğini" ikinci plana attığı ve sadece "siyasî ve stratejik" mülâhazaları ön planda tuttuğu gerekçesiyle eleştirilmektedirler. Eserde, hırsızlık suçunun affedileceğini söyleyenin bizzat Allah olduğu, yaptığı hırsızlıktan pişmanlık duyan ve yakalanmadan önce çaldığı malı iade eden kişinin affedileceği hükmüne varılmıştır. Fahreddin er-Razî'nin de ayetin zahirine bakarak tövbe durumunda cezanın düşmesi gerektiğini ifade ettiği belirtilir.²⁸⁰

2.2.10. Kur'ân'a Abdestsiz Dokunmak

Geçmişten günümüze kadar gelen bir adet olarak Kur'an-ı Kerim'e abdestsiz olarak el sürmemek ona bir saygı ifadesi olarak görülmüş, çoğu alim tarafından da çeşitli hadislere dayandırılarak caiz görülmemiştir. Bu hükme, Vakıa Suresi 79. ayet²⁸¹ dayanak olarak gösterilmektedir. Alimlerin bir kısmı ise bu ayetten kastedilenin Kur'an mushafı değil levh-i mahfuz olduğu, konu ile ilgili zikredilen hadislerin ise uydurma ya da bu konudaki muhatabın müşrikler olduğu görüşündedir. Dolayısıyla mushafa dokunma konusunda abdest şartı aranmayacağı, Hz. Peygamber zamanında da bu tarz uygulamaların olmadığı görüşündedirler.²⁸²

Tevhit Mesajı müelliflerinin Vakıa Suresi 79. ayete verdiği yoruma baktığımızda ayetin bağlamı dikkate alınarak 75-80. ayetlerle birlikte değerlendirildiği görülmektedir. Ayetin "...Şunu iyi bilin ki bu yüce kitaptan, ancak onun kıymetini bilenler, ona inananlar istifade ederler." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayetin açıklamasında bazı müfessirlerin bu ayetten, mushafa abdestli dokunma meselesini çıkardıkları bazılarının ise burada meleklerin kastedildiği anlamını çıkaradıkları belirtilir. Tevhit Mesajı müellifler ise burada Ragıb el- İsfehanî ve Ferrâ'nın yorumunu tercih etmişlerdir.²⁸³ Kur'ân'a abdestsiz dokunulamayacağına delil olarak gösterilen ayetlerin; bağlam, indiği ortam ve lafızları itibarıyla Allah katındaki Kur'ân'ın niteliğini bildirmekte olup bu ayetlerin hüküm bildirmek

²⁸⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 272.

²⁸¹ Ayet mealen: "Ona ancak temizlenenler dokunabilir." şeklindedir.

²⁸² bk. Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990, C. XXIX, s. 192-196.

²⁸³ Elik, Coşkun, *age*, s. 1167.

için gelmediği ifade edilmektedir.²⁸⁴

2.2.11. Kur'ân Dinleme Adabı ve Ücret Karşılığı Kur'ân Okumak

Kur'an-ı Kerim okunurken sessiz bir şekilde onu dinlemek gerektiği hükmü, A'raf Suresi 204. ayetten²⁸⁵ çıkarılmaktadır. Tevhit Mesajı müelliflerinin ayeti anlamlandırılmasına baktığımızda eserde bu ayetin 203. ayetle beraber bağlama uygun olarak değerlendirildiği görülmektedir. "...Şayet bu Kur'an'a karşı muarazadan vazgeçip ona kulak verir, saygıyla dinlerseniz onun bizatihi mucize olduğunu, benim de Allah'ın elçisi olduğumu anlar, böylece başka mucize talebinden vazgeçip iman eder ve ilahî rahmete nail olursunuz." şeklinde anlamlandırmıştır. Ayetlerin açıklamasında müellifler, tercih ettikleri bu yorumun sadece Râzî tarafından tercih edildiğini belirterek ayeti Kur'an'ın nüzulünden yüzyıllar sonra oluşmuş, fikhî tartışmalara dayanak olarak göstermenin ayeti siyak ve sibakından kopardığı kanaatindedirler.²⁸⁶

Yine Kur'an'ın ücret karşılığı okunup okunmayacağı ya da öğretilip öğretilmeyeceği hususunda hüküm çıkarılan Bakara Suresi 41. ayete²⁸⁷ müelliflerin verdiği açıklamaya baktığımızda, ayette geçen "az bir paha"dan maksadın -Zemahşerî ve Taberî'nin de ifade ettiği üzere- yahudi alimlerinin, Hz. Peygamber'e iman ettikleri takdirde otoritelerini kaybedecek olmaktan dolayı iman etmemelerinin kastedildiği belirtilmiştir. Müelliflerin bu ifadeden, Kur'an'ı para karşılığı okumanın ya da öğretmenin caiz olup olmaması hususunda herhangi bir yoruma delalet etmediği fikrinde olduğu görülmektedir. Zira eserde her iki ayetin de yorumuna baktığımızda, ayetlerin nüzul şartları çerçevesinde değerlendirdiği ve bu şekilde yorumlar yapmanın doğru olmadığı kanaatinde olduğu tespit edilmiştir.

2.2.12. Mut'a Nikâhı

Mut'a nikahı; bir erkeğin, belli bir ücret karşılığında bir kadınla belli bir süre için evlenmesine denir.²⁸⁸ Müslim, İbn-i Mâce gibi hadis kaynaklarında Hz. Peygamber'in öncelikle buna izin verdiği belirtilir. Fakat daha sonra Allah'ın bunu haram kıldığı ve kimin yanında böyle kadın varsa onu bırakması ve ona verdiği malı geri almaması yönünde bir hadis rivayet edilmiştir. Mut'a nikahı, Şia'nın Ca'feriyye kolunda halen uygulansa da Ehl-i

²⁸⁴ Ali Akpınar, Mushafâ Abdetsiz Dokunma Meselesi, CÜ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2001, C. V, S. 1, s. 25.

²⁸⁵ Ayet mealen: "Kur'an okunduğu zaman dinleyin ve sessiz durun ki rahmete nail olsanız." şeklindedir.

²⁸⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 403.

²⁸⁷ Ayet mealen: "Elinizdekini (Tevrat'ı) tasdik edici olarak indirdiğime (Kur'an'a)" İman edin; sakın onu inkâr edenlerin ilki olmayın! Ayetlerimi az bir karşılık ile satmayın. Yalnız benden korkun." şeklindedir.

²⁸⁸ H. Mehmet Soysaldı, Nisa Suresi 24. Ayeti Işığında Mut'a Nikahı, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 1997, S. 2, s. 167.

sünnetin dört mezhebine göre de haramdır. Nisa Suresi 24. ayette²⁸⁹ geçen "istimta" kelimesinin "mut'a" kökünden gelmesi delil gösterilerek mut'a nikahının varlığına işaret ettiği savunulan bu ayet, Tevhit Mesajı müelliflerine göre -Taberî'nin de açıklamalarına dayanarak- mut'a nikahına değil meşrû evliliğe delalet etmektedir.²⁹⁰

2.2.13. Kürtaj ve Doğum Kontrolü

Günümüzün tartışılan meselelerinden biri olan kürtaj ve doğum kontrolü konusunda Tevhit Mesajı müelliflerinin ne gibi bir hüküm çıkardığını tespit edemedik. Fakat bu konudaki hükümlere dayanak teşkil eden En'am Suresi 137. ayet²⁹¹ ve 151. ayete²⁹² baktığımızda müelliflerin fikirlerine bir nebze de olsa vakıf olmak mümkündür. Her iki ayetin açıklamasında da ayetlerde "yoksulluk endişesi" şeklinde ifade edilen bu durumun, esas itibarı ile müşriklerin kuraklık ve bereketsizlik gibi hususları gidermenin bir yolu olarak kız çocuklarını kurban etmenin gerekliliğine inanmaları olduğu belirtilmektedir. Bu adetin müşrik din adamları tarafından teşvik edilen bir durum olduğu söylenerek bir taraftan da bu adetin arkasında aşırı kıskançlık ve iffet gibi, dindarlık kisvesi altında bazı düşüncelerin olduğu belirtilmiştir. Ayrıca müşriklerin melekleri Allah'ın kızları olarak gördükleri ve "kızların Allah'a ulaşması gerekir" diyerek kurban sundukları ifade edilmiştir. Âlûsî ve Ebusuud Efendi gibi alimlerin görüşlerinin de bu yönde olduğu dolayısıyla müşriklerin çocuklarını sadece "geçim sıkıntısı" ile öldürdüklerini düşünmenin hem meselenin müşrikler açısından ehemmiyetinin anlaşılmasına ve esas tenkit edilen durumun gözden kaçırılmasına neden olacağı hem de bu ifadelerden günümüzdeki kürtaj, doğum kontrolü vb. konularda hüküm istinbat etme gibi aşırı yorumlara kapı aralayacağı ifade edilmiş, bu durumun Kur'an'a söylemediğini söyletmek olduğu belirtilmiştir.²⁹³

2.2.14. Sihir ve Büyü

Sözlükte "cazibe ve sebebi gizli olan şey anlamında olan sihir ıstilahî olarak hakikatinin zıddına hayali bir şeyin hakikat olarak algılanması, gerçeğinin çarpıtılması,

²⁸⁹ Ayet mealen: "Elinizin altında bulunan cariyeler müstesna, evli kadınlar da size haram kılındı; Allah'ın size emri budur. Bunlardan başkasını, iffetli yaşamak ve zina etmemek kaydıyla, mallarınızla (mehir) istemeniz size helal kılındı. Onlarla karı- koca ilişkisi yaşamanıza karşılık kararlaştırılmış olan mehirlerini verin. Mehir kesiminden sonra karşılıklı anlaşmanızda size günah yoktur. Şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir." şeklindedir.

²⁹⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 207.

²⁹¹ Ayet mealen: "Bunun gibi, ortakları, müşriklerden çoğuna çocuklarını öldürmeyi iyi bir şey gibi gösterdi ki, hem kendilerini mahvetsinler hem de dinlerini karıştırıp bozsunlar! Allah dileseydi bunun yapamazlardı. Öyleyse onları uydurdıkları ile baş başa bırak!" şeklindedir.

²⁹² Ayet mealen: 'De ki: "Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım. O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın yasakladığı cana kıymayın. İşte düşünüp anlayasınız diye Allah bunları size emretti." şeklindedir.

²⁹³ Elik, Coşkun, *age* s. 337.

gizlenmesi anlamındadır."²⁹⁴ Büyü ise "tabiatüstü gerçek güçlerle ilişki kurularak veya gizli güçler içerdiğine inanılan bazı tabii nesnelere kullanarak belli birtakım amaçları gerçekleştirmek gayesiyle yapılan davranışlar olarak tanımlanabilir."²⁹⁵ Sihir, İslam'dan önce Araplarda oldukça yaygındı. Hatta Hz. Musa ve Hz. Süleyman zamanında oldukça itibarlı bir meslek olduğu, Hz. Musa ve Hz. Süleyman'ın mucizelerinin de bu yönde gerçekleştiği bilinmektedir. İslam filozofları ve Mu'tezile'nin aksine sihrin varlığını kabul eden Ehl-i Sünnet alimleri; bunun bazı alet ve vasıtalar, astrolojik bilgiler, hile ve maharetlerle gerçekleştirilebileceğine kanidirlir.²⁹⁶ Tevhit Mesajı'ı müelliflerinin konu ile ilgili görüşlerine Bakara Suresi 102. ayet ve Felak Suresi 1-5. ayetlere getirilen açıklamalardan ulaşıyoruz. Bakara Suresi 102. ayette²⁹⁷ Harut ile Marut'un Muhammed Abduh'un da belirttiği üzere yahudilerin Babil esareti döneminde yaşamış ve iyiliklerinden dolayı insanların onları melek diye niteledikleri iki bilge kişi olduğu ifade edilmiştir. Ayetin zahirine bakarak bu iki bilge kişinin halka sihir öğrettiklerini düşünmenin yanıltıcı olduğu belirtilmektedir. Burada halkın algısının söz konusu olduğu ifade edilmiş, Harut ile Marut'a lütfedilen şeyin sihir olmadığı, İbn Abbas'tan gelen rivayetlere dayandırılarak desteklenmiştir. Bu ayetin yahudilerin sihri ilahî bilgiye dayandırma çabasına bir yalanlama olarak indirildiği belirtilmiştir. İbn Aşur'un bu konudaki görüşlerini de oldukça önemsediklerini belirtilmişlerdir. İbn Aşur'a göre Babil'de sihirbazlar; insanların bedenlerine, akıllarına ve mallarına hükmetmek amacıyla sihri vesile edinmişlerdir. Böylelikle putperestlik inancını tesis edip kendilerini putların ve yıldızların adına konuştuklarını, ilahların iradesine tercüman olduklarını ifade etmektedirler. Bunun sonucunda büyük bir fesat ve sapkınlık yayıldığını, Allah'ın da tarih boyunca mutad olan hikmeti gereği Harut ve Marut'a ilham ya da vahiy yoluyla ilim öğreterek onların bu sihir denen şeyin iç yüzünü halka göstererek insanların bu sihirbazlardan kurtulmasını murat ettiği belirtilir.²⁹⁸

²⁹⁴ Hayati Aydın, İslam İnaçları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2015, C. XVII, S. 32, ss. 105-137.

²⁹⁵ Hikmet Tanyu, "Büyü", *DİA*, İstanbul 1992, C. VI, s. 501.

²⁹⁶ M. Sait Özervarlı, *DİA*, C. 16, s. 182.

²⁹⁷ Ayet mealen: "Onlar, Süleyman'ın hükümrânlığı hakkında şeytanların uydurup söylediklerine uydular. Gerçek şu ki Süleyman kafir olmadı, fakat şeytanlar kafir oldular; çünkü insanlara sihri, Babil'de iki meleğe, Harut'la Marut'a indirilene öğretiyorlardı. Halbuki bu iki melek, "Biz ancak imtihan demedikçe hiç kimseye bilgi vermezlerdi. Fakat onlar bu iki melekten karı ile koca arasını açacak şeyleri öğreniyorlardı. Oysa Allah'ın izni olmadıkça onunla hiç kimseye zarar veremezlerdi. Yine de kendilerine fayda sağlayan değil zarar vereni öğreniyorlardı. Andolsun onlar, bunu (sihri) satın alan kimsenin ahiretten nasibi olmadığını çok iyi biliyorlardı. Karşılığında kendilerini sattıkları şey ne kötüdür, bir bilseleldi!" şeklindedir.

²⁹⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 39.

Felak Suresi 1-5. ayetlerine²⁹⁹ baktığımızda, Mekke müşriklerinde sihir ve gizli güçlere yönelik inançların oldukça yaygın olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple Hz. Peygamber'i çeşitli yöntemlerle tevhitten vazgeçirmeye çalıştıkları ifade edilmiştir. Felak ve Nas surelerinin de bu çabalara cevap niteliğinde olduğu vurgulanmaktadır. Fakat bu surelerin genellikle tam tersi yönde anlaşıldığı, sihrin etkili ve gerçekten korkulacak bir şey olarak algılandığı belirtilmiştir. Hatta bu surenin nüzülü ile ilgili olarak Lebid b. A'sam adlı bir yahudinin Hz. Peygamber'e sihir yaptığının söylendiği ifade edilmiştir. Ancak bu durumun Kur'an 'ın üzerinde durduğu tevhit inancına aykırı olduğu belirtilmiştir. Kâdî Abdülcebbar bu yöndeki görüşleri reddetmekte, Hz. Peygamber'e yapıldığı iddia edilen sihrin asla gerçekleşmediği görüşündedir. Kâdî Abdülcebbar; bu anlayışın Kur'an'ın birçok ayetine aykırı olup nübüvvetin güvenilirliğine gölge düşürdüğünü; böyle bir iddianın, müşriklerin Hz. Peygamber'e yönelik "Sen meshursun" şeklindeki iddialarını haklı çıkaracağını ifade etmektedir. Müellifler, kendilerinin de bu görüşe katıldıklarını belirtmektedirler. Zira böyle bir iddianın sihrin ve sihirbazlığın Kur'an'la temellendirilmesine zemin teşkil ettiği, üstelik bunun ilk kurbanı olarak da Hz. Peygamber'in sunulduğu belirtilmiştir. Aslında Felak ve Nas surelerinin bu tür inançların tamamen batıl olduğunu, hiç kimsenin Allah'ın mutlak kudretine karşı koyamayacağını anlattığı ifade edilmiştir. Nitekim bu surelerin bir adının "Muavvizeteyn", diğer adının da "Mukaşşışateyn" yani "süpürüp atan" manasına geldiği söylenmektedir. Bu surede Hz. Peygamber'in; düşmanlarının sihir gibi faaliyetlerinden korkarak Allah'tan yardım istemesi değil, bilakis kendisine bu yöntemle zarar vermek isteyenlere ilahî himayenin gücüyle meydan okumasının anlatıldığı ifade edilmektedir.³⁰⁰

2.3. Kelamî Konular

2.3.1. Tevhit

Tevhit, sözlükte "bir olmak" anlamına gelmektedir. İstilahî manada ise, "Allah'ın tek olması, şerik ve nazîrden münezze olması" anlamındadır.³⁰¹ Tevhid, iman ile doğrudan ilgili olup Kelâm ilminin de öncelikli konularındandır. Kur'an-ı Kerim incelendiğinde, Kur'an'ın odak noktasının Allah'ın varlığını ispattan ziyade "tevhid" olduğu açıkça görülmektedir. Kur'an'da Allah'ın benzeri ve ortağı olmadığı sürekli vurgulanmakta müşriklerin -şirkin temel kaynağı olan- şefaath anlayışı sıkça eleştirilmektedir. Mekke'de inen ayetlerin hemen hepsi, tevhide vurgu yapan ayetlerdir. Medine'de inen ayetler de çoğunlukla tevhide atıfta bulunup onu kökleştirmeye çalışır. Ahkâm ayetlerinin birçoğunun

²⁹⁹ Ayet mealen: "De ki: "Sabahın rabbine sığınırım./Yarattığı şeylerden gelebilecek kötülüklerden; /Karanlık çöktüğü zaman gecenin şerrinden; /Bir de kıskandığı vakit kıskanç kişinin şerrinden!" şeklindedir.

³⁰⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1399.

³⁰¹ İbn-i Manzur, *Lisanu'l-Arab*, C. III, s. 450.

“Ey iman edenler...” diye tevhide vurgu yaparak başlaması da bir delil niteliğindedir. Alimler, Kur'an naslarından hareketle tevhide; rubûbiyet tevhide, uluhiyet tevhide, Allah'ın isim ve sıfatlarının tevhide olmak üzere üçe ayırmışlardır. Rubûbiyet tevhide; Allah'ın evrenin sahibi, yaratıcısı, yöneticisi olduğunu ve bu konularda ortağının bulunmadığını kabul etmek demektir. Uluhiyet tevhide, sadece Allah'a kul olunmasıdır. Allah'ın isim ve sıfatlarının tevhide ise Allah'ın her türlü mükemmel sıfatlarla muttasıf, eksik sıfatlardan münezzehe olduğuna ve Kur'an-ı Kerim'de adı geçen isimlerine iman edilmesidir.³⁰² Ayrıca Hz. Peygamber'in hadislerinde de tevhit ilkesi önemli bir yer tutmaktadır. Müslim'in İman bahsinde geçen "Kim ki Allah'ı bir olarak kabul eder, Allah'tan gayri tapılanları inkâr ederse, malı ve canı korunmuş, hesabı ise Allah'a kalmıştır." hadisi örnek gösterilebilir.

"Tevhit Mesajı" -adından da anlaşılacağı üzere- Kur'an'ın temel esasının "tevhit" olduğu düşüncesinden hareketle kaleme alınmış bir eserdir. Eserde Kur'an'ın anlattığı tevhidin, uluhiyyetin birliğine olduğu kadar bütün varlıkların aynı ilah tarafından yaratılmalarından hareketle insanlığın beşeriyet vasfındaki ortaklığına da vurgu yapıldığı belirtilmektedir. Allah, insanın sahip olduğu bütün nimetleri bahşeden tek kudret olduğu için tâzim ve takdise layık yegane mabuttur. Dolayısıyla bu gerçeği göz ardı edip çeşitli saiklerle başka varlıkları tâzim ve takdis ederek Allah'a şirk koşanların, itikadî anlamda tevhit ilkesini parçaladıkları ve bütün insanların bir "beşer" olmakla mensup oldukları birliği ve eşitliği de yadsımış oldukları ifade edilmektedir. İlahî varlık, herhangi bir insanın veya zümrenin tekelinde olmadığı için saf bir tevhit inancının insanı hemcinslerine karşı hem inanç ve gönül dünyasında hem de içtimaî hayatta özgürleştireceği belirtilmiştir. Buna karşılık şirkin insanın başkalarına râm olup zillet içinde yaşamasına sebebiyet vereceği vurgulanmıştır. Bu durumun, tevhit inancının insan hayatına yönelik en somut sonuç olduğu ve Kur'an'ın da şirki ısrarla reddetmesinin, affedilmez olarak nitelendirmesinin sebebi olduğu belirtilmiştir.³⁰³ Eserde, İslam bilginlerinin Kur'an'ın ana konularını tevhit, nübüvvet, mebd, mead olarak ifade ettikleri ve bunların tamamının tevhide irca edilebileceği ifade edilmiş hatta Kur'an'ın tamamının tevhide anlattığı belirtilmiştir.³⁰⁴

Müelliflerin, tevhit konusundaki yaklaşımını görebileceğimiz diğer bir ayette Enbiya suresi 19. ayettir.³⁰⁵ Ayetin açıklamasında müşriklerin geçmişte yaşamış salih kimselerin

³⁰² bk. Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. Konya 1999, s. 49-51.

³⁰³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. XIX-XX.

³⁰⁴ *Age*, s. XXXI.

³⁰⁵ Ayet mealen: "De ki: "Hangi şahidin şahitliği daha güvenilirdir?" De ki: "Benimle sizin aranızda Allah şahittir. Bu Kur'an bana, hem sizi hem de ulaştığı herkesi onunla uyarmam için vahyedildi. Yoksa siz Allah ile beraber başka tanrılar olduğuna şahitlik mi ediyorsunuz?" De ki: "Ben buna şahitlik etmem." De ki: O ancak bir tek Allah'tır; ben sizin ortak koştuğunuz şeylerden kesinlikle uzayım." şeklindedir.

tahta ve taştan putlarını yaparak aşırı ölçüde tâzim ettikleri, buradaki asıl amacın ise tapınmak değil geçmişte yaşamış mübarek zatlara tâzimde bulunarak Allah'a yakınlaşmak istemeleri olduğu belirtilmiştir. Mekkeli Arapların, aşırı tâzimde buldukları takdirde Allah'ın onları daha çok seveceğine inandıkları söylenmektedir. Kur'an'ın onları "müşrik" olarak nitelemesinin de tevhit düşüncesinin bir yorumu olduğu ifade edilmektedir. Onların Allah'a isnad ederek yaptıkları bu davranışın Kur'an'da "şirk" olarak nitelendirildiği ve müşriklerin suçlandığı belirtilmektedir. Müşriklerin bir akıl tutulmasına yakalanmış gibi taşlara ve tahtalara tapındıklarını düşünmenin "şirk" olgusunu yanlış anlamaya dolayısıyla "tevhid" kavramının da yerli yerine oturtulamamasına sebep olacağı ifade edilmiştir. Kur'an'ın dünyasında tevhidin, insanın Allah ile olan bütün irtibatının doğrudan olması ve Allah'tan başka hiçbir şeyden medet ummaması olduğu vurgulanmıştır.³⁰⁶

2.3.2. Şefaât

Şefaât; rasuller, nebiler, alimler ve Allah'ın izin vereceği kimselerin, yine Allâh'ın izniyle mü'minlerden bazılarının günahlarının bağışlanmasını ya da Allah katındaki derecelerinin yükseltilmesini talep etmelerine denir.³⁰⁷ Şefaât konusu, günümüzün en çok istismar edilen meselelerinden bir tanesidir. Şefaât kavramı konusunda müslümanların bilinçlendirilmesi, bu kavramın sahih delillerle yeniden ortaya konulması, İslam Dünyası'nda yepyeni bir başlangıcın temelini teşkil edecektir. Zira müşriklerin şefaât anlayışına baktığımızda onların, Allah'a ortak koşmadıkları yani başka ilahlar edinmedikleri sadece Allah'a ait sıfatları aracı koydukları varlıklara yükledikleri görülmektedir. Hatta aracı olarak görülen bu varlıklara bu özelliklerin Allah tarafından verildiği düşünülmektedir.

Tevhit Mesajı müelliflerinin, şefaât konusuna yaklaşımını çeşitli ayetler üzerinden tespit etmek mümkündür. Eserde, Bakara Suresi 255. ayetin³⁰⁸ açıklamasına baktığımızda ayette geçen istisna kaydının şefaate kapı aralayacak şekilde yorumlamanın Kur'an bütünlüğüne ve mesajına aykırı olduğu belirtilmektedir. Şefaât anlayışının şirkin temel karakteristiği olduğunun unutulmaması gerektiğinin altı çizilmektedir. Burada Allah katında söz alanların, ahirette kendilerini kurtaracakları ifade edilmiştir. Bu istisna kaydının müşriklerin şefaât anlayışını nefyederken ilahî izne bağlı yeni bir şefaât anlayışı ikamet

³⁰⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 307.

³⁰⁷ Şerafeddin, Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya 1991, s. 208-209.

³⁰⁸ Ayet mealen: "Allah, O'ndan başka tanrı yoktur; diridir, her şeyin varlığı O'na bağlı ve dayalıdır. Ne uykusu gelir ne de uyur. Göklerde ve yerde ne varsa hepsi O'nudur. O'nu izni olmadıkça katında hiçbir kimse şefaât edemez. Onların önlerinde ve arkalarında olanları O bilir. O'nun ilminden hiçbir şeyi -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz. O'nun kürsüsü gökleri ve yeri içine almıştır. Onları korumak kendisine zor gelmez. O yücedir, mutlak büyüktür." şeklindedir.

ettiğini düşünmek için müşriklerin şefaata anlayışının "Allah'ın izni" dışında olduğunu düşünmeyi gerektirdiği belirtilmektedir. Bunun yanlış bir algı olduğu, müşriklerin şefaatinin umdukları varlıkların kendilerine Allah'a rağmen değil Allah'ın izniyle şefaata edebileceklerini düşündükleri belirtilmektedir. Bu nedenle "Ancak Allah'ın izin verdikleri şefaata edebileceklerdir." ifadesinin "Allah şefaata izni vermemişken nasıl şefaata umarsınız?" şeklinde anlamının daha isabetli olduğu ifade edilmektedir. Meryem Suresi 87. ayet³⁰⁹ ve Taha Suresi 109. ayette³¹⁰ geçen istisna kaydı için de aynı yorum yapılarak Hz. Peygamber'den bu hususta nakledilen rivayetlerinde ilahî af ve mağfiretten bahsettiği ifade edilmektedir.³¹¹

Necm Suresi 26. ayette³¹² geçen istisna kaydının Allah'ın kendinden razı olduğu kullardan söz ettiği, bunların da Kur'an'ın genelinden anlaşılacağı üzere tevhide iman eden müminler olduğu belirtilmektedir. Tevhid inancının Allah'tan başka hiçbir varlıkta ilahî nitelik görmemek esasına dayandığı, şefaata anlayışının ise haksız kayırma anlamına geldiği ve şirkin esası olduğu belirtilmiştir. İslam dininin herkesin kendi amellerinin karşılığını göreceği ilkesine dayandığı dolayısıyla İslam dinini böyle bir kayırma anlayışıyla uzlaştırmaya çalışmanın oldukça vahim olduğu dile getirilmektedir. Diğer taraftan şefaata edeceği düşünülen kişinin aşırı derecede tazim edilmesinin tevhitte sapmanın ilk işareti olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'den konu ile ilgili olarak rivayet edilen hadislerde bahsedilen şefaata kavramından Allah'ın affı ve merhametinin anlaşılması gerektiği belirtilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin de bu ayete verdiği yorumda meleklerin müminler için dua etmesinin "şefaata" olduğunu belirttiği ve meleklerin bilinen anlamda şefaata izni alabileceklerini düşünmenin bu ayetteki ifadeyi çelişkili hale getirdiğini ifade ettiği zira ayette meleklerin bu şefaata imkanını reddettiği dile getirilmektedir. Eserde Râzî'nin, Nisa Suresi 1yirmi üç. ayete dayanak göstererek Mutezile'nin iddialarına cevap verdiği belirtilmiştir. Buna göre, peygamberlerin şefaatinin Allah'ın iznine bağlı olduğunu dolayısıyla Allah'tan başka yardım umulacak herhangi bir yardımcının olmadığını ifade ettiği belirtilmektedir.³¹³ Sonuç olarak müelliflerin şefaata anlayışını kabul etmedikleri görülmektedir.

³⁰⁹ Ayet mealen: "(O gün) rahmanın katında söz ve izin alandan başkasının şefaata hakkı olmayacaktır." şeklindedir.

³¹⁰ Ayet mealen: "O gün -rahmanın izin verdiği ve sözünden hoşnut olduğu kimseler müstesna- şefaatin bir yararı olmaz." şeklindedir.

³¹¹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 664-665.

³¹² Ayet mealen: "Göklerde nice melekler vardır ki, Allah dilediği ve razı olduğu kulları için izin vermedikçe onların bile şefaati hiçbir fayda sağlamaz." şeklindedir.

³¹³ Elik, Coşkun, *age*, s. 1137.

2.3.3. Kader

Kader, lügatte "ölçme, güç yetirme, kaza ve hüküm, kudret, rızkı daraltma"³¹⁴ anlamlarına gelir. İstilahî anlamda ise "Hak Teâlâ'nın ezelden ebede kadar olmuş ve olacak şeylerin zaman ve mekanını, sıfatlarını, hususiyetlerini ve her türlü özelliklerini bilip ezelde o surette takdir etmesidir."³¹⁵ denilebilir. Kaderin varlığı-yokluğu, kapsam ve içeriği her dönemde gündem olmuş ve bu konuda çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. İslam düşünce tarihinde kader konusuyla ilgili Cebriyye, Mutezile ve Ehl-i Sünnet olmak üzere üç temel görüşten bahsedilir. Cebriyye olarak bilinen görüşe göre insan, kaderinde ne yazılmış ise onu yapmak mecburiyetindedir. Mutezile'ye göre, insanın mümkün olan alternatifler içerisinde mutlak bir hürriyete sahiptir. Ehl-i Sünnet'e göre ise amellerin sebebi, insana verilen cüz'i iradeye, o amellerin yaratılışı ise Allah'a aittir.³¹⁶ Kader inancı, bir ilke olarak Kur'an'da yer almamakla birlikte ayetlerde geçmektedir.

Tevhit Mesajı müelliflerinin kader konusu ile ilgili görüşlerini 49. ayette³¹⁷ görmek mümkündür. Bu ayetin birçok tefsirde, her şeyin ezelde takdir edildiği ve herkesin amelinin belirlendiği şeklinde yorumlandığı belirtilmiştir. Müellifler, bu ayette ilahî kudret kadar insanın sorumluluğunun da göz ardı edilmemesi gerektiği anlamının çıkarılması gerektiği düşüncesindedirler. Ayette geçen "kader" kelimesinin tefsirlerde ve ilgili rivayetlerde söz edildiği şekilde insan iradesini yok sayacak şekilde anlaşılmasının, ayetin bağlamı içerisinde büyük bir çelişkiye yol açacağı dile getirilmektedir. Surenin başından beri anlatılan ana konunun müşriklerin inkârcılıkları, geçmişte yaşamış toplulukların nasıl helak edildikleri ve müşriklerin bundan ders alarak Hz. Peygamber'e iman etmeleri gerektiğinden bahsedildiği belirtilmektedir. Rivayetlerde "Siz amel etmenize bakın, herkese kendisine yazılıp takdir edilmiş olan şeyler mümkün olacaktır." şeklinde geçen hadis kabul edildiği takdirde, her şey ezelde yazılı ve herkesin ne yapacağı belirlenmiş olacağı belirtilmektedir. Bu surenin başından beri müşriklerden iman etmelerinin istenmiş olmasının hiçbir anlam ifade etmeyeceği ifade edilmektedir. Hatta Allah'ın peygamber göndermesinin dahi izah edilemeyeceği belirtilmektedir. Eserde, Ehl-i sünnet alimlerinin tamamına yakınının insanın cüz'i irade sahibi olduğu ve dolayısıyla davranışlarından sorumlu olacağını savundukları belirtilmektedir. Müellifler, Mutezile'nin ilahî iradeyi görmezden gelen tarafını ve karşıtlarının insan iradesini görmezden gelen tarafının ön plana çıkarılmaması gerektiğini

³¹⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, "KDR" maddesi.

³¹⁵ Nureddin Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûl'd-dîn, Mâturidiyye Akâidi*, Haz. ve Çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1995, s. 161.

³¹⁶ bk. Şimşek, *Kur'an'ın Ana Konuları*, ss. 69-71.

³¹⁷ Ayet mealen: "Şüphesiz biz her şeyi bir ölçüye göre yarattık." şeklindedir.

belirterek her iki tarafın da olumlu yönlerini yani Mutezile'nin insan iradesine yaptığı vurguyu ve karşıtlarının ilahî iradeye yaptıkları vurguyu bir arada değerlendirmenin daha sahil olacağını düşünmektedirler.³¹⁸

Müelliflerin bu konudaki fikirlerini görebileceğimiz diğer bir ayet de Bakara Suresi 7. ayettir.³¹⁹ Ayetin çoğunlukla "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de perde vardır." şeklinde tercüme edildiği fakat bu şekilde bir tercümenin müşrikleri tenkitten çok onların bu davranışını mazur gösterdiği belirtmişlerdir. Bu şekilde bir çevirinin, Allah'ın azameti ve kudretine vurgu yaparken onun adalet hikmetini yok sayan bir anlayış olduğu belirtilmiştir. Allah'ın insanların kalplerini mühürleyip inanmalarına engel olan ve sonra da onları bu sebeple cezalandıracağını düşünmenin sonunun bireysel sorumluluk ve dinî emirlerin iptali olduğu görüşü savunulmaktadır. Bu konuda Mutezile-Eş'ariyye tartışmasına girip tarafgirlik yapmaktan ziyade bu hassasiyeti öne çıkarmanın daha doğru olacağı ifade edilmektedir.³²⁰

2.3.4. Hidayete ve Dalalet

"Hidayet; Arapçada işaret etmek, tanıtmak, bilgilendirip irşat etmek, beyan etmek, yol göstermek, sebat ve devamlılık vermek, artırmak, yardım etmek, amacında başarıya ulaştırmak/tevfik gibi manalara gelmektedir."³²¹ Kur'an'da bir çok yerde geçen hidayet kavramının anlam çerçevesini tespit etmek veya tek bir çerçeveye sığdırmak oldukça zor görünmektedir. Zira Kur'an'da hidayet kelimesinin anlamı, geçtiği makama (konteks/bağlam) göre değerlendirilmelidir.

"Buna göre Kur'an'da bu kelimenin dört anlamda geçtiğini söylemek mümkündür:

1. İnsanın fiziki ve manevi güç ve melekelerini insanın çıkarına uygun gelecek şekilde yönlendirilmesi,
2. Hak ile batılın, leh veya aleyhteki hususların arasındaki farkı görmeye yardımcı olan maddi ve manevi destek,
3. Kitap inzal olunması veya peygamber gönderilmesi şeklinde insanları doğru yola yönlendirme,
4. Vahiy, ilham, hatır ve sadık rüya ile kişilerin desteklenmesi veya uyarılmasıdır."³²²

Hidayet kavramı, A'raf Suresi 178. ayette "Allah'ın doğru yola yönelttiği kişi hidayete ermiştir; O kimi saptırırsa işte onlar da kaybedenlerin ta kendileridir." şeklinde

³¹⁸ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 1150.

³¹⁹ Ayet mealen: "Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürlemiştir, gözlerinde de kalın bir perde bulunmaktadır ve onlar için büyük bir azap vardır." şeklindedir.

³²⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 9.

³²¹ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, "NVR" mad.

³²² Çağfer Karadaş, İnsana Tanınan Üç İlahî İmkan: Fıtrat- İşaret- Hidayet, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, C. 18, S. 2, s. 88.

bahsedildiği gibi Kur'an'da birçok ayette geçmektedir. Ayetlerin zahirine bakıldığında insanın doğru yola gitmesi ya da sapması salt Allah'ın elinde olduğu, insanın bunda herhangi bir müdahalesi olmadığı ya da olamayacağı anlamları çıkarılabilir. Fakat "Allah, insanı yaratmış ve kendi rızasına uygun hareket etmesini istemiş ise de insana tanıdığı özgürlüğün ve bu özgürlük ortamında gerçekleştireceği imtihanın bir gereği olarak zorlayıcı bir tesirde bulunmaz."³²³ Zira, Yunus Suresi 11. ayetinde "...Bize kavuşacaklarına inanmayanları azgınlıkları içinde bocalayıp durmak üzere kendi hallerine bırakırız." şeklinde bahsedilen durum bu olsa gerektir.

Hidayet ve dalalet üzerinde insan iradesinin varlığı, varsa derecesi veya yokluğu bu konuda çeşitli düşüncelerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Cebriyye'ye göre, hidayet ve dalaletin Allah'tan olduğunu savunulur ve insan iradesi tamamen ortadan kaldırılır. Mutezile'ye göre ise Allah'a zulüm isnadını önlenmek ve ilahî adaletin gerçekleşmesini sağlamak fikrinden yola çıkılarak kulların fiillerinin Allah tarafından yaratılmadığı ileri sürülür. Ehl-i Sünnet alimlerine göre de hidayet ve dalalet Allah tarafından yaratılır. Bunları hak eden ise kuldür.³²⁴ Tevhit Mesajı'ı adlı eserde müelliflerin, bu konuda mevcut ayetlerden hareketle fikrini oldukça net bir şekilde açıkladığı ve konu ile ilgili olarak geçen tüm ayetleri bu fikir doğrultusunda anlamlandırdığı görülmektedir. Müelliflerin, hidayet kavramının tanımına ve Kur'an'da ne anlamda kullanıldığına dair fikirlerini Bakara Suresi 2. ayete³²⁵ getirdiği açıklamalardan tespit etmekteyiz. Müellifler "hidayet" kavramını; Allah'ın insana, onun hiç bilmediği bir hakikati göstermesinden ziyade onda zaten var olan inanç ve davranışı teyit etmesi, onu müjdelemesi ve ödüllendirmesi olarak tarif etmektedir. Ragıb el-İsfehânî'ye göre hidayet dört türlü olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan birincisinin, bütün mükelleflere bahşedilmiş olan akıl, fetanet ve zaruri bilgiler; ikincisinin, Allah'ın insanları peygamberlerin dili ile kendi yoluna davet etmesi; üçüncüsünün peygamberlerin çağrısına uyan mümin kulları muvaffak kılması; dördüncüsünün ise Allah'ın, ahirette mümin kullarını cennetle ödüllendirmesi olduğu belirtilmiştir. Bu hidayet türlerinin birbirine bağlı olduğu, birincisine sahip olmayanın ikincisine sahip olamayacağı belirtilmiştir. Allah'ın zalimleri ve kafirleri mahrum bıraktığını ifade etmiş olduğu hidayet ise üçüncü ve dördüncü hidayet kapsamında olduğu belirtilmiştir. Bunlardan kastın muvaffakiyet ve cennet olduğu ifade

³²³ Çağfer Karadaş, İnsana Tanınan Üç İlahî İmkan: Fıtrat- İşaret- Hidayet, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, C. 18, S. 2, s. 92.

³²⁴ bk Dr. Mehmet Bulut, Hidayet-Dalalet ve İnsanın Sorumluluğu, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1995, S. IX, s. 229-260.

³²⁵ Ayet mealen: "Bu kitap hiç şüphe yok, sakıncalı için bir rehberdir." şeklindedir.

edilmektedir. Hz. Peygamber'in elinde olmadığını belirttiği hidayet in ise Allah'ın insanlara akıl vermesi, onların muvaffak kılınması ve cennete alınması anlamındaki hidayet türleri olduğu belirtilmiştir. Müelliflere göre, Allah'ın insanlara hidayet etmesi öncelikle onlara akıl nimetini bahsetmiş olmasıdır. Bu sayede insanların hakkı ve batılı, doğruyu ve yanlış, hayrı ve şerri idrak ettikleri ifade edilir. Peygamberler vasıtasıyla hakkın, doğrunun ve hayrın bildirilmesinin (gayba dair haberlerin dışında) insanın hiç bilmediği bir hakikat değildir. Bu durumun insanın zaten bilmekte olduğu hakikatlerin tekit edilmesi, bu hakikatlere bağlı kalması için teşvik edilmesi, nihayetinde alacağı ödülü bilmesi suretiyle müjdelenmesi anlamına geldiği ifade edilmektedir. Vahyin ve dolayısıyla hidayet in amacının insana hiç bilmediği yolu öğretmek değil onun fitratına irca etmek, bildiği doğru yolda sebat etmesini sağlamak olduğu belirtilmektedir.³²⁶

Müelliflere göre, bazı ayetlerde geçen "Allah'ın dilediğini yapması", "Müşriklere yaptıkları davranışın hoş gösterilmesi" gibi ifadelerde insanın yaptığı fiiller, Allah'a isnat edilmektedir. Aslında Kur'an'ın bütünü dikkate alındığında bu durumun Kur'an'ın üslup özelliğinden kaynaklandığı belirtilmektedir. Örneğin, Maide Suresi 1. ayette³²⁷ "...Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder." şeklinde geçen ifadelerin eserde, "...Şunu iyi bilin ki Allah, hikmetiyle sizin maslahatınıza uygun düşecek hükümler verir." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayeti "...Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder." şeklinde çevirmenin ise Kur'an'ın bütünlüğü ve dili dikkate alınmadan yapılmış bir çeviri olduğu belirtilmektedir. Böyle bir çevirinin Allah'ın hiçbir ilke gözetmeden, helal-haram ayrımı yapmaksızın hüküm vereceği şeklinde bir algı yaratacağı nitekim bazı kelimeler kitaplarında da bu tür dikkatsizliklerin yapıldığı ifade edilmektedir. Bu ayeti, "Allah size zorluk dilemez." (Bakara 2/185), "O, dinde zorluk kılınmış değildir." (Hac 22/78), "O, kullarına zulmetmeyi dilemez." (Âl-i İmrân 3/108; Fussilet 41/46) gibi ayetlerin açıkladığı belirtilmektedir. Bu ayetlere bakılarak "Allah'ın ne istediğini", en azından kullarının hayrına olanları murat ettiğinin anlaşıldığı ifade edilmektedir. A'raf Suresi 146. ayette³²⁸ de "Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracağım..." şeklinde yer alan ifadede de müşriklerin aşırı inattan dolayı adeta gözlerinin kör olduğunun anlatılmak istendiği belirtilmektedir. Söz

³²⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 7.

³²⁷ Ayet mealen: "Ey iman edenler! Sözleşmeleri yerine getirin . İhramda bulunduğunuz sırada avlanmayı helal saymamanız şartıyla, size bildirilecek olanlar dışındaki "en'âm" denen hayvanlar sizin için helal kılınmıştır. Şüphesiz Allah dilediği gibi hükmeder." şeklindedir.

³²⁸ Ayet mealen: " "Yeryüzünde haksız yere böbürleneni ayetlerimden uzaklaştıracağım. Onlar, bütün mucizeleri görseler de iman etmezler; doğruluk yolunu görseler onu yol edinmezler. Eğrilik yolunu görürlerse hemen ona girerler." Bu durum, onların ayetlerimizi yalanlamalarından ve onlardan gafil olmalarından ileri gelmektedir." şeklindedir.

konusu kişilerin bu duruma düşmelerinin Allah'a isnat edildiği ifade edilmektedir. Fakat bu ifade tarzının Kur'an'ın genel üslup özelliği olduğu belirtilerek Türkçe'ye olduğu gibi aktarıldığında Allah'ın bu kimseler için tövbe kapısını kapattığı şeklinde bir yanlış anlamaya mahal verebileceği belirtilmiştir. Kur'an üslubunun insan fiillerini Allah'a isnat etme özelliğine sahip olduğu dolayısıyla benzer ifadeler içeren ayetler yorumlanırken insanın hür irade sahibi olduğu gerçeğinin göz önünde bulundurulması gerektiği belirtilmiştir.

Neml Suresi 3 ve 4. ayetlere baktığımızda ³²⁹ eserde bu ayetlerin "...Ancak Mekkeli müşrikler senin peygamberliğine inanmayıp ahiretle ilgili uyarılarını dikkate almamaktadırlar. Zira onlar yaptıkları şeyin doğru olduğunu sanmakta, kendilerini doğru yolda görmekte dirler..." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayetlerin açıklamasında "hidayet" kelimesinin "müminlerin müjdelenmesi ve ödüllendirilmesi" manasına geldiği belirtilmiştir. Ayette müşriklerin davranışlarının kendilerine hoş gösterilmesinin ise lafzan Allah'a isnat edildiği fakat bu ifadenin mecazî olduğu ifade edilmektedir. Allah'ın insanlara kötü şeyleri hoş göstermesinin doğru olmadığı belirtilmiştir. Fahreddin er-Râzî gibi Eş'arî mezhebine mensup kimi tefsircilerin de birtakım kelâmî mülahazalar sebebiyle bu görüşü savundukları belirtilmiştir.³³⁰

Eserde, "Allah'ın dilediği müstesna..." ya da Allah'ın dilediğine azap edeceği veya mükafat vereceği şeklinde yer alan ifadelerin ise aslında ilahî hükme vurgu olduğu belirtilmiştir. Ra'd Suresi 13. ayette³³¹ "...Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar..." şeklinde geçen ifadeler eserde:

"...Allah bütün kainatın yegane yaratıcısı ve hakimidir, kainatta bulunan her varlık O'na boyun eğmiştir, O'nun hükümrânlığı altındadır. Meleklerden tutun da sizleri kah korkutan kah yağmur beklentisi sebebiyle sevince boğan, şimşekler, yağmur yüklü bulutlar, gök gürültüleri, yıldırımlar ve daha nice varlık ve olaylar hep Allah'ın hükümrânlığı altındadır ve O'nu tespih etmekte, varlıkları ile sadece O'na kulluk edilmektedir. Bütün bunlar hep Allah'ın emri ve tasarrufu ile hareket etmektedirler..."

şeklinde anlamlandırılmıştır. Burada maksadın ilahî egemenliği vurgulamak olduğu belirtilmiştir. Zümer Suresi 68. ayette³³² "yalnız Allah'ın dilemesi hariç" ifadesinin de istisna

³²⁹ Ayetler mealen: "Namazı kılan, zekatı veren ve ahirete kesin bir şekilde iman eden müminler için bir hidayet rehberi ve bir müjdedir./Ahirete inanmayanların yapıp ettikleri kendilerine güzel göstermiş olduk; bu yüzden şuursuzca eğlenip dururlar." şeklindedir.

³³⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 808.

³³¹ Ayet mealen: "Gök gürültüsü Allah'ı överek tenzih eder; O'nun korkusundan dolayı melekler de buna katılır. Onlar Allah hakkında tartışıp dururken O, yıldırımlar gönderip bunlarla dilediğini çarpar. O'nun azabı pek şiddetlidir." şeklindedir.

³³² Ayet mealen: "(O gün) sûra üflenecek, ardından -Allah'ın diledikleri dışında- göklerde ve yerde bulunanların hepsi düşüp ölecek; sonra (sûra) yeniden üflenecek ve onlar birden ayağa kalkmış, etrafa bakıyor olacaklar." şeklindedir.

olarak değil ilahî hükümranlığa vurgu olarak düşünülmesi gerektiği ifade edilerek ayet "...O gün mutlak adalet tecelli edecek, peygamberler ve tevhit ehli müminler, kendilerine karşı çıkanlar aleyhinde şahitlik edecek ve herkes yaptığının karşılığını alacaktır. Hiç kimse en ufak haksızlığa uğramayacaktır."³³³ şeklinde anlamlandırılmıştır. Müellifler, "Allah'ın dilediğini affetmesi, dilediğine azap etmesi", "Allah'ın şaşırması" gibi lafızları içeren ayetlerin Kur'an'ın genelinde geçtiği ve Allah'ın azaba müstahak olanlara azap ettiği fakat günah işleyenler içerisinde uygun gördüklerini affedeceği manasının çıkarılabileceği ifade edilmektedir. Ankebut Suresi 21. ayet³³⁴ bu duruma örnek gösterilebilir. Ayette geçen "O dilediğine azap verir, dilediğini esirger..." şeklinde geçen ifadelerin yukarıda belirtilen görüş çerçevesinde "Eğer hayatınız boyunca elçimizi ve tevhidi inkâr etmekte ısrar ederseniz O'nun azabına müstahak olacaksınız. Tövbe edip inanan kullarını ise affeder..." şeklinde anlamlandırılmıştır.³³⁵ Nisa Suresi 143. ayete³³⁶ baktığımızda da ayette geçen "... Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın." ifadelerin eserde "...Böylesine batıla dalmış kimseleri artık oradan çıkarmak ne mümkün!" şeklinde anlamlandırılmıştır. Eserde, genellikle lafza bağlı olarak değerlendirilen bu ifadenin aslında insan ahlakının özelliklerinden bahsettiği, böylesine ikiyüzlülüğe batmış olanlara karşı yapılacak bir şeyin olmadığı vurgulandığı, Muhammed Abduh'un da bu konuda aynı fikre sahip olduğu belirtilmiştir. Allah'ın hiçbir şekilde kullarını saptırması ya da münafıkların davranışlarının müsebbibi olamayacağı ifade edilmektedir.

Kur'an'da kimi ayetlerde "Allah'ın kalpleri mühürlediği", "Kulakları sağırlaştırdığı" ve "İnanmayanları bu durumlarıyla baş başa" bıraktığı gibi ifadeler mevcuttur. Bu ayetlerin lafzî anlamlarına baktığımızda Allah'ın inanmayanların bu hal üzere kalmaları için kalplerini, gözlerini mühürlediği, kulaklarını sağır ettiği anlamı çıkmaktadır. Müellifler, Kur'an'da bu şekilde geçen anlatımların mecazî olduğu düşüncesindedirler. Onların bu durumlarına artık yapacak bir şey olmadığı için bu hal ile başbaşa bırakıldıkları ifade edilmektedir. Örneğin Yasin Suresi 8-10. ayetlere³³⁷ baktığımızda eserde bu ayetlerin "...Zira bugüne kadar sürdürdükleri inat ve kibir, onların asla iman etmeyeceklerini

³³³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 995.

³³⁴ Ayet mealen: "O dilediğine azap verir, dilediğini esirger. Hepiniz dönüp dolaşıp O'na varacaksınız."

³³⁵ Elik, Coşkun, *age*, s. 853.

³³⁶ Ayet mealen: "Arada bocalayıp duruyorlar; ne onlara, ne bunlara bağlanıyorlar! Allah'ın şaşırttığı kimseye asla bir yol bulamazsın." şeklindedir.

³³⁷ Ayetler mealen: "Biz onların boyunlarına ve çenelerine kadar dayanan halkalar geçirdik, bu yüzden kafaları yukarı kalkık durmaktadır./Onların önlerinden bir set, arklarından da bir set çektik, böylece gözlerini perdeledik; artık görmezler./Kendilerini uyarsan da uyarmasan da birdir, asla iman etmezler." şeklindedir.

göstermiştir. Kibir ve kötü niyetlerinden dolayı hakkı kabul etmeye yanaşmamaları iman etmelerine engel olmakta, onları içinde bulunduğu karanlıkta adeta hapsedmektedir..." şeklinde anlamlandırıldığı görülmektedir. Ayette geçen ifadeler mecazî anlamları dikkate alınarak çevrilmiş ve ayetten Allah'ın müşriklerin iman etmeyeceğini takdir etmiş olması gibi bir anlam çıkarılamayacağı, bu tutumlarını sürdürdükleri müddetçe iman etmeyeceklerinin söylenmiş olduğu belirtilmektedir. Nitekim bu eleştiriye maruz kalan müşriklerden birçoğunun sonraki yıllarda iman ettiği ifade edilmektedir. Konuyla ilgili olarak En'am Suresi 110. ayete³³⁸ baktığımızda ayette geçen ifadelerin eserinde "..Onların iman etmeleri için tek yol, Allah'ın kendilerini zorlaması, iradelerine müdahale etmesidir. Ancak Allah'ın olağan dışı bir müdahale ile onları inandırmasını beklemememiz gerekir."³³⁹ şeklinde anlamlandırılmıştır.

Sonuç olarak müelliflerin, hidayet ve dalalet kavramlarına Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde yaklaşarak akılcı yorumlarda bulunduğu görülmektedir. Söz konusu ayetlerin insanın özgür iradeye sahip, dünyada imtihana tabi olan bir varlık olduğu dolayısıyla Allah'ın hiçbir ilke gözetmeden bu iradeye müdahil olmasının söz konusu olmadığı görüşü çerçevesinde anlamlandırıldığı görülmektedir.

2.4. Kıssalar

Kur'an'da yer alan kıssalar, İslam'ın ilk dönemlerinden beri alimlerin dikkatini çeken ve çeşitli yönleri ele alınarak üzerinde çalışmalar yapılan konulardan bir tanesidir. Günümüzde de devam eden bu çalışmalar; kıssaların toplumun eğitilmesindeki rolü, kıssalarda kullanılan dil ve üslup özelliklerinin Kur'an üslubuna arz edilerek yaşanmışlığının sorgulanması ve Batılı müsteşriklerin de bu tartışmalara dahil olarak kıssaların vahiy kaynaklığı olup olmadığı yönündeki iddialar arasında tabir-i caizse makas atarak devam etmektedir. Batılı müsteşrikler, kıssaların daha önce gönderilmiş olan ilahî kitaplarda özellikle Tevrat'ta daha detaylı bir anlatımla ele alınmasını dayanak göstererek Hz. Peygamber'in Kur'an'da geçen kıssaları derlediği görüşündedirler. Mesela Macar müsteşrik Goldziher, Muhammed'in bu kıssaları önceki kitaplardan derleyerek kısalttığını, kimi yerlerde kendisinin de onlara ilavelerde bulunduğunu iddia etmektedir.³⁴⁰ Müsteşriklerin bu iddiası hem Hz. Peygamber'in Kur'an'a bir dahli olması hem de Kur'an'da mevcut olan kıssaların vahiyden sayılmaması gibi söylemleri de içinde barındırması açısından oldukça

³³⁸ Ayet mealen: "O'na iman etmedikleri ilk durumdaki gibi yine onların gönüllerini ve gözlerini ters çeviririz.. Ve onları şaşkın olarak bırakırız." şeklindedir.

³³⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 330.

³⁴⁰ Mehmet Sait Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay. İstanbul 1999, s. 10; Ignaz Goldziher, *Mezahibu't-Tefsiri'l-İslami*, Kahire 1955, s. 75.

sıkıntılı bir durum arz etmektedir. Bununla birlikte bu bakış açısının, modern dönem İslam alimlerine yeni yorumların kapısını araladığı da tartışılmaz bir gerçektir. Ayrıca günümüzde gerek sözel sahada gerekse bilimsel sahada birçok ilimin veya görüşün kendi ilgi alanı ya da dünya görüşü çerçevesinde kıssalardan delil istinbat etmeye çalışıldığını söylemek de karşılıksız bir söylem olarak kalmayacaktır. Kur'an'a baktığımızda nakledilen kıssaların gayelerinin, birçok ayette olduğu gibi Peygamberi teselli etmek, onun irade ve azmini bilemek, insanları düşündürmek ve ibret almalarını sağlamak olduğu görülmektedir.³⁴¹

Kur'an'ın ilk muhatabı ve uzun süre sözlü kültür etkisinde gelişen bir anlayışa sahip olan Araplar'da da kıssa kavramının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Her vesile ile kıssalarını anlatıp kimi zaman ibret konusu, bazen iftihar kaynağı bazen de şecaatlarını ortaya koyma vesilesi olarak yad etmişlerdir.³⁴² Klasik dönemde kıssalar, Kur'an'ın belirttiği gerçeklik çerçevesinde ele alınmıştır. Modern dönemde ise kıssalar, özellikle tarihî gerçeklik açısından sorgulanmıştır. Modern dönemde, Kur'an kıssalarının gerçekliğini sorgulama konusunda öncülük eden en önemli ilim adamlarından biri Muhammed Abduh (ö.1905) olmuştur. Abduh, Kur'an'da zikredilen kıssaların içeriklerinin bütünüyle doğru olmasının gerekmediğini belirtmiştir. Kıssaların tarih bilgisi sunmak veya geçmiş toplumlar hakkında serdedilen haberlere inanılmasını sağlamak amacıyla değil öğüt ve ibret amacıyla Kur'an'da yer verildiğini ifade etmiştir. Örneğin Hz. Adem'in cennetten çıkarılmasını anlatan tüm ayetlerin temsili olduğu belirterek bu ayetlerde kastedilenin insanın yaratılmasını ve kendisine verilen güçleri kavramasını sağlamak olduğunu ifade eder.³⁴³

Tevhit Mesajı'ı müelliflerinin kıssalar konusuna yaklaşımını tespit etmek amacıyla Kur'an'ın farklı farklı ayetlerinde geçen Hz. Adem kıssasının yorumlanış biçimini incelemek yerinde olacaktır. Hz. Adem'in yaratılışı ve cennetten indirilmesini konu edinen Bakara Suresi 34-39. ayetlere³⁴⁴ baktığımızda ilk olarak göze çarpan husus, Allah'ın meleklerle secde etmesini emrettiği 34. ayette geçen "secde" kelimesinin "saygı göstermek" olarak çevrilmesi

³⁴¹ bk. Şimşek, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, s. 69-71.

³⁴² bk. İdris Şengül, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir 1994, s. 63-67.

³⁴³ bk. Şehmus Demir, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000, s. 36-37.

³⁴⁴ Ayetler mealen: 'Meleklerle, "Adem'e secde edin" dediğimizde İblis dışındakiler derhal secde ettiler; o direndi, büyüklendi ve kafirlerden oldu./ "Ey Adem! Sen ve eşin cennette oturun, istediğiniz yerinden rahatça yiyip için ve şu ağaca yaklaşmayı; yoksa zâlimlerden olursunuz" dedik./Şeytan oradan onların ayağını kaydırdı da buldukları yerden onları çıkardı. Biz de "birbirinize düşman olmak üzere inin! Bir zaman kadar sizin için orada yerleşecek bir yer ve ihtiyaç maddeleri vardır." dedik./Bunu üzerine Adem rabbinden bazı kelimeler aldı (bunlarla tövbe etti); rabbi de onun tövbesini kabul buyurdu. Şüphesiz O, tövbeleri kabul buyuran ve rahmeti sınırsız olandır./Onlara şöyle dedik: "Oradan hepiniz inin! Benden size muhakkak bir yol gösterici gelecektir." Kim benim gösterdiğim rehberine uyarsa artık onlara ne korku vardır ne de üzüleceklerdir./İnkâr eden ve ayetlerimizi yalanlayanlara gelince onlar cehennemliklerdir ve orada devamlı kalıcıdır." şeklindedir.

olmuştur. Bu ayetin açıklamasında meleklerin Hz. Adem'e saygı göstermelerinin istenmesinin onların Allah'ın emrine bağlılıklarını ortaya koyacak bir istek olduğu gibi, insanın saygınlığını da ortaya koyduğu ifade edilmektedir. 35. ayette geçen "cennet" kelimesinin ise Allah tarafından müminlere vaat edilen cennet mi yoksa dünyada yer alan bir bahçe mi olduğunun müfessirler tarafından tartışıldığı belirtilmiş, kendilerinin de bu cennetin dünyada olduğu görüşünü savundukları ifade edilmiştir. Bunun sebebi olarak da ahirette müminlerin gireceği cennette şeytanın yer almasının söz konusu olamayacağı gösterilmiştir. Hatta cennet kelimesinin Kur'an'da birçok yerde "bahçe" anlamında kullanıldığı belirtilmektedir. Adem ve eşinin yerleştirildiği cennetin dünyada olduğu düşünüldüğünde onun dünyada özel bir bölge olarak anlaşılmaması gerektiği; ilahî emir ve yasaklara, yaratılıştan sahip olunan temiz fitrata uygun yaşamının vereceği mutluluğun simgesi olarak anlaşılması gerektiği vurgulanmıştır. Ayetin devamında geçen "yasaklanan ağaç"ın ise sembolik bir ifade olduğu, bu ağacın insana Allah tarafından yasaklanan şeyleri simgelediği belirtilmiştir. Muhammed Abduh'un da ayette geçen "cennet" kavramıyla insanın huzurunun ve Allah'ın nimetlerinin kastedildiğini, yasak ağacın ise Allah tarafından kötülüklerin bildirilmesi anlamına geldiğini ifade ettiği belirtilmiştir. Bu söylemin Kur'an'ın genel söylemine uygun olduğu ifade edilmiştir. Bu kıssada Allah'ın insana dünya hayatında huzurlu olabilmesi için ilahî yasaklara uyması gerektiğinin bildirildiği, insanın bu yasakları ihlal ettiği takdirde dünya ve ahiret saadetini tehlikeye atabileceğinin anlatıldığı belirtilmektedir. Fakat Hz. Adem gibi hatasını anlayıp sonradan tövbe edenler için Allah'ın af ve merhamet kapısının her zaman açık olduğu ancak şeytan gibi kibirlenip hatasında ısrar ederse sonunun iyi olmayacağı ifade edilmiştir.³⁴⁵

Hz. Adem'in cennetten indirilmesini ifade eden "hebeta" fiilinin ise sadece yukarıdan aşağıya fiziksel bir düşüş anlamında olmadığı, aynı zamanda "manevî düşüş" anlamına da geldiği hatta insan için kullanıldığında istihfaf yani değer kaybetme manasına geldiği, fiilin Kur'an'da da genellikle bu anlamda kullanıldığı belirtilmiştir. Hz. Adem'in cennetinin yeryüzünde olduğu düşünüldüğünde ona bu fiille hitap edilmesinin yukarıdan aşağıya bir inişi değil, manevî anlamda bir düşüşü kastettiği belirtilmiştir. Bu anlamın ayetin bağlamına daha uygun olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Hz. Adem'in Allah tarafından cezalandırıldığını düşünmenin onun başlangıçta Allah tarafından halife olarak yaratılmasıyla bağdaşmayacağı burada Hz. Adem'in cezalandırmasının değil ona hatasının bildirilmesinin söz konusu

---

³⁴⁵ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 18.

olduğu ifade edilir. Tövbesinin kabul edilmesinin de buna delil olacağı belirtilmiştir.³⁴⁶ Hz. Adem kıssasını detaylarına vakıf olabileceğimiz A'raf Suresi 20-22. ayetlere³⁴⁷ baktığımızda da şeytanın aldatmasının Hz. Adem ve Hz. Havva'ya Allah'ın rızasının bu yönde olduğunu söylemesi şeklinde gerçekleştiği ifade edilmiştir. Ayetlerin Hz. Adem'i şeytanın "Rabbiniz sizin melek gibi uzun ömürlü olmanızı istemiyor." şeklinde lafzî anlamıyla değerlendirildiğinde, şeytanın Allah'ı eleştirdiği ve Hz. Adem'in de buna kandığını kabul etmek olduğu belirtilmektedir. Fakat bu yönde bir eleştiriye sıradan bir müminin dahi kanmayacağı ifade edilmiştir. Bazı müfessirlerin de Hz. Adem'in şehvetine yenik düştüğü yönündeki açıklamalarının da kabul edilemeyeceği, burada Hz. Adem'in şeytanın yeminlerine inandığı ve onun rızasının bu yönde olduğunu düşündüğü belirtilmektedir. "Avret yerlerinin açılması" şeklinde geçen ifadenin ise Hz. Adem ve Hz. Havva'nın kusurlarını fark etmesinden kinaye olduğu ifade edilmiştir. Sadece Hz. Adem ve Hz. Havva'nın bulunduğu bir ortamda ve karı-koca olduğu göz önünde bulundurulduğunda bu durumun toplumsal hayattaki gibi bir karşılığının olmadığı belirtilmiştir. Özellikle çağdaş bazı müfessirlerin yaptığı gibi giyinme ve çıplaklık üzerine bir edebiyat geliştirilemeyeceği de ifade edilmiştir. Aynı surenin 26. ayetinde geçen "...asıl hayırlı olan takva elbisesidir." ifadesinin buradaki elbisenin manevî olduğu dolayısıyla avret yerlerinin açılmasıyla fiziksel bir çıplaklığın değil manevî düşüş ve günahın kastedildiği belirtilmektedir.³⁴⁸

Müelliflerin, Hz. Süleyman kıssasını ele alış biçimine baktığımızda da Hz. Adem kıssasında olduğu gibi temsilî anlatımların olduğu yönünde akla uygun yorumların yapıldığı görülmektedir. Sa'd Suresi 38/30-40, Naml Suresi 27/15-44, Enbiya Suresi 21/78-82. ayetlere getirilen açıklamalar çerçevesinde müelliflerin Süleyman kıssasına getirdiği yorumları görebilmekteyiz. Sa'd Suresi 36-38. ayelerde geçen "Bunun üzerine, emriyle dilediği yöne doğru tatlı tatlı esen rüzgarı, bina kuran ve dalgıçlık yapan bütün şeytanları ve zincirlerle bağlanmış diğer yaratıkları onun buyruğuna verdik." şeklinde geçen ifadelerin Hz. Süleyman'ın hükümranlılığının genişliğini anlattığı, burada emrine verilen rüzgarın ise rüzgarla hareket eden müthiş gemilerden kinaye olduğu belirtilmiştir. Ayetler "...kendisine, emri ile hareket eden rüzgarları müsahhar kıldık. Emrinde tutsaklar, işçiler, dalgıçlar ve daha

³⁴⁶ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 19.

³⁴⁷ Ayetler mealen: 'Derken şeytan, kapalı olan avret yerlerini birbirine göstermek için onlara vesvese verdi ve "Rabbiniz size bu ağacı sırf melek olursunuz veya ebedî yaşayanlardan olursunuz diye yasakladı" dedi./Onlara, "Ben gerçekten sizin iyiliğinizi isteyenlerdenim" diye de yemin etti./Böylece ikisini de hile ile aldattı. Ağacın meyvesini tattıklarında edep yerleri kendilerine göründü. Ve cennet yapraklarından üzerlerini örtmeye başladılar. Rableri onlara, "Ben size o ağacı yasaklamadım mı ve şeytanın size apaçık bir düşman olduğunu söylemedim mi?" diye seslendi.'" şeklindedir.

³⁴⁸ Elik, Coşkun, *age*, s. 352.-353.

birçok güç bulunuyordu." şeklinde anlaşılmıştır.³⁴⁹ Neml Suresi'nde 16. ayette geçen "...Ey insanlar! Bize kuş dili öğretildi..." şeklinde belirtilen ifadenin de aslında mecazî bir ifade olduğu, kuşların birçok devlette istihbarat aracı olarak kullanıldığı hatta bu surede de Hühüd adlı kuşun Hz. Süleyman'a haber getirdiği ve onun mektubunu Sebe kraliçesine ilettiğinin bildirildiği söylenmektedir.³⁵⁰ 17. ayette "Cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordular Süleyman'ın emrinde toplanmış, birlikte sevk ve idare ediliyordu." şeklinde geçen ifadelerde Süleyman'ın ordusunda olduğu söylenen cinlerin İsariloğulları dışından olan Amalika kabilesine mensup köleler, kuşların ise atlı süvariler olduğu belirtilmektedir. Enbiya Suresi 21/82. ve Sa'd Suresi 38/38. ayetlerde de "şeytanlar" ve "zincire vurulmuş" olarak bahsedilenin burada sözü edilen cinlerle aynı olduğu ifade edilmektedir. "Tayr" kelimesinin ise hızlı koşan atlar manasında ya da gerçek anlamında düşünüldüğünde ordunun istihbarat görevi için eğitilmiş kuşlar anlamına gelebileceği ifade edilmiştir. Râzî gibi bazı müfessirlerin, ayette geçen kuşların Hz. Süleyman döneminde akıl sahibi oldukları yönündeki yorumlarının ise zorlama yorumlar olduğu belirtilmektedir. Yine bu ayetin devamında geçen "...Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin; aman , Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!" şeklindeki ifadelerde ise, Karınca vadisi olarak bilinen Şam civarında Cibrin ile Askalan arasında bir vadiye yaşayan insanların ordunun gelişinden korkarak saklanması anlatıldığı belirtilmektedir.³⁵¹

Sebe melikesinin tahtının getirilmesini anlatan surenin 39. ayetinde 'Cinlerden bir ifrit, "Sen makamından kalkmadan önce ben onu sana getiririm..." ' şeklinde ayette geçen "cin" kavramıyla Amalika kabilesinden bir subay ya da emir erinin kastedildiği belirtilir. 40. ayette ' Kitaptan bilgisi olan ise, "Ben onu sen göz açıp kapayınca kadar getiririm" diye cevap verdi..." ayetinde "Kitaptan bilgisi olan" dan kastın İsrailoğulları'ndan bir adam olduğu, "göz açıp kapayınca kadar" ifadesinin de Türkçe'de de kullanılan bir deyim olduğu belirtilmiştir. Ayette geçen "Sen yerinden kalkmadan" ifadesinin ise "Ben onu senin halkın karşısında konuşma yapacağın zaman gelmeden getirebilirim." şeklinde anlaşıldığı görülmektedir.³⁵² Aynı surenin 44. ayetinde Sebe Kraliçesi'nin Hz. Süleyman'ın köşküne girişi tarif edilirken "eteğini topladı" olarak geçen ifadenin Kalem Suresi 42. ayette olduğu gibi günlük zamanlarında söz konusu olan durumları anlatmak için

³⁴⁹ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 975

³⁵⁰ *Age*, s. 811.

³⁵¹ *Age*, s.812.

³⁵² *Age*, s. 815.

kullanılan bir deyim olduğu ifade edilmektedir. Son olarak Enbiya Suresi 78. ayette³⁵³ geçen "ekin" ve "koyun" ifadelerinin de sembolik olduğu, burada İsrailoğulları'ndan bahsedildiği ifade edilmektedir. İsrailoğulları'nın "koyun sürüsü", peygamberlerin ise "çoban" olarak adlandırıldığı belirtilmektedir. Davud ve Süleyman peygamberlerin, dağılmış halde bulunan İsrailoğulları'nı toplayıp adaletle hüküm verdikleri ifade edilmektedir. Ayette sözü edilen ekin ve koyun hikayesinin gerçek bile olsa, bu hikayenin anlatımından böyle bir maksat hedeflenmiş olmadığı belirtilmiştir.³⁵⁴

2.5. Mucizeler

Mucize; sözlükte, "bir şeye güç yetirememek; öne geçmek, başkalarını aciz bırakmak"³⁵⁵ anlamına gelen "acz" kelimesinden türeyen bir kavramdır. Kur'an'da mucizelerin, birçok ayette de belirtildiği üzere peygamberlerin Allah tarafından gönderildiğini tasdik amacıyla meydana geldiği görülmektedir. "...Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber mucize getiremez..."³⁵⁶ şeklinde belirtildiği üzere mucizeyi meydana getirmek, bazı ayetlerde peygamberlere nispet edilse de bu anlatım mecazî olup mucizeyi meydana getirme irade ve kudreti Allah'ındır. Allah'ın, peygamberlerini tasdik gayesi ile genel geçer tabiat kanunlarının dışında bir fiili yaratması, buna karşılık alışılmış bir fiilden insanları alıkoyması arasında mucize oluş bakımından bir fark olmadığı gibi, bu işleri Allah'a nispet etmekte de bir farklılık yoktur. Bazı İslam âlimleri tarafından -özellikle İslam filozofları ve bazı Mu'tezilî âlimler- mucizenin Allah'ın bir fiili olmayıp, nebinin zâtından kaynaklanan bir hal olduğunu ileri sürülmüştür. İslam düşünce tarihinde mucizelerin ilâhî fiiller olmadığını iddia eden en önemli grup İslam filozoflarıdır. Bunlara göre mucize, bizzat nebinin zâtından kaynaklanan bir özelliktir.³⁵⁷ Mutezile'ye göre, bu hususta peygamberlerin insanlar için bir hüccet ve iddialarının doğru olup olmadığının bilinmesi için mucize göstermelerinin zaruret olduğu, bu gerekçeyle kendilerine mucize verildiği, bunun dışında hangi adla anılırsa anılsınlar, diğer insanlarda böyle bir durumun söz konusu olmadığı savunulmaktadır. Ehl-i Sünnet âlimleri ise mucize tabirini peygamberlere özgü olarak kullanmakla birlikte çoğunluk itibarıyla sihir ve keramet gibi adlar verdikleri bazı harikulade durumların diğer insanlar için gerçekliğini kabul etmektedirler.³⁵⁸

³⁵³ Ayet mealen: "Davud'u ve Süleyman'ı da an. Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başıboş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların hükmüne tanık idik." şeklindedir.

³⁵⁴ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 703.

³⁵⁵ İbn Manzür, *Lîsanü'l-'Arab*, "ACZ" md.

³⁵⁶ Ra'd Suresi 13/38, *Kur'an Yolu*, s. 253.

³⁵⁷ bk. Halil İbrahim Bulut, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, Adapazarı 2002, ss. 212-221.

³⁵⁸ Zübeyir Bulut, *Peygamberleri Tasdik aracı Olarak Mucizeler*, *Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi*

Tevhit Mesajı müelliflerinin mucize konusundaki yaklaşımını Hz. İsa'ya ve Hz. Peygamber'e isnat edilen mucizeler üzerinden değerlendirmek mümkündür. Hz. İsa'nın gösterdiği mucizeler bağlamında Âl-î İmran Suresi 46-47. ayetlere³⁵⁹ baktığımızda, Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması mucizesine delil olarak gösterilen 46. ayetin "Allah sana insanlar nezdinde saygın, Allah katında makamı yüksek ..." şeklinde çevrildiği görülmektedir.³⁶⁰ Meryem Suresi 29 ve 30. ayetlerinde de bahsedilen Hz. İsa'nın konuşması mevzuu ile ilgili olarak ise bu durumun, her ne kadar Allah'ın kudreti dahilinde olsa da konuşmanın içeriğine bakıldığında beşikteki bir çocuktan sadır olmasının imkansız olduğu ifade edilmiştir. Bu ayette Hz. İsa'nın Allah'ın kendisine peygamberlik verdiğini ve namazı ve zekatı emrettiğinin bildirildiği dolayısıyla beşikteki bebeğe peygamberlik verilmesinin mümkün olmadığı belirtilmiştir.³⁶¹

Müellifler, Hz.İsa'nın doğumunun anlatıldığı Meryem Suresi 27-33. ayetlerin ise lafzına uygun olarak çevirdiklerini ancak bu konuda değişik yorumları da göz önünde bulundurmak gerektiğini belirtilmişlerdir. Son dönemde bazı alimlerin Hz. İsa'nın diğer insanlar gibi bir anne ve babadan dünyaya geldiği fakat surenin nazil olduğu dönemde bazı hristiyan gruplarının ve dolaylı olarak Mekke müşriklerinin bu hususta görüş ayrılığına düştüklerinin ifade edildiği belirtilir. Bu dönemde Hz. İsa'yı tanrılaştırıcı yaklaşımlardan, onu ve annesini karalayan iftiralara kadar her türlü aşırı görüşün ortaya atıldığı belirtilmektedir. Bunu savunan alimler, böyle bir dönemde Kur'an'ın ortaya koyduğu bu yaklaşımın hem tevhidî vurguladığı hem de Hz. İsa ve Meryem'in şahsına yönelik iftiraları reddettiği görüşündedirler. Bu yorumu yapan bazı son dönem alimlerinin, Cebrail'in Meryem'e İlahî ruh ilka etmeye değil doğum olayını müjdelemeye geldiğini, Meryem'in şaşkınlığının çocuğun babasız doğacak olmasından değil kendisini ibadete adanmış kadın olarak evlilik ve çocuk işini garipsemesinden kaynaklandığı yönünde görüş beyan ettikleri ifade edilir. Bu alimlerin Hz. İsa'nın bebekliği esnasında değil peygamberlik görevine başlamasından sonra vuku bulduğunu, "beşikte çocuk" ifadesi ile de "dünkü çocuk" anlamında, bir küçümseme ifadesi olarak savundukları belirtilir. Tevhit Mesajı müellifleri, Hz. İsa'nın babasız doğmasının Allah'ın kudretinde olduğunu fakat insanlar istemeden herhangi bir inkâr yahut talep olmadan ilahî bir mucizenin gerçekleşmesinin peygamberlik tarihinde görülmediği düşüncesindedirler. Diğer taraftan Hz. İsa'nın babasız dünyaya

---

Dergisi), Bolu Bahar 2015, C. 3, Yıl. 3, S. 5, s. 8-9.

³⁵⁹ Ayet mealen: "O hem beşikte iken hem de yetişkin halinde insanlarla konuşacak ve salih kişilerden olacak./Dedi ki: "Rabbim! Bana bir erkek eli değmediği halde nasıl çocuğum olur?" Allah buyurdu: "İşte öyle, Allah dilediğini yaratır, bir işin olmasını istedi mi ona sadece 'ol!' der, o da olur." şeklindedir.

³⁶⁰ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 134.

³⁶¹ *Age*, s.654.

geldiğini düşünmenin hristiyanlığın temel prensibi olan "baba" inancının zeminini teşkil ettiği, Hz. Meryem'e atılan iftiraları bertaraf etmek amacıyla Kur'an'da geçen bu mecazî ifadelerin hristiyan inancını doğrulayacak şekilde yorumlamanın, son dönem bilginleri tarafından problem olarak görüldüğü de ifade edilmektedir. Bu bilginlere göre her ne kadar Hz. İsa'nın babasız doğduğunu savunan alimler, Hristiyanlık'ın "baba" inancını şiddetle reddetse de başlangıçta babasız doğumu kabul ettikten sonra bu tenkitlerin pek de sağlıklı bir temele dayanmadığı yönünde eleştirilmişlerdir.

Hz. İsa'nın babasız dünyaya gelmesinden bahseden bir diğer ayet de Maide Suresi 110. ayettir. Ayette geçen "...Seni Ruhul-kudüs ile desteklemiştim de hem beşikte hem de yetişkin halinde insanlarla konuşuyordun..." şeklindeki ifadelerin eserde "...Ey İsa! Vaktiyle ben sana Cebrail ile vahiy gönderip peygamberlik görevi vermiştim. Sen de Tevrat'ı çarpıttıkları için senin konuşmalarından rahatsız olan ve seni daha beşikte bir çocuk olarak gören İsrailoğulları'nın alimlerine tevhit mesajını dosdoğru bir şekilde anlatmıştın..." şeklinde çevrildiği görülmektedir. Ayetin bu şekilde çevrilmiş olması, yukarıda Meryem Suresi 27-33. ayetlerinin açıklamasında bahsedilen ayetleri lafzına uygun olarak çevirdikleri ve "bazı bilginler" in Hz. İsa'nın babasız doğuşunu ve Cebrail'in ilkasını kabul etmediklerini söyleyip bunu sadece yorumlardan biri şeklinde verirken aslında müelliflerin de bu görüşte olduğunu teyit eder mahiyettedir.³⁶² Maide Suresi'nde geçen bu ayetin açıklamasında müellifler, "mucize" kelimesinin tanım olarak insanı aciz bırakan ve muhataba ikna olmaktan başka seçenek bırakmayan manasına geldiği dolayısıyla çocuğun henüz peygamber olmadığı ve kendisinin inkâr edilmediği halde daha beşikte iken konuşmasının mucize olarak değerlendirilemeyeceği belirtmişlerdir. Bu durumun, Hz. Meryem'e atılan iftiranın çürütülmesi şeklinde değerlendirilmesinin yanlış olduğu zira Hz. İsa'nın annesinin temize çıkmasını belirten herhangi bir ifadesinin olmadığı vurgulanmıştır. Bu olayda Hz. İsa'nın, asırlardır Tevrat'ı tahrif eden yahudi alimlerinin karşısına çıkarak tevhide çağırmasının anlatıldığı belirtilmektedir. Dönemin yahudi alimlerinin de tıpkı Medine yahudilerinin Hz. Peygamber'e takındıkları tavır gibi Hz. İsa'ya da küçümseyici bir tavır takındıkları ve annesine şikayet ettikleri, Hz. Meryem'in ise bu konuyu kendisi ile değil, Hz. İsa ile konuşmaları gerektiğini belirttiği ifade edilir. Bu durum karşısında onların verdiği cevabın "Bizi daha dünkü çocuk ile muhatap etme!" diye çıkışma olarak değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Müellifler, ayeti bu şekilde yorumlamanın Kur'an'ın söylemine,

---

³⁶² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 655-657.

inanç sistemine veya peygamber tarihine aykırı olmadığını belirtmişlerdir.³⁶³ Yine aynı surenin 116-118. ayetlerinde bahsi geçen Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi hadisesi ile ilgili olarak ise müellifler; Hz. İsa'nın bir beşer gibi vefat ettiğini, Hz. İsa'nın kıyametten önce nüzul etmeyeceğini eğer öyle olsaydı ayette Hz. İsa'nın vefatından sonra İsariloğulları'nın ne halde olduklarını bilmediğini söylemeyeceği düşüncesindedirler.³⁶⁴

Âl-î İmran Suresi 49. ayete³⁶⁵ baktığımızda da ayetin lafzî anlamına uygun olarak çevrildiği görülmektedir. Fakat ayete getirilen açıklamada ayetteki ifadelerin mecazî anlamda olduğu aslında ayetin:

"Ben Allah'ın size uyarıcı ve müjdeleyici olarak gönderdiği bir elçiyim. Rabbinizin bana vahyedip size tebliğ etmemi istediği bilgiler sayesinde sizi ruhî yüceliklere kavuşturacak, mânevî körlükten kurtararak hakikati görmenizi sağlayacak, her türlü ruhî hastalıktan şifaya kavuşturacak ve böylece ölü ruhları hayata kavuşturacağım. Gelecek için kaygılanıp mülk yığma peşinde koşarak yoksulu ihmal etmemenizi, Allah'a tevekkül etmenizi öğütlerim. Eğer iddia ettiğiniz gibi gerçekten iddia ettiğiniz gibi tevhide ve Musa'nın peygamberliğine, onun tebliğ ettiği Tevrat'a gerçekten inanıyorsanız, aynı şeyleri söylediğime göre, benim peygamberliğimi de tasdik etmelisiniz."³⁶⁶

şeklinde olduğu ifade edilmiştir. Ayetin lafzî olarak anlaşıldığında akla birçok soru geleceği, ayette Hz. İsa'ya isnad edilen mucizelerin bu konuda çeşitli yorumlar yapılırsa da yaratmanın/can vermenin ve gaybı bilmenin Allah'a mahsus olduğu, kainattaki kevnî düzenin de bunun kanıtı olduğu ifade edilmiştir. Bu şekilde bir anlamlandırmanın Kur'an üslubuna daha uygun ve hikmetli olduğu belirtilmiştir. Nitekim Kur'an'ın birçok ayetinde peygamberlerin insanlara ruhî/manevî yükseliş yollarını göstermesinden, manevî hastalıklara şifa bulmasından bahsettiği dile getirilmektedir. Bazı alimlerin "Allah'ın izniyle" ifadesinin, Hz. İsa'ya uluhiyyet atfedenlerin vehimlerini çürütmek için kullanıldığını söyledikleri belirtilmektedir. Bazı alimlerin ise o dönemde tıp ilminin çok ileri olduğunu, halkın da peygamber olduğuna dair Hz. İsa'dan mûcize istediğini, onun da tabiplerin yapmaktan âciz kaldıkları şeyleri peygamberliğinin kanıtı olarak yapmış olduğu şeklinde yorumladıkları belirtilmiş, bu yorumun kabul edilebilir olmadığı ifade edilmiştir. Konunun, Allah'ın kudreti değil Hz. İsa'nın durumu olduğu, Hz. İsa'ya atfedilen bu mûcizelerin tıp ilmiyle

³⁶³ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 296-298.

³⁶⁴ *Age*, s. 299.

³⁶⁵ Ayet mealen: "Onu İsrailoğulları'na bir elçi kılacak ve o şöyle diyecek: "Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah'ın izni ile derhal kuş olur; yine Allah'ın izni ile körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltirim; ayrıca evlerinizde ne yiyip biriktirdiğinizi size haber veririm. Eğer inanan kimseler iseniz elbette bunda sizin için bir ibret vardır." şeklindedir.

³⁶⁶ Elik, Coşkun, *age*, s. 135.

mukayesesinin ise hepten temelsiz olduğu belirtilmiştir. Tıp ilminin biyolojik, vahyin ise ruhî/ahlâkî bir olgu olduğu belirtilerek "Yaratma, yaşatma, gaybı bilme ve hayata hükmetme" gibi ilâhî nitelikleri mucize adına Hz. İsa'ya atfetmek suretiyle onun bir nevi ulûhiyyetinin kabul edilmiş olduğu ifade edilmiştir. Reşîd Rızâ, Muhammed Ali ve Muhammed Esed'in bu ayetleri mecazî anlamda yorumladıkları belirtilmiştir. Müellifler; Kur'an'ın, nüzul döneminden asırlar sonra yapılan bu yorumların neticede kişisel bir anlayışın ifadesi olduğunu düşünmektedirler.³⁶⁷

Müelliflerin, Hz. Peygamber'in İsra mucizesine dair görüşlerini ise İsra Suresi 1. ayette³⁶⁸ görmek mümkündür. Eser burada anlatılan mi'raç hadisesinin aslında Mekke'den Kudüs'e yürüyüş değil Mekke'den ilahî aleme yürüyüş yani Hz. Peygamber'in yaşadığı ruhî ve manevî bir yükseliş olduğunu ifade etmektedirler. Hz. Aişe ve diğer bazı sahabilerin de bu görüşü savundukları fakat müfessirlerin birçoğunun bunu kabul etmedikleri belirtilmiştir. O dönemde Mescid-i Aksa veya Beyt'ül Makdis olarak bilinen yapının fiziksel olarak var olmadığı belirtilerek, Hz. Peygamber'in buranın içini detaylı olarak tarif ettiği ve burada namaz kıldığına dair nakledilen rivayetlerin gerçeği yansıtmadığı ifade edilmiştir. Necm Suresi 18. ayette geçen "...Peygamber, rabbinin en muhteşem ayetlerini gördü." şeklinde geçen ifade kastedilenin de bu ayetler olduğu düşünülmektedir. Necm Suresi'nin bi'setin 5. yılında İsra Suresi'nin ise bi'setin 12. yılında inzal edildiği belirtilerek her iki surede de ortak konu olan isra/miraç hadisesinin bir defaya mahsus olarak gerçekleşmediği, bu durumun Hz. Peygamber'in vahiy alma şekli olduğu ifade edilmiştir. Necm Suresi'nin 18. ayetine³⁶⁹ baktığımızda burada geçen "görme" ifadesinin "idrak" anlamına geldiği, Hz. Peygamber'in bu manevî hali, vahyin ona gelişi esnasında defalarca yaşadığı, onun beşerî tabiatın ötesine geçerek böyle bir tecrübeyi bütün nüzul dönemi boyunca yaşadığını düşünmenin daha doğru olacağı belirtilmiştir. Buradan hareketle isra/miraç olayını, Hz. Peygamber'in temel mucizesi olan "vahiy" olgusunun kendisi olarak düşünmek gerektiği vurgulanmıştır.³⁷⁰ Müelliflerin, mucizelere mecazilik ya da temsililik arz etmeden yorum yaptığı bir yer olarak Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye bölmesi örnek gösterilebilir. Şuara Suresi 63. ayette³⁷¹ Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye bölmesi lafzî anlamına uygun olarak verilmiş ve bu konuda herhangi bir

³⁶⁷ Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 135., 137.

³⁶⁸ Ayet mealen: "Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mesid-i Aksa'ya götüren Allah eksikliklerden münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir." şeklindedir.

³⁶⁹ Ayet mealen: "Hiç kuşkusuz o, rabbinin ayetlerinden en büyüğünü görmüştü." şeklindedir.

³⁷⁰ Elik, Coşkun, *age*, s. 1135.

³⁷¹ Ayet mealen: "Bunun üzerine Musa'ya "Asan ile denize vur!" vahyettik. Deniz derhal yarıldı, her parça koca bir dağ gibi oldu." şeklindedir.

açıklama yapılmadığı görülmektedir.³⁷²

Yukarıda verilen örnekleri çoğaltmak mümkündür. Nitekim ayın ikiye bölünmesi, Hz. İbrahim'in ateşe atılması, Hz. Yunus'u balığın yutması gibi mucize olarak adlandırılan olaylara müelliflerin, mucizeleri Kur'an üslubuna ve Kur'an'da belirtilen inanç sistemine arz ederek akılcı yorumlar yaptığı ve bunların gerçekleşmediği ya da gerçekleşme imkanının olmadığını belirttiğini görüyoruz. Ancak yukarıda bahsi geçen mucizeler kadar olağanüstülük arz eden Hz. Musa'nın Kızıldeniz'i ikiye bölmesi hususunda müelliflerin, konuyu irdelememesi doğrusu mucizeleri ele alış biçimi değerlendirildiğinde soru işareti olarak zihnimizin bir köşesinde yerini almıştır.

---

³⁷² Elik, Coşkun, *Tevhit Mesajı*, s. 790.

SONUÇ

Kur'an'ın vahyi ile doğan ve Hz. Peygamber'in ilk nüvelerini verdiği tefsir ilmi; Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in çizdiği sınırlar çerçevesinde her müfessirin idraki, ufki genişliği ve ilmî kabiliyeti derecesinde yaptığı yorumlarla günümüze kadar gelmiştir. Her ne kadar tefsir, müfessirinden ayrı olmasa da -Kur'an'ın şifahî bir hitap olduğu göz önünde bulundurulduğunda- yapılan tefsir çalışmalarının; müfessirin yetiştiği sosyo-kültürel ortamın, evrensel paradigma ve problemlerin ne derece etkisi altında kaldığı oldukça önemlidir. Çünkü tefsir çalışmalarının gayesi, Hz. Peygamber ve Kur'an'ın ilk muhataplarının onu nasıl algıladığını tespittir. Nitekim vahyin ilk muhataplarından gitgide uzaklaştığımız bir dönemde müslümanlar; sözlü bir hitap olan Kur'an yerine, yazılı bir metin olarak önümüzde duran ve modern dönemde birçok ilmin iktibas edilmeye çalışıldığı ya da salt Kur'ancı söylemlerin kıskacında yazılan birçok tefsir ve mealle karşı karşıyadır. Bu aşamada çağdaş dönem müslümanlarının, Kur'an'ı ilk muhataplarının gözüyle gören, zihin dünyasıyla algılayan sağlam tefsirlere ihtiyacı olduğu bir gerçektir.

Çalışmamız boyunca titizlikle incelemeye gayret ettiğimiz, en yeni tefsirlerden bir tanesi olan Prof. Dr. Hasan ELİK ve Dr. Muhammed Coşkun'un kaleme aldığı "Tevhit Mesajı: Özlü Kur'an Tefsiri" adlı eser de gerek sîret-nüzul temelli bir tefsir anlayışına sahip olması gerekse "Türkçe" muhtasar bir tefsir olması açısından kayda değerdir. Müellifler, yaptıkları bu meal-tefsir çalışması ile ilk muhatapların Kur'an algısını yansıtmayı hedeflemektedirler. Müelliflerin bu hedeflerine, bağlam bilgisine ve sîret-nüzul ilişkisine dayalı bir çeviri yaparak ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Bu çerçevede hemen hemen her ayette, muhatap tespiti yapılmasına titizlikle dikkat edilmiş ve ayetlerin mümkün olduğunca nüzul sebebi ekseninde anlamlandırılmasına özen gösterilmiştir. Müellifler, vahyin muhatabını bilmenin anlam tespitinde birinci derecede öneme sahip olduğunu düşünmektedirler. Eserde genellikle klasik tefsir kaynaklarında geçen bilinen nüzul sebeplerinin referans alındığı görülmektedir. Nüzul sebeplerinin ayetin bağlamına ters düşmemesine dikkat edilmiş, ayetin bağlamı ile uyuşmayan nüzul sebepleri ise kabul edilmemiştir. Ayete verilen manada öncelikle Mukatil b. Süleyman, Taberî, Razî, Ferrâ, Ebû Ubeyde... gibi ilk dönem müfessirlerinin eserlerine öncelik verildiği görülmektedir. Müellifler, ayete verilen manaların Hz. Peygamber'in sîretine uygunluğuna da ayrıca dikkat etmiş, sahâbeden ve tabiîn alimlerinden gelen rivayetlere de yer vermişlerdir. Ayetler anlamlandırılırken daha çok klasik tefsirlerde yer alan rivayet ve yorumlara yer verilse de bu görüşlere katılmadıkları durumlarda; ayetin bağlamına, Hz. Peygamber'in sîretine ve Kur'an'ı Kur'an'la açıklama yoluna başvurularak gerekçeler açıklanmıştır. Klasik tefsirlerin

yorumuna katılmayıp hiçbir görüşe ulaşılamayan durumlarda ise metinde klasik yorumlardan biri verilmiştir. Dipnotta ise bu anlama katılmadıkları gerekçeleriyle açıklanmış fakat kendilerinin de farklı bir görüşe ulaşamadıkları belirtilmiştir. Kendi görüşlerinin yeterince müdellel olduğu durumlarda ise kendi görüşleri öncelikli olarak verilmiş, klasik görüş ise dipnotta verilmiştir. Buradan hareketle şunu söylemek mümkündür: Müellifler, her ne kadar Kur'an'ın ilk muhataplar nezdindeki anlamına, klasik tefsirleri referans alarak ulaşmayı hedeflemiş olsa da, eserde müelliflerin kendi bakış açılarına göre doğru buldukları klasik yorumlara metin içinde yer verdikleri görülmektedir.

Eserin; "Türkçe" muhtasar bir tefsir olması, meallerde karşılaştığımız anlam kaybını ve anlamdaki yavanlığı bertaraf etmektedir. Özellikle eserin tamamında Türk dilinin yapısı ve günlük kullanım alanları dikkate alınarak oldukça sade ve akıcı bir çeviri yapılmış olması, okuyucu için gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur. Müelliflerin Kur'an'ı, okur adına olabildiğince anlaşılır kılmaya çalıştıkları ve bunda oldukça başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Tabii ki Kur'an ne edebî bir eser ne de bilim kitabıdır fakat Kur'an'ın Arap toplumunun dil ve kültürünü de içinde barındırdığı da bir gerçektir. Dolayısıyla müfessirin hem hedef dile ve kültüre hem de transfer edilecek dile ve kültüre hakim olması gerekir. Bu transferi doğru yapabilen bir müfessir, okuyucunun zihnine anlatılmak istenen mesajı mümkün mertebe isabetli ulaştırmış demektir. Tevhit Mesajı'nın bu konudaki başarısının da kitabın müelliflerinden Hasan ELİK'in uzun yıllar Mekke'de kalarak, Kur'an'ın nazil olduğu coğrafyayı ve barındırdığı dili en ince detaylarına vakıf olacak şekilde yerinde tatbik etmesi gösterilebilir. Hasan ELİK, orada yaşadığı bu süre boyunca Arap dilinin kitabî özelliklerinin yanı sıra şifahi/konuşma hususiyetlerini de kavradığını dolayısıyla aslı itibarıyla kelam olan Kur'an'ı anlamada bu durumun büyük katkısı olduğunu belirtmektedir. Fakat eserde, ayetlerin -Arapça metni verilmekle beraber- lafzî anlamlarının da verilmemesinin bir eksiklik olduğu düşüncesindeyiz. Zira Arapça'ya tam manası ile hakim olmayan bir okuyucunun, örneğin "ibadet" kavramı ile karşılanmış bir "namaz" kavramını fark edemeyeceği dolayısıyla müfessirin fikrine mahkum olacağı ve ayetlere verilen anlam üzerinde kafa yoramayacağı kanaatindeyiz.

Müellifler, -eserin adından da anlaşılacağı üzere- Kur'an'ın esasen bir "tevhit kitabı" olduğu fikrindedir. Ayetler anlamlandırılırken de bu husus ana kriter olarak alınmış ve tamamen İslam'ın tevhit algısı çerçevesinde ayetler yorumlanmıştır. Eserin mukaddimesi diyebileceğimiz "Giriş" bölümünde bu durum sıkça vurgulanmaktadır. Müelliflerin, sîret-nüzul ve bağlam bilgisi üzerinde ısrarla durması, okuyucu da nüzul sıralamasını esas alan bir

tefsir beklentisi oluştursa da mevcut tefsirlerin çoğunun mushaf sırasını takip etmesi dolayısıyla eserde verilen referansların kolay tahkiki açısından mushaf sıralamasının takip edildiği görülmektedir. Surelerin kendi içindeki tertibinde ise her sure, içeriği dikkate alınarak sloganvari bir ifade ile karşılanmıştır. Daha sonra surenin içeriği, ayet sayısı ve nazil olduğu yerden kısaca bahsedilmiştir. Bununla birlikte her sure, bahsedilen konulara göre alt başlıklara ayrılarak, okuyucunun surede verilmek istenen ana fikri daha iyi kavraması hedeflenmiştir diyebiliriz. Örneğin Leyl Suresi "İlâhî nimet olan muazzam kâinat düzeninden bir örnek: Gece!" olarak adlandırılmış ve sure içeriğine göre "Tevhidin Gerekçesi ve Müşriklerin Nankörlükleri", "Müminlerin ve Müşriklerin Davranışlarının ve Alacakları Karşılığın Farkı" şeklinde iki alt başlığa ayrılmıştır.

Tevhit Mesajı'nın dikkat çeken en önemli özelliklerinden bir tanesi de Kur'an ilimleri, mucizeler, kıssalar gibi konulara yaklaşımıdır. Müellifler, bu konularda hatta eserin tamamında Kur'an'ın ilk muhataplar nezdinde anlaşılmayan herhangi bir konunun olmadığı görüşündedirler. Kur'an'ın; nüzul süreci ve iç-dış bağlamı içerisinde, aklî veriler göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde, anlaşılmayan herhangi bir konunun olmayacağı düşüncesindedirler. Nesh ya da müteşabihat konusunun da ayetin bağlamı dikkate alınarak düşünüldüğünde ortadan kalkacağı fikri hakimdir. Müelliflerin, mucizler, İ'caz'ul Kur'an ya da kıssalar gibi konularda da klasik tefsirlerde pek de görmeye alışkın olmadığımız yorumlar getirdikleri, aklî veriler doğrultusunda açıkladıkları görülmektedir. Yine çağdaş dönemde en çok tartışılan konulardan bir tanesi olan "kadın" ile ilgili bazı konularda da klasik tefsirlerde zikredilen görüşlerden ziyade çağdaş görüşlere yakın olduğu görülmektedir. Nitekim klasik tefsirlerde konu ile ilgili böyle söylemlere rastlamak oldukça zordur. Eserin bu konulara yaklaşımı, kendisinin "...klasik tefsirlerle mukayese edilmesi..." gerektiği fikriyle çelişmektedir.

Sonuç olarak Tevhit Mesajı, gerek kullandığı yöntem gerekse ayetlere getirdiği yorumlar açısından nüzul şartları ve Hz. Peygamber'in sîretini dikkate alarak, aklî dinamikler ışığında Kur'an'ı, ilk muhatapların anladığı şekilde ve kendi ekseninde anlamaya gayret gösteren bir çabanın ürünüdür diyebiliriz. Eserin gerek benimsediği yöntem ve üslup gerekse ayetleri yorumlarken mümkün mertebe objektif bir tutum takınmış olmasının okuyucunun Kur'an'a yaklaşımını olumlu yönde etkileyeceği kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

Akpınar, Ali, "Mushafa Abdestsiz Dokunma Meselesi", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, C. V, S. 1, ss. 1-27.

Aktan, Hamza, "Miras", *DİA*, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 2005, C. 30, ss. 143-145.

Arpa, Enver, "İ'cazü'l Kur'an Konusunda Farklı Bir Yaklaşım", *AUIFD*, Ankara 2002, C. XLII, S. 1, ss. 81-107.

Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1988.

Aydın, Hayati, "İslam İnaçları Açısından Mucize, Kerâmet, Sihir ve İstidrac Kavramları Üzerine Bir İnceleme", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Aralık 2015, C. XVII, S. 32, ss. 105-137.

Bâkılânî, Ebû Bekr Muhammed, *Nüketü'l-İntisar li Nakli'l-Kur'an*, nşr. Muhammed Zağlûl, İskenderiye 1971.

Bilgin, Abdülcelil, "Harfî ve Tefsirî Tercümenin İşlevselliği ve Aktüel Değeri", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2010, ss. 171-186.

Buhârî, Muhammed b. İsmail b. İbrahim, Çev. Mehmet Sofuoğlu, *Sahihu'l-Buhârî Tercemesi ve Şerhi*, Ötüken Yay. İstanbul 1987.

Bulut, Halil İbrahim, *Kur'an Işığında Mucize ve Peygamber*, Rağbet Yayınları, Adapazarı, 2002.

Bulut, Mehmet, "Hidayet- Dalalet ve İnsanın Sorumluluğu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İzmir 1995, S. IX, ss. 229-260.

Bulut, Zübeyir, "Peygamberleri Tasdik Aracı Olarak Mucizeler", *Dergiabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi)*, Bahar 2015, C. 3, Yıl. 3, S. 5, ss. 1-31.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yay. Ankara, 2005.

Coşkun, Muhammed, *Kur'an Yorumunda Sîret-Nüzul İlişkisi*, Fikir Yay. İstanbul 2014.

Cündioğlu, Düccane, "Tefsirde Helenizm Bilimsel Tefsir Zaafî ve Eleştirisi", *Bilgi ve Hikmet*, Güz 1993, S. 4, ss. 152-172.

Davutoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1978.

Demir, Şehmus, *Mitoloji Kur'an Kıssaları ve Tarihi Gerçeklik*, Beyan Yayınları, İstanbul 2000.

Demirci, Muhsin, *DİA*, 'Esbâb-ı Nüzul', Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 1995, C. XI, ss. 360-362.

Demirci, Muhsin, *Kur'an'ın Temel Konuları*, İFAV Yay. İstanbul 2000.

el- Cevziyye, İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkîn*, Kahire 1955, C. III, s. 79.

Elik Hasan. Muhammed Coşkun, *Tevhit Mesajı Özlü Kur'an Tefsiri*, 1. Baskı, Fikir Yay. İstanbul 2013.

Gezer, Süleyman, *Sözlü Kültürden Yazılı Kültüre Kur'an*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2015.

Gezer, Süleyman, *Kur'an'ın Bilimsel Yorumu Bir Zihniyet Tahlili*, Ankara Okulu Yay. Ankara 2009.

Gölcük Şerafeddin. Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya 1991.

İbn'ül-Arabî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Kahire 1974, C. I, s. 359.

İbn Manzur, *Lîsanu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali el-Kebîr, Dârul Maarif, Kahire, C. I-VI.

İbn Hazm, Ebu Muhammed, *en-Nâsîh ve'l-Mensûh*, Beyrut, h. 1406., C. I, s.7.

Karadaş, Çağfer, "İnsana Tanınan Üç İlahî İmkan: Fıtrat- İşaret- Hidayet", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Bursa 2009, C. 18, S. 2, ss. 75-94.

Karaman, Hayrettin. Çağırıcı Mustafa. Gümüş Sadrettin. Dönmez İbrahim Kafi, *Kur'an Yolu Tefsiri*, DİB Yay. Ankara 2016.

Karlı, H. İbrahim, *Kur'ân Yorumlarında Kadın*, Rağbet Yay. İstanbul 2003.

Kırca, Celal, "Bir Anlama Sorunu Olarak Kur'an Yorumlarında Rasyonalizasyon", "Tarihten Günümüze Kur'an'a Yaklaşımlar", *İ.Y.V. Kur'an ve Tefsir Akademisi*, İstanbul 2010, ss. 181-212.

Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay. Ankara 2007.

Mâlik b. Enes, *el-Muvattaâ'*, Çev: Ahmet Küçükpınar, 1. Baskı, Beyan Yay. İstanbul 1994.

Özdeş, Talip, "Vahiy-Olgü İlişkisi Açısından Nesh'e Getirilen Eleştirel Bir Yaklaşım", *İslamî Araştırmalar Dergisi*, Ankara 2001, C. 14, S. 1, ss. 39-48.

Özervarlı, M. Sait, "Sihir", *DİA*, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 1995, C. XVI, ss. 182-184.

Özsoy, İsmail, "Faiz", *DİA*, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 1995, C. XII, ss. 110-126.

- Özsoy, Ömer, *Kur'an'ın Metinleşme Tarihi*, Kitabiyat Yay. Ankara 2002.
- Öztürk, Mustafa, "Kur'an Kıraatlerinin Tarihsel Serencamına Genel Bir Bakış", *ÇÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Adana 2003, C. 3, S.1, ss. 201-224.
- Öztürk, Mustafa, "Modern Döneme Özgü Bir Kur'an Tasavvuru -Kur'ancılık ve Kur'an İslamı Söyleminin Tahlil ve Tenkîdi-", *Mârifet*, 2010, S. 3, ss. 9-43.
- Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Gayb*, Dârü'l-Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1990, C. XXIX, ss. 192-196.
- Sâbûnî, Nureddin, *el-Bidâye fî Usûl'd-dîn, Mâturîdiyye Akâidi*, Haz. ve Çev. Bekir Topaloğlu, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara 1995.
- Saeed, Abdullah, *Interpreting the Qur'an Towards a Contemporary Approach*, Routledge, New York 2006.
- Serinsu, Ahmet Nedim, *Kur'an-ı Kerim'in Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, Şule Yay. İstanbul 1994.
- Soysaldı, H. Mehmet, "Nisa Suresi 24. Ayeti Işığında Mut'a Nikahı", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Elazığ 1997, S. 2, ss. 165-184.
- Suyutî, Celalüddin, *el- İtkan fî Ulûmi'l Kur'an*, Mısır, C. II.
- Sülün, Murat, "Makâm-ı Mahmûd Âyetine Farklı Bir Yaklaşım", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Ankara 2009, C. 50, S. 2, ss.13-38.
- Şafak, Ali, *Mezheplerarası Mukayeseli İslam Ceza Hukuku*, Atatürk Üniversitesi İslamî İlimler Fakültesi Yay. Erzurum 1977.
- Şengül, İdris, *Kur'an Kıssaları Üzerine*, Işık Yay. İzmir 1994.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali, *Neylül-Evtâr*, Kahire 1971, C. I, ss. 423-424.
- Şimşek, Mehmet Sait, *Kur'an'ın Ana Konuları*, Beyan Yay. Konya 1999.
- Şimşek, Mehmet Sait, *Kur'an Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yay. İstanbul 1999.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, Çev. Karakaya, Hasan. Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 2017, C. 6, ss. 107-111.
- Taberi, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir, *Taberi Tefsiri*, Çev. Karakaya, Hasan. Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 2017, C. 6, ss. 101-102.
- Tanyu, Hikmet "Büyü", *DİA*, Diyanet Vakfı Neşriyat, İstanbul 1992, C. VI, s. 501.
- Türcan, Selim, *Neshin Problematik Tarihi*, Otto Yay. İstanbul 2017.

Uzun, Nihat, "Bağlamı Göz Ardı Etmek: Siyasî Mücadelelerde Ayetlerin Kullanımı", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum 2012, S. 37, ss. 1-28.

Vahidî, Ebu'l-Hasan, *Esbâbu'n-Nüzul*, Kahire 1968.

Yüksel, Sadreddin, *İslamda Kadın Hakları*, Rehber Yay. Ankara Eylül 1993, C. 1, ss. 222-224.

Zerkânî, Muhammed Abdülazim, *Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'an*, Mısır 1952, C. I, s. 99.

Zehebî Muhammed Hüseyin, *et-Tefsîr ve'l-Müfessirûn*, Beyrut ty., C. I., ss. 28-29.

